

Regeringens proposition

1989/90: 21

om en ny prisregleringslag

Prop.
1989/90: 21

Regeringen föreslår riksdagen att anta de förslag som har tagits upp i bifogade utdrag ur regeringsprotokollet den 19 oktober 1989.

På regeringens vägnar

Ingvar Carlsson

Margot Wallström

Propositionens huvudsakliga innehåll

I propositionen läggs fram ett förslag till en ny prisregleringslag. Förslaget är granskat av lagrådet.

Den nya lagen, som skall ersätta allmänna prisregleringslagen (1956: 236), bygger i sina huvuddrag i sak på denna.

Den nya lagen är utformad som en beredskapslag avsedd att tillämpas i första hand i krigs- och krissituationer. Den innebär att en framtida tillämpning kan göras mer enhetlig och omfatta i stort sett alla verksamheter som är av betydelse för samhällsekonomin.

Den nya lagen inrymmer emellertid också flera sakliga nyheter.

Prisregleringar av andra orsaker än krig eller krigsfara skall enligt förslaget sålunda inte omfatta sådan enskild verksamhet som inte utgör näringsverksamhet.

Möjligheter skall finnas att införa hyresstopp för bostads- och lokalhyror under i princip samma förutsättningar som gäller för övrig prisreglering.

Bestämmelserna om högstpris, prisstopp och förhandsanmälningsskyldighet skall enligt förslaget i krig och i krigsfara gälla all avgiftsbelagd kommunal verksamhet. I fredstid föreslås bestämmelserna gälla bara kommunal affärsverksamhet och annan fakultativ verksamhet samt sådana obligatoriska verksamheter som är viktiga från prisstabiliseringssynpunkt.

Bestämmelserna skall enligt förslaget även gälla avgifter som fastställs av statliga myndigheter.

En föreskrift om högstpris, prisstopp eller förhandsanmälningsskyldighet föreslås gälla även avtal som ingåtts innan föreskriften trädde i kraft, om varan levereras eller tjänsten utförs efteråt. Vid avtal med prisjusteringsklausul skall stoppriset därvid vara det avtalade grundpriset med det

tillägg eller avdrag som enligt avtalet gäller för tiden till och med prisstoppsdagen och som den dagen var allmänt känt. Utgångspriset vid förhandsanmälningskyldighet skall definieras på motsvarande sätt.

En föreskrift om hyresstopp skall enligt förslaget också gälla utan hinder av att högre hyra tidigare har bestämts för den tid som omfattas av hyresstoppet.

En föreskrift om högstpris, prisstopp eller förhandsanmälningskyldighet föreslås kunna avse marginaler och andra i priset ingående delar. Föreskrifterna får också begränsas till att gälla en viss del av landet.

Förslaget innebär i övrigt en behövlig modernisering av lagstiftningen.

Den nya lagen avses träda i kraft den 1 januari 1990.

1 Förslag till

Prisregleringslag

Härigenom föreskrivs följande.

Lagens innehåll

- 1 § I denna lag finns föreskrifter om
- lagens tillämpningsområde (2 §),
 - definitioner m. m. (3–5 §§),
 - när lagen skall tillämpas m. m. (6–11 §§),
 - hur lagen upphör att tillämpas efter krig eller krigsfara (12 §),
 - högstpris (13 §),
 - prisstopp (14–18 §§),
 - förhandsanmälningsskyldighet (19–21 §§),
 - utfästelsepris (22 §),
 - prisocker (23 §),
 - försäljningsförbud (24 §),
 - tvångskartellering (25 §),
 - nyetableringsförbud och auktorisationstvång (26 och 27 §§),
 - anslag med prisuppgifter m. m. (28 §),
 - varustandardisering m. m. (29 §),
 - gemensamma bestämmelser om prisreglering (30–33 §§),
 - hyresstopp (34–38 §§),
 - ansvar m. m. (39–47 §§),
 - överklagande m. m. (48 §).

Lagens tillämpningsområde

2 § Denna lag gäller för varor och tjänster, om de tillhandahålls mot ersättning. Lagen gäller också för hyra av bostadslägenheter och lokaler.

Lagen gäller dock inte

1. vad som tillhandahålls mot ersättning i form av taxor och avgifter som regeringen beslutar om,
2. försäljning enligt utsökningsbalken eller konkurslagen (1987:672),
3. förfogande enligt förfogandelagen (1978:262) eller ransoneringslagen (1978:268).

Definitioner m. m.

3 § Med *vara* avses i denna lag lösa saker, gas, elektrisk kraft och vatten.

Vid tillämpningen av lagen likställs med försäljning av en vara

1. upplåtelse av nyttjanderätt till en vara,
2. upplåtelse och överlåtelse av förmögenhetsrättighet av immateriell art,
3. upplåtelse av sådan särskild nyttjanderätt till fast egendom som avses i 7 kap. 3 § jordabalken.

4 § Med *tjänst* avses i denna lag verksamhet som någon utför självständigt för annans räkning.

Vid tillämpningen av lagen hänförs till tjänst utövande av sådan hotell- och pensionatsrörelse för vilken det fordras tillstånd av en myndighet.

5 § Vad som i denna lag sägs om försäljning av en vara eller utförande av en tjänst skall också tillämpas, när ersättningen skall ges ut i något annat än pengar.

När lagen skall tillämpas m. m.

6 § Om Sverige kommer i krig, skall 13, 14, 19, 22–26, 28, 29 och 34 §§ tillämpas.

7 § Om Sverige är i krigsfara, får regeringen föreskriva att en eller flera av bestämmelserna i 13, 14, 19, 22–26, 28, 29 och 34 §§ skall tillämpas.

8 § Om det av någon annan orsak än krig eller krigsfara finns risk för en allvarlig prisstegring inom landet på en eller flera viktiga varor eller tjänster, får regeringen föreskriva att en eller flera av

1. bestämmelserna i 13, 14, 19, 22–26, 28 och 29 §§ skall tillämpas på varor och tjänster som tillhandahålls i näringsverksamhet,

2. bestämmelserna i 13, 14 och 19 §§ skall tillämpas på avgifter som tas ut i annan verksamhet hos staten än näringsverksamhet,

3. bestämmelserna i 13, 14 och 19 §§ skall tillämpas på avgifter som tas ut i annan verksamhet hos kommunerna än näringsverksamhet enligt föreskrifter i

- lagen (1970:244) om allmänna vatten- och avloppsanläggningar,
- renhållningslagen (1979:596),
- lagen (1981:1354) om allmänna värmesystem,
- räddningstjänstlagen (1986:1102),
- plan- och bygglagen (1987:10).

9 § Om det av någon annan orsak än krig eller krigsfara finns risk för en allvarlig stegring av hyrorna inom landet för bostadslägenheter och lokaler, får regeringen föreskriva att 34 § skall tillämpas på hyror för bostadslägenheter och lokaler som tillhandahålls i näringsverksamhet.

10 § Av föreskrifter enligt 7, 8 eller 9 § skall framgå från vilken tidpunkt bestämmelserna skall tillämpas. En föreskrift enligt 8 eller 9 § skall avse en viss tid, högst ett år.

11 § En föreskrift med stöd av 7, 8 eller 9 § skall underställas riksdagen för prövning inom en månad från det att den utfärdades. Om riksmöte inte pågår, skall föreskriften underställas riksdagen inom en månad från början av närmast följande riksmöte.

Föreskriften upphör att gälla, om

- den inte underställs riksdagen inom föreskriven tid, eller
- riksdagen inte godkänner föreskriften inom två månader från det att den underställdes.

Hur lagen upphör att tillämpas efter krig eller krigsfara

12 § Regeringen skall föreskriva att 13, 14, 19, 22–26, 28, 29 och 34 §§ inte längre skall tillämpas, om Sverige upphör att vara i

- krig, eller
- krigsfara som har föranlett föreskrifter enligt 7 §.

Om det finns förutsättningar för det, kan dock regeringen i stället föreskriva att en eller flera av bestämmelserna skall tillämpas med stöd av 8 eller 9 §.

Högstpris

13 § Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer får föreskriva att ett visst skäligt pris skall gälla som *högstpris* vid försäljning av en viss vara eller utförande av en viss tjänst.

Högstpriset får inte överskridas utan tillstånd. Den som har fastställt högstpriset bestämmer vilken myndighet som prövar frågor om tillstånd.

Prisstopp*Stopppris*

14 § Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer får föreskriva att den som säljer en viss vara eller utför en viss tjänst inte utan tillstånd får överskrida det pris (*stoppris*) som han tillämpade för leverans av varan eller utförande av tjänsten den dag som anges i föreskriften (*prisstoppsdagen*).

Den som har meddelat föreskriften bestämmer vilken myndighet som prövar frågor om tillstånd att överskrida stoppriset.

15 § För den som på prisstoppsdagen inte tillämpade något pris för leverans av varan eller utförande av tjänsten skall som stoppris i stället gälla det pris som var att anse som gängse pris på prisstoppsdagen.

Om varan eller tjänsten inte hade något gängse pris på prisstoppsdagen, skall i stället gälla det pris som den som säljer varan eller utför tjänsten senast tillämpade före prisstoppsdagen.

Stopppris vid avtal med prisjusteringsklausul

16 § Om den som säljer varan eller utför tjänsten före prisstoppsdagen har träffat ett avtal med prisjusteringsklausul, skall stoppriset för honom vara det avtalade grundpriset med det tillägg eller avdrag som enligt avtalet gäller för tiden till och med prisstoppsdagen och som den dagen var allmänt känt.

Sänkning av stoppris

17 § Om stoppris gäller för en viss vara eller tjänst och om priset är högre än vad som kan anses skäligt, får regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer föreskriva att priset skall sänkas.

Under samma förutsättningar får regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer besluta att en viss person som tillhandahåller varan eller tjänsten, skall sänka priset.

Det fastställda priset får inte överskridas utan tillstånd av den myndighet som regeringen bestämmer.

Prisstoppets längd m. m.

18 § En föreskrift om stoppris skall meddelas att gälla för en viss tid, högst sex månader.

En föreskrift eller ett beslut enligt 17 § gäller under samma tid som stoppriset.

Utgångspris

19 § Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer får föreskriva att den som säljer en viss vara eller utför en viss tjänst inte utan tillstånd får höja det pris (*utgångspris*) som han tillämpade för leverans av varan eller utförande av tjänsten den dag som anges i föreskriften (*utgångsdagen*) förrän en viss tid efter det att han har gjort anmälan om prishöjningen och skälen för den.

Tiden får bestämmas till högst en månad.

Den som har meddelat en sådan föreskrift bestämmer

- hos vilken myndighet anmälan skall göras, och
- vilken myndighet som prövar frågor om tillstånd att höja priset trots föreskriften.

20 § För den som på utgångsdagen inte tillämpade något pris för leverans av varan eller utförande av tjänsten skall som utgångspris i stället gälla det pris som han senast tillämpade före utgångsdagen.

Utgångspris vid avtal med prisjusteringsklausul

21 § Om den som säljer varan eller utför tjänsten före utgångsdagen har träffat ett avtal med prisjusteringsklausul, skall utgångspriset för honom vara det avtalade grundpriset med det tillägg eller avdrag som enligt avtalet gäller för tiden till och med utgångsdagen och som den dagen var allmänt känt.

Utfästelsepris

22 § Regeringen får föreskriva att den som gör en viss utfästelse till den myndighet som regeringen bestämmer inte får frångå den utfästelsen utan tillstånd av myndigheten, om utfästelsen avser

- det högsta pris som denne skall tillämpa på en viss vara eller tjänst, eller
- hur försäljningen av en viss vara eller utförandet av en viss tjänst skall ordnas.

Prisocker

23 § Regeringen får föreskriva att den som tillhandahåller en vara eller en tjänst inte får begära eller ta emot en ersättning

- som väsentligt överstiger det gängse priset, eller
- som annars är att anse som oskälig med hänsyn till självkostnaden och de grunder i övrigt som allmänt tillämpas vid prissättningen av liknande varor eller tjänster.

Försäljningsförbud

24 § Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer får föreskriva att en viss vara eller tjänst inte får tillhandahållas, om inte högstpris eller stoppris gäller för varan eller tjänsten.

Ett sådant förbud får också meddelas att gälla endast en viss person som tillhandahåller varan eller tjänsten.

Tvångskartellering

25 § Regeringen får, om det finns synnerliga skäl för det, föreskriva att en viss vara får yrkesmässigt köpas eller säljas eller att en viss tjänst får yrkesmässigt utnyttjas eller utföras endast av den som är medlem i en viss sammanslutning. Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer får därvid föreskriva de villkor som skall gälla för medlemmarna vid köp eller försäljning av varan eller utnyttjande eller utförande av tjänsten.

Om det inte finns särskilda skäl till något annat, får dock regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer även ge någon som inte är medlem i sammanslutningen tillstånd att köpa eller sälja varan eller att utnyttja eller utföra tjänsten, om denne förbinder sig att följa de villkor som gäller för medlemmarna.

Nyetableeringsförbud och auktorisationstvång

26 § Regeringen får, om det finns synnerliga skäl för det, föreskriva att en viss vara får yrkesmässigt köpas eller säljas eller att en viss tjänst får yrkesmässigt utnyttjas eller utföras endast av den som

1. före en viss dag har yrkesmässigt köpt eller sålt varan eller utnyttjat eller utfört tjänsten, eller
2. av regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer har fått tillstånd att driva yrkesmässig verksamhet av visst slag.

27 § Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer får föreskriva de villkor som skall gälla vid köp eller försäljning av varan eller utnyttjande eller utförande av tjänsten enligt 26 §.

Anslag med prisuppgifter m. m.

28 § Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer får beträffande yrkesmässig försäljning av en viss vara meddela

1. föreskrifter om skyldighet att på försäljningsstället ha anslag med prisuppgifter av ett visst slag,
2. föreskrifter om skyldighet att sälja varan efter mått eller vikt eller, där varan säljs förpackad, i förpackningar märkta på ett visst sätt, eller
3. andra liknande föreskrifter som behövs för att motverka oskäligen prisstegring eller för att ordna tillförsel, saluhållande eller förbrukning av varan.

Denna paragraf skall tillämpas också på yrkesmässigt utförande av en viss tjänst.

Varustandardisering m. m.

29 § Om det behövs för att en prisreglering skall kunna genomföras, får regeringen föreskriva att en viss vara får yrkesmässigt tillhandahållas endast i ett visst utförande, till en viss mängd, i en viss förpackning eller liknande.

Gemensamma bestämmelser om prisreglering*Kombinationsavtal*

30 § Om ett visst pris på en vara eller en tjänst inte får överskridas utan tillstånd, får det inte heller utan tillstånd ställas som villkor för försäljning av varan eller utförande av tjänsten att

1. även en annan vara köps eller en annan tjänst utnyttjas, eller
2. avtal ingås eller förbindelse avges om annat än den vara eller den tjänst som är i fråga.

Frågor om tillstånd prövas av regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer.

Begränsning och differentiering av en prisreglering m. m.

31 § En föreskrift om högstpris, prisstopp eller förhandsanmälningsskyldighet får avse hela eller en viss del av landet. En sådan föreskrift får också begränsas till att gälla endast ett visst eller vissa säljled.

Ett högstpris får bestämmas olika för skilda delar av landet och för skilda slag av handel.

32 § Föreskrifterna i 13–21 §§ om priset på en vara eller en tjänst tillämpas också på marginaler och andra i priset ingående delar.

Avtal som ingåtts före en prisreglering

33 § En föreskrift om högstpris, prisstopp eller förhandsanmälningsskyldighet gäller även sådana avtal om försäljning av varor eller utförande av tjänster som har ingåtts innan föreskriften trädde i kraft, men där varorna levereras eller tjänsterna utförs efter ikraftträdandet.

Detta gäller dock inte, om

1. betalning har skett eller enligt avtalet skulle ha skett innan föreskriften trädde i kraft, eller

2. varan eller tjänsten enligt avtalet skulle ha levererats eller utförts innan föreskriften trädde i kraft och dröjsmålet beror på den som köper varan eller utnyttjar tjänsten.

Hysesstopp

Stopphyra

34 § Regeringen får föreskriva att den som hyr ut en bostadslägenhet eller en lokal inte utan tillstånd får ta ut en högre hyra för bostadslägenheten eller lokalen än som tillämpades för denna en viss i föreskriften angiven dag (*stopphyra*).

35 § En föreskrift om stopphyra skall avse hyran för en viss tid, högst sex månader.

36 § Frågor om tillstånd att överskrida stopphyran prövas av den myndighet som regeringen bestämmer.

Hyra som har bestämts före ett hysesstopp

37 § En föreskrift om hysesstopp gäller även om högre hyra för den tid föreskriften avser har bestämts innan föreskriften trädde i kraft.

Begränsning av ett hysesstopp

38 § En föreskrift om hysesstopp får avse hela eller en viss del av landet.

Straff

39 § Till böter eller fängelse i högst sex månader skall den dömas som uppsåtligen

1. begär eller tar emot ersättning efter ett högre pris än som är medgivet i en föreskrift, ett tillstånd eller ett beslut som avses i 13–17 §§,

2. betalar eller erbjuder sig att betala ett sådant högre pris som avses i 1 för en vara eller en tjänst som han avser att

– mot ersättning överlåta till någon annan, eller
– utnyttja i yrkesmässig förvärvsverksamhet,

3. bryter mot en föreskrift, en utfästelse, ett villkor eller ett beslut som avses i 19–27 eller 29 §, eller

4. bryter mot bestämmelserna i 30 §.

Denna paragraf gäller inte om gärningen är belagd med straff i brottsbalken.

40 § Till böter eller fängelse i högst sex månader skall den dömas som uppsåtligen tar ut en högre hyra än som är medgivet i en föreskrift eller ett tillstånd enligt 34 §, om gärningen inte är belagd med straff i brottsbalken eller i 12 kap. 65 § jordabalken.

41 § Om ett brott som avses i 39 eller 40 § är att anse som grovt, skall dömas till fängelse i högst två år, om gärningen inte är belagd med straff i brottsbalken eller i 12 kap. 65 § jordabalken.

Vid bedömande om brottet är grovt skall särskilt beaktas, om

– gärningsmannen har avsett att bereda sig otillbörlig vinst av betydande storlek,

– gärningsmannen har använt vilseledande bokföring, eller

– gärningen annars är av särskilt farlig art.

42 § Den som av oaktsamhet begår en gärning som avses i 39 eller 40 § skall dömas till böter eller fängelse i högst sex månader.

I ringa fall skall inte dömas till ansvar.

43 § Den som uppsåtligen eller av oaktsamhet bryter mot en föreskrift som avses i 28 § skall dömas till böter.

44 § En näringsidkare ansvarar för en gärning som avses i 39–43 §§, om den har begåtts i hans rörelse och han har haft eller borde ha haft vetskap om gärningen.

45 § En köpare eller någon åt vilken en tjänst har utförts som i annat fall än som anges i 39 § första stycket 2 uppsåtligen har förlett en säljare eller den som har tillhandahållit tjänsten att begå en gärning som avses i 39 § första stycket 1, 3 eller 4 skall dömas till böter eller fängelse i högst sex månader.

Motsvarande skall gälla

– en hyresgäst som på samma sätt har medverkat till en gärning som avses i 40 §, eller

– en säljare eller den som har tillhandahållit tjänsten som på samma sätt har medverkat till att en köpare eller den som har utnyttjat tjänsten överträtt en föreskrift eller ett villkor som avses i 25–27 §§.

Förverkande

46 § Värdet av ersättning eller hyra som avtalats eller tagits emot vid brott mot 39 § första stycket 1, 3 eller 4 eller 40–42 §§ skall förklaras förverkat, om det inte är uppenbart oskäligt.

Allmänt åtal

47 § Allmänt åtal för brott som avses i 39–42 eller 45 § får väckas endast efter medgivande av den myndighet som regeringen bestämmer.

Överklagande m. m.

48 § Ett beslut enligt denna lag av annan myndighet än domstol får överklagas hos regeringen, om något annat inte följer av särskilda föreskrifter.

Ett sådant beslut gäller omedelbart, om myndigheten inte bestämmer något annat.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1990, då allmänna prisregleringslagen (1956:236) skall upphöra att gälla.

Lag om ändring i förfogandelagen (1978:262)

Härigenom föreskrivs att 34 § förfogandelagen (1978:262) skall ha följande lydelse.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

34

Pris som har föreskrivits med stöd av *allmänna prisregleringslagen* (1956:236) gäller vid tillämpning av förfogandelagen som taxepreis.

Ett pris som har föreskrivits med stöd av *prisregleringslagen* (0000:000) gäller vid tillämpning av förfogandelagen som taxepreis.

Om riksvärderingsnämnden på grund av särskilda omständigheter finner en tillämpning av taxepreis vara i visst fall obillig för den ersättningsberättigade, får nämnden bestämma ersättningen till högre belopp.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1990.

Utdrag ur protokoll vid regeringssammanträde den 19 oktober 1989

Närvarande: statsministern Carlsson, ordförande, och statsråden Feldt, Hjelm-Wallén, S. Andersson, Gradin, Dahl, R. Carlsson, Hellström, Hulterström, Lindqvist, G. Andersson, Lönnqvist, Thalén, Nordberg, Engström, Freivalds, Wallström, Löow, Persson

Föredragande: statsrådet Wallström

Proposition om en ny prisregleringslag

1 Inledning

Under de båda världskrigen var prisregleringar ett permanent inslag i den ekonomiska politik som fördes för att bemästra de rådande krisförhållandena i landet. Detsamma gäller tiden närmast efter varje krig. Prisregleringar genomfördes med stöd av tidsbegränsade fullmaktslagar där riksdagen – vanligen för ett år i taget – bemyndigade regeringen att meddela föreskrifter om olika typer av prisreglerande åtgärder.

Efter den s. k. Koreakrisen i början på 1950-talet stabiliserades priserna. Efter förslag av priskontrollutredningen i betänkandet (SOU 1955:45) Konkurrens och priser avvecklades krigs- och efterkrigsårens prisregleringar slutligt i och med utgången av år 1956.

Den statliga prispolitiken skulle i fortsättningen under normala förhållanden helt bygga på principen om konkurrens som prisregulator. Tendenser till prisstegringar skulle i första hand mötas med generell verkande finans- och penningpolitiska medel. För extraordinära förhållanden skulle prisreglerande åtgärder meddelas enligt den alltjämt gällande allmänna prisregleringslagen (1956:236, ändrad senast 1984:414, PL), som trädde i kraft den 1 januari 1957.

PL är en beredskapslag. Det innebär att lagen alltid är i kraft. För att regeringen skall få införa prisreglerande åtgärder, måste emellertid PL träda i tillämpning.

Under 1950- och 1960-talen var PL aldrig i tillämpning. Sedan början av 1970-talet har PL emellertid varit i tillämpning dels under perioden augusti 1970 – december 1971, dels under perioden december 1972 – december 1988.

I betänkandet (SOU 1981:40–42) "Prisreglering mot inflation?" gjorde prisregleringskommittén en utvärdering av den prispolitik som hade förts sedan år 1972. Mot bakgrund av att PL var avsedd att tillämpas endast i vissa undantagssituationer ansåg kommittén att lagstiftningens syfte, funktion och former samt dess förhållande till rättssystemet i övrigt närmare borde klarläggas. Därefter tillsattes prislagsutredningen (särskild utredare: f. d. hovrättslagmannen Bertil Holmquist) för att göra en juridisk-

teknisk översyn av prisregleringslagstiftningen. Den avlämnade betänkandet (DsFi 1987:5) Ny prisregleringslag, där en helt ny prisregleringslag föreslås. Utredningens sammanfattning av sitt betänkande och upprättade lagförslag bör fogas till protokollet i detta ärende som *bilaga 1 och 2*.

Betänkandet har remissbehandlats. En förteckning över remissinstanserna bör fogas till protokollet som *bilaga 3*. En sammanställning av remissyttrandena har gjorts inom civildepartementet och finns tillgänglig i detta lagstiftningsärende (dnr MA 62/89).

Regeringen beslutade den 21 september 1989 att inhämta lagrådets yttrande över lagförslagen.

De till lagrådet överlämnade förslagen bör fogas till protokollet som *bilaga 4*.

Lagrådets yttrande bör fogas till protokollet som *bilaga 5*.

I allt väsentligt har jag i de förslag som jag nu lägger fram beaktat vad lagrådet sålunda anfört. Därutöver har i lagtexten en del redaktionella ändringar gjorts.

I samband med att jag behandlar de enskilda paragrafer som berörs av lagrådets yttrande tar jag upp lagrådets synpunkter.

2 Allmän motivering

2.1 Nuvarande förhållanden

Enligt de huvudlinjer som lades fast redan år 1956 skall den statliga prispolitiken under normala förhållanden inriktas på konkurrensfrämjande åtgärder och prisbevakning. Direkta statliga ingrepp i prisbildningen med stöd av PL får ske endast under extraordinära förhållanden.

Ett viktigt inslag i den politik som förs för att främja konkurrensen utgör därvid konkurrenslagen (1982:729, ändrad senast 1985:219). I konkurrenslagen finns ett särskilt regelsystem för att motverka och undanröja begränsningar i konkurrensen mellan företagen, som annars kan leda till skadliga ekonomiska verkningar i form av prishöjningar och minskad effektivitet m.m. Det kan här nämnas att konkurrensutredningen (C 1989:03) för närvarande genomför en översyn av konkurrenspolitiken. Utredningen skall enligt sina direktiv (Dir. 1989:12) utreda hur konkurrenspolitiken skall kunna förstärkas och bl. a. överväga ändringar i konkurrenslagen.

Pris- och konkurrensverket (SPK) skall enligt sin instruktion (SFS 1988:980) följa pris- och konkurrensförhållandena inom näringslivet och sprida allmän information om förhållandena. Underlag för bevakningen kan vara uppgifter som inhämtas med stöd av lagen (1956:245) om uppgiftsskyldighet rörande pris- och konkurrensförhållanden (ändrad senast 1982:732).

Om SPK vid sin bevakning finner att förändringar i pris- och andra konkurrensförhållanden kan komma i konflikt med övergripande samhällsekonomiska mål, skall verket underrätta regeringen om detta.

Den pris- och konkurrensbevakning som SPK bedriver enligt sin in-

struktion gäller inte bank- och försäkringsverksamhet. På dessa områden bedrivs i stället motsvarande verksamhet av bank- resp. försäkringsinspektionen.

PL kan bara träda i tillämpning under vissa i lagen närmare angivna förutsättningar. Det sker automatiskt om landet kommer i krig. Regeringen kan vidare förordna att PL skall träda i tillämpning om landet är i krigsfara eller om det av någon annan orsak har uppkommit en fara för allvarlig prisstegring inom landet på viktigare varu- eller tjänsteområden.

Ett förordnande om tillämpning av PL skall inom en viss tid underställas riksdagen för prövning. Har förordnandet meddelats på grund av krigsfara skall det gälla så länge krigsfaran består. I andra fall skall ett förordnande om tillämpningen av PL gälla för en viss tid, högst ett år.

Enligt PL kan prisreglering förekomma i flera olika former. De anges i 2–9 §§ och innebär i huvudsak följande.

Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer får enligt 2 § PL föreskriva att ett visst pris, som prövas skäligt, skall gälla som *högstpris* vid frivillig försäljning av en viss förnödenhet eller frivilligt utförande av en viss tjänst. Högstpriset får inte överskridas utan tillstånd.

Enligt 3 § PL får regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer föreskriva att den som frivilligt säljer en viss förnödenhet eller frivilligt utför en viss tjänst inte utan tillstånd får överskrida det pris på förnödenheten eller tjänsten som han tillämpade en viss angiven dag (*stoppris*). Om ett stoppris är högre än som kan anses skäligt, får regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer föreskriva att priset skall sänkas.

Om någon till en myndighet som regeringen bestämmer har gjort en särskild utfästelse om det högsta pris han skall tillämpa på en förnödenhet eller en tjänst eller eljest om ordningen för försäljning av en förnödenhet eller utförande av en tjänst, får utfästelsen enligt 3 a § PL inte frångås utan myndighetens tillstånd (*utfästelsepris*).

3 b § PL ger regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer möjlighet att föreskriva att den som yrkesmässigt säljer en viss förnödenhet eller yrkesmässigt utför en viss tjänst inte utan tillstånd får höja priset på förnödenheten eller tjänsten förrän en viss tid har gått efter det att han har gjort anmälan om prishöjningen och skälen för den (*förhandsanmälningskyldighet*).

I 4–9 §§ PL finns bestämmelser om bl. a. försäljningsförbud, prisocker, kombinationsavtal, tvångskartellering, auktorisationstvång och nyetable-ringsspärr.

Bestämmelser om bl. a. straff och förverkande vid överträdelse av lagen eller av föreskrifter som har meddelats med stöd av lagen finns i 10–22 §§ PL.

2.2 Allmänna utgångspunkter

Under senare delen av 1950-talet och under 1960-talet var kostnadsutvecklingen i Sverige låg och inflationstakten måttlig. Under den perioden aktualiserades inga prisreglerande åtgärder och PL var inte i tillämpning. I

samband med den kostnadskris som Sverige upplevde i början av 1970-talet steg emellertid inflationstakten dramatiskt och låg sedan under en lång period på en oacceptabelt hög nivå. Olika åtgärder aktualiserades för att råda bot på obalanserna i den svenska ekonomin. Prisregleringar kom då att börja tillämpas som ett av medlen i den ekonomiska politiken.

I vissa fall hade prisregleringen en kontrollfunktion, såsom i samband med en devalvering av kronans värde för att tillförsäkra att priserna i Sverige inte steg mer än vad som motiverades av devalveringen eller för att kontrollera att statliga subventioner på baslivsmedel kom den slutlige konsumenten till godo. I andra fall var syftet att förhindra att förväntningar om kommande pris- och kostnadsökningar slog igenom på priserna. Under 1980-talet har syftet företrädesvis varit att underlätta löneförhandlingarna mellan arbetsmarknadens parter. Prisregleringarna har ibland haft formen av allmänna prisstopp och har ibland varit inriktade på särskilda varu- eller tjänsteområden.

1970- och 1980-talens prisregleringar har utsatts för en omfattande kritik främst från näringslivet. Kritiken har huvudsakligen gällt att prisregleringarna inte har fått avsedd effekt och att man med regleringarna har angripit symptomen i stället för orsakerna till de ekonomiska problemen. Vidare har anförts att regleringarna har satt det marknadsekonomiska prissystemet ur spel och att prisregleringar, trots att det är fråga om en beredskapslagstiftning, blivit ett reguljärt inslag i den ekonomiska politiken. Kritik av detta slag har även kommit till uttryck i remissopinionen över prislagsutredningens förslag. Det har anförts att möjligheterna att sätta lagen i tillämpning i fredstid borde begränsas.

De flesta torde vara ense om att vi även i framtiden behöver en lagstiftning för prisregleringar i extraordinära krissituationer såsom krig, krigs fara och avspärning. Men det kan också, som konstaterades redan i 1956 års lagstiftningsärende, förekomma situationer när den ekonomiska balansen är rubbad eller hotad och där en prisreglering kan vara motiverad även i fredstid.

Prislagsutredningens förslag till ny prisregleringslag bygger i stora drag på PL:s bestämmelser. I likhet med utredningen anser jag att PL i allt väsentligt på ett lämpligt sätt drar upp gränserna för prisregleringar i såväl krig och krissituationer som i fredstid. Det har inte heller kommit fram något behov av att i sak göra några grundläggande förändringar av de olika typer av prisreglerande åtgärder som nu kan sättas in med stöd av PL. Den nuvarande lagen kan därmed när det gäller formerna för prisreglerande åtgärder och förutsättningarna för att tillämpa lagen bilda utgångspunkten även för en ny prisregleringslag.

Den kritik som har förts fram mot användningen av prisregleringar i fredstid får mot den här bakgrunden i stället utvärderas i förhållande till lagens tillämpning.

Därvid bör främst slås fast att en ny prisregleringslag i första hand bör vara avsedd för krigs- och andra krissituationer. Jag menar i likhet med många kritiker att en sådan lag endast undantagsvis bör användas i fredstid och då med stor urskiljning och försiktighet. Prisreglerande åtgärder får inte bli ett permanent inslag i den ekonomiska politiken. Sådana bör

därför huvudsakligen användas i stabiliseringspolitiskt syfte i kombination med andra ekonomisk-politiska åtgärder och när det råder extraordinära förhållanden i ekonomin. Ingripandena bör vara kortvariga och företrädesvis ha formen av allmänna prisstopp.

Efter 1970- och 1980-talens prisregleringar har kritiken också gällt att PL:s utformning givit en inkonsekvent och orättvis tillämpning. Så har t. ex. konsumenter reagerat mot att ett allmänt prisstopp inte täcker ett så viktigt område för den privata konsumtionen som hyror. Företagare, som själva under en prisreglering varit förhindrade att höja sina priser, har drabbats av kostnadsökningar från t. ex. kommuner och lokalhyresvärdar. Dessa områden kan i dag inte prisregleras. Däremot har det statliga området genom särskilda bestämmelser behandlats på samma sätt som områden som varit prisreglerade. Jag menar i likhet med prislagsutredningen att en ny prisregleringslag måste ge möjligheter för en så enhetlig och heltäckande tillämpning som möjligt. Den bör omfatta alla områden som är av större betydelse för samhällsekonomin.

Den nuvarande prisregleringslagen har härutöver saknat bestämmelser eller inte gett någon vägledning när det gäller frågan hur en prisreglering skall tillämpas i vissa situationer. Den största oklarheten har gällt avtal med indexklausul. Prislagsutredningens förslag innebär här ett klarläggande och att rättvisa uppnås mellan olika avtalsformer.

Jag anser att prislagsutredningens förslag till ny prisregleringslag i sina huvuddrag kan läggas till grund för en ny lagstiftning på området.

Jag återkommer i det följande med närmare kommentarer till de enskilda förslagen.

2.3 En gemensam lag för krissituationer och freds-förhållanden

Mitt förslag: Lagen skall vara gemensam för både krissituationer och freds-förhållanden.

Utredningens förslag: Överensstämmer med mitt.

Remissinstanserna: Endast ett fåtal remissinstanser har uttalat sig om utredningsförslaget. En knapp majoritet av dessa förordar två olika lagar, en för krissituationer och en för freds-förhållanden.

Skälen för mitt förslag: De praktiska problemen vid prisreglering under freds-förhållanden är delvis andra än de problem som uppkommer i extraordinära krissituationer. De grundläggande formerna för ingrepp i prispbildningen som kan komma i fråga – högstpriser, stoppriser etc. – är emellertid desamma i båda typerna av situationer. En lagstiftning för freds-förhållanden måste följaktligen i huvudsak få samma materiella innehåll som en lagstiftning för krissituationer. De former av ingrepp som skulle kunna reserveras för extraordinära krissituationer torde endast vara sådana för freds-förhållanden mycket långtgående åtgärder som försäljningsförbud, tvångskartellering m. m.

En uppdelning av lagstiftningen på två olika lagar för skilda typer av situationer kan inte ske med utgångspunkt från begreppen krig och fred. Gränsen måste i stället dras mellan situationer med varuknapphet och andra situationer med risk för en kraftig inflation. Man skulle då kunna få två olika lagar, som båda kunde bli aktuella att tillämpa under fredsförhållanden beroende på orsaken till de inträdda eller befarade prisstegringarna.

Mot den bakgrunden anser jag att det är mindre lämpligt att arbeta med skilda fullmaktslagar för olika typer av situationer. Bestämmelser om prisreglering bör därför, som utredningen också har föreslagit, hållas samman i en gemensam lag för både krissituationer och fredsförhållanden.

2.4 En lagstiftning av beredskapskaraktär

Mitt förslag: En ny prisregleringslag skall vara en beredskapslag.

Utredningens förslag: Överensstämmer med mitt.

Remissinstanserna: Alla remissinstanserna lämnar utredningsförslaget utan erinran.

Skälen för mitt förslag: Prisregleringslagstiftningen bör behålla sin nuvarande karaktär av beredskapslagstiftning. En ny lag bör emellertid tekniskt utformas på ett något annorlunda sätt än PL.

Enligt PL gäller att när en eller flera av bestämmelserna om prisreglering i 2–9 §§ är i tillämpning, skall även däremot svarande bestämmelser i 10–22 §§ tillämpas. Sistnämnda stadganden (straffbestämmelser m. m.) är således, liksom bestämmelserna i 2–9 §§ om olika typer av prisreglerande åtgärder, av beredskapskaraktär.

Utöver PL har vi annan beredskapslagstiftning. Det är dels förfogandelagen (1978:262, ändrad senast 1988:1299), dels ransoneringslagen (1978:268, ändrad senast 1984:426). Enligt dessa lagar är endast de s. k. befogenhetsbestämmelserna (motsvarande 2–9 §§) av beredskapskaraktär. Övriga bestämmelser i respektive lag, ofta benämnda stödstadganden, är permanent i tillämpning. Enligt min mening bör man för en ny prisregleringslag välja samma tekniska lösning som för förfogandelagen och ransoneringslagen. Det innebär alltså att endast bestämmelserna i lagen om olika prisreglerande åtgärder bör vara av beredskapskaraktär, medan övriga bestämmelser bör vara permanent i tillämpning.

2.5 Förutsättningarna för lagens tillämpning

Mitt förslag: Prisreglering skall kunna införas om

- landet kommer i krig eller krigsfara, eller
- det av någon annan orsak finns risk för en allvarlig prisstegring på en eller flera viktiga varor eller tjänster.

Utredningens förslag: Överensstämmer i sak med mitt.

Remissinstanserna: En majoritet av de remissinstanser som har kommenterat utredningsförslaget förordar en mer restriktiv utformning av förutsättningarna för att tillgripa prisreglering i fredstid. Syftet med det skulle vara att klart markera att prisreglering skall kunna införas endast i undantagsfall.

Skälen för mitt förslag: Som jag tidigare har nämnt måste prisreglerande åtgärder kunna tillgripas, om landet kommer i krig eller vid krigsfara. Prisregleringar bör vidare kunna förekomma, om den ekonomiska balansen av någon annan orsak är rubbad eller hotad. Det kan här vara fråga om situationer av mycket olika slag. Ett tydligt fall är sådana lägen med varuknapphet eller risk för varuknapphet som utgör en förutsättning för tillämpning av ransoneringslagen under fredstida förhållanden (fredskris och inre kris). Hoten mot den ekonomiska balansen kan emellertid ha sin orsak även i andra förhållanden. Det kan t. ex. vara fråga om sådana starka internationella prisstegringar, som hotar att via utrikeshandeln sprida sig till den svenska marknaden. Det kan också röra sig om kraftiga prisstegringar av rent inhemska orsaker. Delade meningar kan därvid råda om de grundläggande orsakssammanhangen, även om prisstegringarna som sådana klart kan konstateras.

Det är – som redan 1954 års priskontrollutredning konstaterade – mot den bakgrunden inte möjligt att ange förutsättningarna för att prisreglering skall få tillgripas under fredsförhållanden genom att räkna upp en viss eller vissa orsaker till en inträdd eller förväntad prisstegring. Man måste i stället inrikta sig på att söka sammanfattningsvis beskriva den situation på prisområdet som skall gälla för att prisregleringslagstiftningen skall få sättas i tillämpning.

Jag anser att möjligheterna att tillgripa prisreglerande åtgärder i fredstid inte bör skärpas i förhållande till vad som gäller enligt PL. Bestämmelserna om högstpris, prisstopp etc. bör i likhet med vad som nu gäller därför – förutom vid krig eller krigsfara – kunna sättas i tillämpning om det av någon annan orsak finns risk för en allvarlig prisstegring på en eller flera viktiga varor eller tjänster. Med allvarlig prisstegring avses att den inträdda eller befarade prisstegringen är sådan att den hotar att rubba den samhällsekonomiska balansen.

I PL anges inte vilka förutsättningar som bör vara uppfyllda för att olika prisreglerande åtgärder faktiskt skall kunna tillämpas. Det gäller t. ex. för ett beslut om allmänt prisstopp eller för selektiva ingrepp på vissa varu- eller tjänsteområden. Detta kan i vissa situationer ge upphov till svåra bedömningsfrågor, t. ex. när prisregleringslagstiftningen har satts i tillämpning på grund av en fara för allvarlig prisstegring på ett begränsat område och det därefter uppkommer en situation som ger anledning till att utvidga prisregleringen till att omfatta flera områden.

I ett läge där de formella förutsättningarna för att sätta lagen i tillämpning är uppfyllda bör enligt min mening liksom hittills den närmare utformningen av prisregleringarna få avgöras av regeringen och de tillämpande myndigheterna. Det ligger i fullmaktlagstiftningens natur att denna endast avser att ange yttergränserna för regeringens befogenheter. Som en synnerligen viktig princip vid tillämpningen av lagen bör därvid gälla att

de prisreglerande åtgärderna inte bör ges en större omfattning eller göras mera ingripande än som nödvändigtvis betingas av den aktuella situationen.

2.6 Riksdagens inflytande över tillämpningen

Mitt förslag: En ny prisregleringslag skall automatiskt träda i tillämpning när landet kommer i krig.

I övriga fall skall regeringen besluta om när lagen skall träda i tillämpning. Regeringens beslut skall underställas riksdagen för prövning inom en månad från beslutet. Pågår inte riksmöte, skall beslutet underställas riksdagen inom en månad från början av närmast följande riksmöte.

Utredningens förslag: Överensstämmer med mitt.

Remissinstanserna: En majoritet av remissinstanserna tillstyrker utredningsförslaget eller lämnar det utan erinran. Några remissinstanser vill att även de olika prisreglerande åtgärder som regeringen beslutar om skall underställas riksdagen.

Skälen för mitt förslag: I likhet med vad som gäller för övriga beredskapslagar bör en ny prisregleringslag i likhet med den nuvarande automatiskt träda i tillämpning, om landet kommer i krig.

I övriga situationer där en prisreglering skall kunna förekomma är det inte möjligt att låta lagen träda i tillämpning med någon liknande automatik. En tillämpning av lagen måste i sådana fall göras beroende av en bedömning av den aktuella situationen.

Den bedömningen bör vid hot från en främmande makt i första hand göras av regeringen. Om regeringen finner att landet är i krigsfara och beslutar om tillämpning av prisregleringslagen, bör det beslutet i likhet med vad som nu gäller inom en viss tid underställas riksdagen för prövning. Beslutet bör därefter, under förutsättning av riksdagens godkännande, gälla till dess krigsfaran upphör.

I fråga om andra situationer än krig eller krigsfara skulle det kunna hävdas att prisregleringslagstiftningen inte bör få sättas i tillämpning utan att riksdagen i förväg har samtyckt till detta. Till stöd för den ståndpunkten kan bl. a. åberopas att den normala beslutsordningen och kompetensfördelningen mellan riksdag och regering i fredstid inte bör åsidosättas genom fullmaktslagar annat än i undantagsfall (jfr prop. 1977/78: 75 s. 54).

I situationer där prisreglerande åtgärder behöver sättas in krävs ofta snabba beslut för att åtgärderna skall få avsedd effekt. Om riksdagens samtycke skall inhämtas innan ett ingripande sker, kan det föranleda ödesdigra dröjsmål med påkallade åtgärder. En sådan omgång kan också vara ägnad att minska den psykologiska verkan som en prisreglering kan föra med sig.

Ett beslut att sätta prisregleringslagstiftningen i tillämpning under fredstid bör därför också i framtiden kunna fattas av regeringen. I likhet med

vad som nu gäller bör beslutet därefter inom en månad eller, om riksmöte inte pågår, inom en månad från början av följande riksmöte underställas riksdagen för prövning. Om underställning inte sker inom denna tid eller om riksdagen inte godkänner beslutet inom två månader från underställningen, bör föreskriften upphöra att gälla.

Möjligheten att först i efterhand inhämta riksdagens godkännande av ett beslut att sätta prisregleringslagen i tillämpning hindrar inte att underställningen sker redan i förväg när förhållandena medger detta. Jag vill dock understryka att huvudregeln i framtiden bör vara att riksdagens medverkan kommer i efterhand. En underställning i förväg skapar förväntningar om prisreglerande åtgärder och kan leda till prishöjningar i garderingsssyfte.

Ett beslut om att sätta prisregleringslagstiftningen i tillämpning av annan orsak än krig eller krigsfara bör liksom hittills avse en viss tid, högst ett år. Skulle regeringen därefter finna att tillämpningstiden bör förlängas, bör detta kräva ett nytt beslut. Ett sådant bör i så fall underställas riksdagen i samma ordning som det tidigare beslutet.

Riksdagens godkännande av ett beslut att sätta prisregleringslagstiftningen i tillämpning innebär en fullmakt för regeringen att besluta om olika typer av prisreglerande åtgärder. I motsats till några remissinstanser anser jag att sådana beslut där regeringen utnyttjar en given fullmakt inte skall behöva underställas riksdagen.

Prisreglerande åtgärder utgör endast ett av flera medel för den av regeringen förda ekonomiska politiken. De kan inte ses isolerade från andra åtgärder som regeringen har vidtagit eller planerar att vidta på detta område. Det framstår därför som mest ändamålsenligt att riksdagen uttalar sin mening om den faktiska tillämpningen av prisregleringslagstiftningen vid de tillfällen då riksdagen tar ställning till riktlinjerna för den ekonomiska politiken i dess helhet. Eftersom det sker vid återkommande tillfällen under året, torde riksdagen även utan ett formellt krav på underställning av varje vidtagen åtgärd kunna utöva fullt tillfredsställande kontroll över användningen av de givna fullmakterna.

Riksdagen har även möjligheter att på eget initiativ ändra eller upphäva en av regeringen beslutad prisreglering, om den skulle finna skäl för detta. Sålunda kan riksdagen enligt 8 kap. 14 § regeringsformen alltid genom lag meddela föreskrifter även i sådana ämnen där normgivningsmakten ligger hos regeringen. Den lag som riksdagen beslutar i ett sådant fall gör en regeringsföreskrift i samma ämne verkningslös.

2.7.1 Varor och tjänster

Mitt förslag: En ny prisregleringslag skall liksom PL i första hand omfatta sådana varor och tjänster som tillhandahålls mot ersättning.

Utredningens förslag: Överensstämmer med mitt.

Remissinstanserna: Remissinstanserna lämnar i huvudsak utredningsförslaget utan erinran.

Sveriges försvarsindustriförening vill dock att försvarsmaterial undantas från lagens tillämpning. Föreningen menar att det vid en prisreglering uppkommer speciella problem på detta område, eftersom försvarsmaterial säljs genom omfattande och långåriga avtal med indexklausuler.

Skälen för mitt förslag: PL är tillämplig på försäljning av förnödenheter och utförande av tjänster. Under begreppet förnödenhet, som inte definieras i PL, brukar inbegripas lösöre (lösa saker eller varor), gas, elektrisk kraft och vatten. Utanför förnödenhetsbegreppet faller pengar och andra betalningsmedel samt aktier, obligationer och andra värdepapper. Fornödenhetsbegreppet omfattar inte heller fast egendom eller nyttjanderätt till fast egendom. Med tjänst avses enligt 19 § första stycket PL verksamhet som någon, yrkesmässigt eller eljest, självständigt utför för annans räkning. En arbetsgivares och arbetstagares inbördes löneförhållanden faller således utanför PL:s tillämpningsområde.

Lagen är dessutom tillämplig på vissa överlåtelser och upplåtelser m. m. som enligt 19 § första resp. andra stycket PL anses lika med utförande av en tjänst eller försäljning av en förnödenhet.

Att prisregleringar under fredstid enligt min mening inte bör omfatta sådan enskild verksamhet som inte utgör näringsverksamhet är en fråga som jag återkommer till i nästa avsnitt. I övrigt anser jag att det område som enligt PL kan göras till föremål för prisreglerande åtgärder inte bör inskränkas i en ny prisregleringslag; uttrycket förnödenhet bör dock – utan att innebörden bör ändras – bytas ut mot det modernare uttrycket vara.

Jag är därför inte beredd att undanta försvarsmaterial från lagens tillämpning. Det finns enligt min mening inte några egenheter hos försvarsupphandlingen som motiverar att detta varuområde undantas. Även inom andra branscher arbetar man med långåriga avtal med indexklausuler, t. ex. byggnads- och anläggningsverksamhet.

Till frågan om avtal med indexklausuler återkommer jag i avsnitt 2.8.2.

Däremot bör den nya lagen ges ett i viss mån mera vidsträckt tillämpningsområde än den nu gällande. Som kommer att framgå av de följande avsnitten föreslår jag sålunda att en ny lag på området i några avseenden utvidgas till att avse varor och tjänster som enligt praxis inte har omfattats av PL. Vidare kommer jag att föreslå att upplåtelser mot hyra av bostäder och lokaler, som inte omfattas av begreppet förnödenhet i PL, skall kunna göras till föremål för prisreglering i form av hyresstopp.

Mitt förslag: En ny prisregleringslag skall, när den sätts i tillämpning av någon annan orsak än krig eller krigsfara, bara omfatta sådana varor och tjänster som tillhandahålls i näringsverksamhet och offentlig verksamhet.

Utredningens förslag: Utredningen föreslår att lagen skall kunna tillämpas i fredstid utan någon begränsning till näringsverksamhet och offentlig verksamhet. Utredningen föreslår som en följd härav att 8 kap. 7 § första stycket 3 regeringsformen ändras så att riksdagen även skall kunna bemyndiga regeringen att genom förordning meddela föreskrifter om reglering av priser eller hyror. Därigenom kan den nya lagen också under fredstid omfatta sådan enskild verksamhet som inte utgör näringsverksamhet.

Remissinstanserna: Remissinstanserna uttalar sig inte om utredningens förslag om lagens tillämpningsområde i det här avseendet.

Skälen för mitt förslag: I PL finns bestämmelser som medger priskontroll beträffande både yrkesmässig och icke yrkesmässig verksamhet. Det finns också bestämmelser med stöd av vilka priskontroll kan utövas bara beträffande yrkesmässig verksamhet. Någon skillnad görs därvid inte om bestämmelserna har satts i tillämpning på grund av krig eller krigsfara eller av någon annan orsak.

Med att en verksamhet bedrivs yrkesmässigt torde i PL menas detsamma som att den bedrivs av en näringsidkare.

Som jag nämnt tidigare bör prisregleringar under fredstid vara kortvariga. De torde därför i praktiken få mycket liten betydelse beträffande enskilda personer som inte är näringsidkare. På detta område är det oftast också mycket svårt att upprätthålla en effektiv kontroll av att föreskrifter om t. ex. ett allmänt prisstopp efterlevs.

Från prisstabiliseringssynpunkt lär det knappast kunna leda till några olägenheter om sådan enskild verksamhet som inte utgör näringsverksamhet tas undan från lagens tillämpning i fredstid. Den betydelse som enskilda personers transaktioner kan ha för prisutvecklingen torde för det mesta vara försumbar.

I en ny prisregleringslag bör därför enligt min mening all den enskilda verksamhet som inte utgör näringsverksamhet inte omfattas av prisregleringar i fredstid. Prisregleringar som beslutas av andra orsaker än krig eller krigsfara bör endast avse sådana verksamheter som har någon avgörande betydelse för prisutvecklingen, nämligen näringsverksamhet och offentlig verksamhet.

Frågan om taxor och avgifter i offentlig verksamhet återkommer jag till i avsnitt 2.7.6.

Mitt förslag innebär att någon ändring i regeringsformen inte behöver göras. Grundlagsstödet för att i krig eller krigsfara bemyndiga regeringen att meddela föreskrifter i ämnen som annars skall beslutas av riksdagen finns i 13 kap. 6 § regeringsformen.

Mitt förslag: Den nya prisregleringslagen skall inte omfatta vare sig

- överlåtelse av fast egendom eller bostadsrätter,
- överlåtelse eller upplåtelse av tomträtt eller
- upplåtelse av arrenden.

Utredningens förslag: Överensstämmer med mitt. Utredningen har dock inte behandlat frågan om överlåtelse av bostadsrätter.

Remissinstanserna: Remissinstanserna lämnar utredningsförslaget utan erinran.

Skälen för mitt förslag: Som jag har nämnt (avsnitt 2.7.1) avser uttrycket förnödenhet i den nuvarande lagstiftningen inte fast egendom eller nytjanderätt till fast egendom.

En anledning att låta överlåtelse av fast egendom och bostadsrätter, överlåtelse och upplåtelse av tomträtt samt upplåtelse av arrenden omfattas av en ny prisregleringslag skulle kunna vara att konkurrenslagen numera är tillämplig på dessa områden.

När det gäller överlåtelse av fast egendom rör det sig emellertid om så individuella objekt att ett skäligt pris endast kan fastställas efter en värdering i det enskilda fallet. Lång tid förflyter dessutom i allmänhet från en försäljning av en fastighet till nästa och fastigheten kan under denna tid ha undergått väsentliga förändringar. Ingrepp i de former som kan bli aktuella med stöd av en allmän fullmaktslag om prisreglering – högstpriser, pristopp e. d. – passar därför inte på fastighetsmarknaden.

Jag anser därför att försäljning av fast egendom även i fortsättningen bör lämnas utanför prisregleringslagstiftningens tillämpningsområde.

Upplåtelse och överlåtelse av tomträtt samt överlåtelse av bostadsrätt bör av liknande skäl också lämnas utanför den nya lagens tillämpningsområde.

Jag anser också att prisregleringslagstiftningens regleringsformer inte passar på arrendeavgifter. Om en statlig priskontroll i fråga om arrenden i något läge skulle visa sig nödvändig, bör denna fråga i stället regleras särskilt.

2.7.4 Hyror

Mitt förslag: Med stöd av en ny prisregleringslag skall hyresstopp kunna införas för såväl bostadshyror som lokalhyror under i princip samma förutsättningar som gäller för övrig prisreglering.

Utredningens förslag: Överensstämmer med mitt.

Remissinstanserna: En majoritet av de remissinstanser som har uttalat sig avstyrker utredningsförslaget såvitt gäller hyresstopp för bostadshyror. De anser att den förhandlingsordning och de normer för hyressättningen som gäller på bostadsmarknaden garanterar en från samhällssynpunkt

rimlig hyresutveckling. Det finns därför inte något behov av att med stöd av en fullmaktslag kunna ingripa med hyresstopp.

Bland de positiva remissinstanserna pekar bl. a. LO på att effektivitetsvinster kan göras om tidpunkterna för ett allmänt prisstopp och ett hyresstopp samordnas.

Flertalet av remissinstanserna tillstyrker eller lämnar utan erinran förslaget om hyresstopp för lokalhyror.

Några remissinstanser anser att det också bör finnas möjligheter att med stöd av prisregleringslagen stoppa höjningar av avgifter till bostadsrättsföreningar.

Skälen för mitt förslag: Sedan hyresregleringen avskaffades har förutsättningarna för prisreglerande åtgärder på hyresmarknaden i viss mån ändrats. De normer som gäller för hyressättningen på bostäder genom de s. k. bruksvårdereglerna och bestämmelserna om förhandlingsordningen i hyresförhandlingslagen (1978:304, ändrad senast 1986:1178) torde i och för sig åtminstone under normala förhållanden utgöra en garanti mot från samhällssynpunkt skadliga hyreshöjningar såvitt gäller bostadshyror. Samtidigt är det inte uteslutet att statsmakterna under vissa förhållanden kan finna ett hyresstopp motiverat av stabiliseringspolitiska skäl.

Föreskrifter om hyresstopp kan visserligen i ett sådant läge alltid meddelas av riksdagen genom lag. Ett hyresstopp bör emellertid, om det skall användas som ett medel för stabiliseringspolitiken, kunna beslutas och sättas i kraft lika snabbt som andra prisreglerande åtgärder. Det bör också kunna upphävas i samma ordning när de skäl som har föranlett hyresstoppet inte längre föreligger. Detta förutsätter att föreskrifter om hyresstopp och om upphävande härav kan meddelas av regeringen.

Min ståndpunkt är att det under extraordinära förhållanden såsom krig eller krigsfara måste finnas en möjlighet att genom en fullmaktslag kunna ingripa på hyresmarknaden med ett hyresstopp. I sådana akuta situationer måste regeringen kunna ingripa snabbt och inte behöva avvakta att en särskild lag utarbetas och antas. Erfarenheterna visar att det inte heller går att helt utesluta att det under fredsförhållanden kan uppkomma situationer där ett ingrepp genom hyresstopp är motiverat av stabiliseringspolitiska skäl. Särskilt gäller detta på lokalhyresområdet, som inte är omgärdat av sådana regler för hyressättningen som gäller för bostadshyror. Som jag nämnt tidigare har också kritik framförts mot att företagare under ett prisstopp drabbats av hyreshöjningar som de inte har kunnat kompensera sig för. En ny prisregleringslag bör därför innehålla bestämmelser om hyresstopp. Bestämmelserna bör omfatta hyror för såväl bostadslägenheter som lokaler och kunna sättas i tillämpning dels om landet är i krig eller krigsfara, dels om det av någon annan orsak finns risk för en allvarlig stegring av hyrorna.

Den sist angivna förutsättningen ansluter så nära som möjligt till förutsättningarna för att i fred tillämpa övriga bestämmelser om prisreglerande åtgärder i lagen. Enligt min mening bör samma begränsning av tillämpningsområdet gälla för hyresstopp som för andra former av prisreglering. Hyresstopp bör således – förutom vid krig eller krigsfara – endast kunna förekomma när inträdda eller befarade hyresstegringar hotar att rubba den

samhällsekonomiska balansen. Om en reglering av hyrorna under fredsförhållanden skulle anses nödvändig av andra skäl, t.ex. som ett inslag i bostadspolitiken, bör detta liksom hittills kräva särskild lagstiftning av riksdagen.

En föreskrift om hyresstopp bör kunna begränsas till att avse endast lokaler eller endast bostadslägenheter, om detta bedöms vara tillräckligt för att ändamålet med åtgärden skall uppnås. Det bör vidare anmärkas att uthyrning av rum i hotell- eller pensionatsrörelse, för vilken fordras myndighets tillstånd, även i fortsättningen bör anses lika med utförande av en tjänst.

Av samma skäl som gäller beträffande övrig prisreglering bör ett hyresstopp som införs av någon annan orsak än krig eller krigsfara inte avse sådan enskild verksamhet som inte utgör näringsverksamhet.

År 1984 fann regering och riksdag anledning att införa ett hyresstopp i samband med ett allmänt prisstopp. Det allmänna prisstoppet infördes genom regeringsföreskrifter med stöd av PL, som vid den aktuella tidpunkten var i tillämpning, medan hyrestoppet fordrade en särskild lag, lagen (1984:486) om hyresstopp. Som skäl för ingripandet på hyresmarknaden åberopades i prop. 1983/84: 150 (bil. 5 s. 2) att de motiv som låg till grund för prisstoppet gjorde sig gällande med samma styrka när det gällde hyrorna. Den bedömningen godtogs av riksdagen (BoU 1983/84: 33, rskr. 419).

I samband med 1984 års hyresstopp riktades kritik mot att det gick alldeles för lång tid från det att hyresstoppet aviserades till dess att riksdagsbehandlingen var klar och lagen kunde träda i kraft. Under den tiden kunde SPK inte lämna tillfredsställande svar på alla frågor som ställdes. Bl. a. var det oklart vilka hyreshöjningar som kunde göras, vilket i några fall ledde till rättsförluster för enskilda fastighetsägare. Även dessa förhållanden talar enligt min mening för att det genom en fullmaktslag skall finnas en laglig grund för regeringen att besluta om en prisreglering på hyresområdet.

Erfarenheterna från 1984 års hyresstopp visar dessutom att regeringen under ett hyresstopp bör kunna meddela närmare föreskrifter i olika tillämpningsfrågor. Detta bör kunna ske även om föreskrifterna skulle gå utöver vad som är möjligt i form av verkställighetsföreskrifter till en av riksdagen beslutad lag.

I likhet med utredningen anser jag att de avgifter en bostadsrättsinnehavare betalar inte bör omfattas av lagen. Storleken på sådana avgifter bestäms av medlemmarna själva. Jag bedömer därför risken för kraftiga avgiftshöjningar på detta område som liten.

Mitt förslag: En ny prisregleringslag skall också omfatta

- upplåtelser av nyttjanderätt till en vara,
- upplåtelser av sådana begränsade nyttjanderätter till fast egendom som avses i 7 kap. 3 § jordabalken samt
- upplåtelser och överlåtelse av immateriella förmögenhetsrättigheter.

Utredningens förslag: Överensstämmer med mitt.

Remissinstanserna: Alla remissinstanser utom LRF lämnar utredningsförslaget utan erinran. LRF anser att upplåtelser av begränsade nyttjanderätter till fast egendom skall undantas från lagens tillämpningsområde.

Skälen för mitt förslag: Enligt PL anses upplåtelse av rätt att nyttja en förnödenhet (leasing och annan uthyrning) lika med utförande av en tjänst. Någon anledning att i en ny prisregleringslag undanta leasing och annan uthyrning från att omfattas av lagen finns inte. Upplåtelser av nyttjanderätt till en vara bör därför även i fortsättningen kunna göras till föremål för prisreglerande åtgärder.

Upplåtelse av rätt att på en fastighet avverka skog eller där ta torv, lera, grus, sten eller annat, som inte hör till fastighetens naturliga avkastning, jämställs i PL med försäljning av en förnödenhet.

En prisreglering på detta område har i praktiken ofta visat sig vara svår att genomföra. Det gäller särskilt i fråga om skogsavverkningsrätter. Kvalitetsskillnader, avverkningstrakternas olika belägenhet m. m. kan exempelvis göra det mycket svårt att bestämma vad som skall anses vara stoppris för en sådan upplåtelse. Skogsavverkningsrätter har därför från och med år 1984 av SPK uttryckligen tagits undan från tillämpningen av föreskrifter om allmänt prisstopp.

Överlåtelse och upplåtelser av immateriella förmögenhetsrättigheter (upphovsrätt till litterärt och konstnärligt verk, rätt till filmverk, patenträtt, mönsterrätt m. m.), som också i PL jämställs med försäljning av en förnödenhet, har av liknande skäl regelmässigt undantagits från ett allmänt prisstopp.

Den omständigheten att ingripanden med prisreglerande åtgärder på dessa områden endast kan göras i begränsad omfattning bör emellertid enligt min mening inte medföra att områdena eller delar av dem inte skall omfattas av en ny lag. Det torde inte vara möjligt att i förväg ange vilka nyttjanderätter och förmögenhetsrättigheter som bör omfattas. Former för prissättning kan komma fram som gör det möjligt att i framtiden prisreglera sådant som i dag inte är praktiskt lämpligt för priskontroll.

En ny prisregleringslag bör därför omfatta såväl begränsade nyttjanderätter till fast egendom som överlåtelse och upplåtelser av immateriella förmögenhetsrättigheter. I förenklingssyfte bör därvid alla de nyttjanderättsupplåtelser som avses i 7 kap. 3 § jordabalken, dvs. även upplåtelser av rätt till jakt och fiske som för närvarande faller utanför PL, i en ny lag jämställas med försäljning av en vara. Det får sedan, liksom för närvaran-

de, ankomma på regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer att från fall till fall pröva om och i vilken utsträckning en föreskrift om t. ex. allmänt prisstopp skall tillämpas på dessa områden.

2.7.6 Kommunal och statliga taxor och avgifter m. m.

Mitt förslag: I en ny lag skall bestämmelser om högstpris, prisstopp och förhandsanmälningskyldighet i krig eller krigsfara gälla all avgiftsbelagd kommunal verksamhet, där avgifterna bestäms av kommunerna och landstingen själva. I fredstid skall bestämmelserna bara gälla kommunal affärsverksamhet och annan fakultativ verksamhet där kommunerna tillhandahåller varor och tjänster mot ersättning samt sådana obligatoriska verksamheter som är viktiga från prisstabiliseringssynpunkt.

Bestämmelserna skall även gälla avgifter som fastställs av en statlig myndighet.

Undantag görs för avgifter som regeringen själv beslutar om. En ny lag skall inte heller omfatta tvångsförsäljningar enligt den exekutionsrättsliga lagstiftningen.

För ersättningar enligt förfogandelagen och ransoneringslagen skall gälla vad som föreskrivs i dessa lagar.

Utredningens förslag: Överensstämmer med mitt – utredningen föreslår dock att avgifter som fastställs av en statlig myndighet inte skall omfattas av lagen.

Utredningen föreslår vidare att bestämmelser om högstpris och prisstopp även under fredsförhållanden skall gälla all avgiftsbelagd kommunal verksamhet.

Utredningen föreslår också att bestämmelser om förhandsanmälningskyldighet endast skall gälla yrkesmässig verksamhet, vilket får till följd att avgifter i offentlig verksamhet som innebär myndighetsutövning inte omfattas av denna regleringsform.

Remissinstanserna: De flesta remissinstanserna tillstyrker utredningsförslaget eller lämnar det utan erinran.

Bara fyra remissinstanser, bl. a. Svenska kommunförbundet och Landstingsförbundet, avstyrker att möjligheterna till prisreglering utvidgas på det kommunala området.

NO vill att även statliga avgifter skall omfattas av lagen.

Skälen för mitt förslag

Kommunala taxor och avgifter

Tillämpningsområdet för bestämmelserna om högstpris och prisstopp är enligt PL begränsat till frivillig försäljning av förnödenheter och frivilligt utförande av tjänster. Detta frivillighetsrekvisit infördes i PL utan att det närmare kommenterades i förarbetena. För att finna ursprunget till denna begränsning måste man gå tillbaka till lagen (1914:252) om förfogande

över vissa varor vid krig eller krigsfara. Begränsningen infördes i 1914 års lag på inrådan av lagrådet för att undanta exekutiva försäljningar från att omfattas av lagens bestämmelser om maximipriser.

Frivillighetsrekvisitet i bestämmelserna om högstpris och prisstopp har emellertid inte bara fått betydelse på det exekutionsrättsliga området. Kravet på frivillighet har också medfört att taxor och avgifter i verksamheter som kommunerna och landstingen enligt lag eller förordning är skyldiga att ombesörja (obligatorisk verksamhet) har varit undantagna från tillämpningen av t. ex. ett allmänt prisstopp. Det gäller t. ex. va-avgifter, renhållningsavgifter och sotningsavgifter.

Avgifter i kommunernas affärsverksamhet och annan fakultativ kommunal verksamhet som innebär att kommunerna tillhandahåller varor och tjänster mot ersättning har däremot kunnat omfattas av ett allmänt prisstopp. Som exempel kan nämnas avgifter för el och avgifter för social service som går utöver vad kommunerna är skyldiga att tillhandahålla.

Från priskontrollsynpunkt finns det enligt min mening knappast några bärande skäl för att göra skillnad mellan å ena sidan t. ex. renhållningsavgifter, va-avgifter och sotningsavgifter, som nu faller utanför ett allmänt prisstopp, och å andra sidan t. ex. avgifter för el, som omfattas av en sådan åtgärd.

En allmän regel är att kommunernas och landstingens obligatoriska uppgifter i princip skall finansieras med kommunalskatt jämte eventuella allmänna eller speciella statsbidrag. För kommunal avgiftsrätt inom detta område fordras ett uttryckligt författningsstöd. Ett sådant stöd kan beträffande s. k. belastande avgifter – avgifter för sophämtning, sotning och andra prestationer som rättsligt eller faktiskt påtvingas den enskilde – erhållas genom ett bemyndigande av riksdagen med stöd av 8 kap. 9 § andra stycket regeringsformen eller genom subdelegation av regeringen enligt 8 kap. 11 §. I andra fall kan befogenheten att ta ut avgifter i obligatorisk verksamhet tilläggas kommunerna och landstingen genom lag enligt 8 kap. 5 §.

Kommunernas rätt att ta ut avgifter i obligatorisk verksamhet grundas således alltid på ett bemyndigande av riksdagen eller regeringen. I samband med ett sådant bemyndigande kan även meddelas närmare föreskrifter om grunderna för avgiftssättningen.

De remissinstanser som avstyrker förslaget har pekat på att en prisreglering avseende obligatorisk kommunal verksamhet kan framtvinga skattehöjningar hos kommunerna, eftersom sådana verksamheter oftast till inte obetydlig del är skattesubventionerade. Jag ser emellertid inte detta som något avgörande hinder mot att utvidga möjligheterna till prisreglering till att omfatta även obligatorisk kommunal verksamhet. Skattesubventionering förekommer ju i viss omfattning även inom fakultativa verksamheter. Den betydelse en prisreglering kan få på ett skattesubventionerat område bör – liksom på andra områden där det råder speciella förhållanden – kunna beaktas vid den praktiska tillämpningen av lagen. Om det skulle vara påkallat kan undantag från lagens tillämpning göras antingen generellt för viss eller vissa verksamheter eller genom dispens i det enskilda fallet.

Jag föreslår därför att föreskrifter om högstpris och prisstopp skall kunna meddelas beträffande avgifter i såväl fakultativ som obligatorisk kommunal verksamhet. Lagtekniskt bör detta lösas genom att en ny prisregleringslag inte innehåller någon motsvarighet till det nuvarande rekvisitet "frivilligt".

Av samma skäl bör bestämmelser om förhandsanmälningskyldighet omfatta avgifter i både fakultativ och obligatorisk kommunal verksamhet.

Även om det vore önskvärt från både prisstabiliserings- och tillämpningssynpunkt att, som utredningen föreslår, all avgiftsbelagd kommunal verksamhet omfattas av en ny prisregleringslag, måste emellertid av konstitutionella skäl avgifter som kommuner och landsting tar ut i verksamheter som bedrivs med stöd av lag enligt 8 kap. 5 § regeringsformen undantas från lagens tillämpning i fredstid. Någon möjlighet för riksdagen att generellt delegera sin normgivningskompetens till regeringen när det gäller sådana avgifter finns inte i 8 kap. regeringsformen.

För att inte skapa onödiga tillämpningssvårigheter bör det i en ny lag anges vilka avgifter i obligatorisk kommunal verksamhet som skall omfattas av bestämmelserna i fredstid. De avgifter som bör medtas bör vara sådana som är viktiga från prisstabilieringssynpunkt.

Tvångsförsäljningar m. m.

Ett avskaffande av frivillighetsrekvisitet när det gäller bestämmelser om högstpris och prisstopp föranleder att även andra tvångsprestationer än på det kommunala området kommer att omfattas av sådana föreskrifter. Undantag bör därför göras för tvångsförsäljningar enligt den exekutionsrättsliga lagstiftningen. Inte heller bör de särskilda regler som gäller om ersättning vid förfoganden enligt förfogandelagen och ransoneringslagen rubbas genom den här föreslagna utvidgningen.

Statliga taxor och avgifter

Föreskrifter med stöd av PL anses enligt stadgad praxis inte vara tillämpliga på verksamheter för vilka taxa eller avgift fastställs av regeringen eller av en statlig myndighet. Det gäller både verksamheter som bedrivs av statliga myndigheter och verksamheter som bedrivs av enskilda, t. ex. yrkesmässig trafik. De statliga myndigheternas beslut om avgifter har styrts av regeringen i annan ordning. Det har i samband med prisstopp och andra prisreglerande åtgärder skett genom föreskrifter om att myndigheten måste samråda med den myndighet som på regeringens uppdrag har att tillämpa prisregleringar, innan en höjning sker. Kommer myndigheterna inte överens avgörs frågan av regeringen.

Regeringens befogenhet i det här avseendet grundar sig när det gäller s. k. belastande avgifter enligt 8 kap. 3 § regeringsformen på en delegation från riksdagen enligt 8 kap. 9 § andra stycket. Andra avgifter, dvs. i huvudsak frivilliga avgifter avsedda att täcka eller bidra till de allmännas kostnader, tillhör regeringens s. k. restkompetens enligt 8 kap. 13 § första stycket 2.

I och för sig har den s.k. samrådsskyldigheten möjliggjort en smidig samordning med priskontroller på andra områden. Den har i praktiken fungerat på samma sätt som en prisreglering.

Jag anser emellertid att man bör sträva efter ett så enhetligt system som möjligt när det gäller hur den statliga priskontrollen skall utövas. Trots att regeringen som jag nämnt redan har möjligheter att styra myndigheternas avgiftssättning, bör därför även detta område omfattas av prisregleringslagstiftningen på samma sätt som huvuddelen av de kommunala avgifterna.

Däremot bör lagen inte tillämpas beträffande avgifter som fastställs av regeringen. På den punkten föreslår jag därför ingen ändring i förhållande till vad som gäller i dag.

2.8 Former för prisreglering

2.8.1 Prisreglerande åtgärder

Mitt förslag: I likhet med vad som gäller enligt PL skall prisreglering kunna ske genom föreskrifter om högstpris, prisstopp, förhandsanmälningsskyldighet eller utfästelsepris.

Även övriga regleringsmöjligheter i PL – förbud mot prissocker, försäljningsförbud etc. – skall i huvudsak oförändrade föras över till en ny prisregleringslag.

Utredningens förslag: Överensstämmer med mitt.

Remissinstanserna: Remissinstanserna lämnar utredningsförslaget utan erinran.

Skälen för mitt förslag: PL:s bestämmelser om olika typer av prisreglerande åtgärder har i stort sett oförändrade tagits över från den lagstiftning som tillkom under krigs- och krisåren på 1940-talet. Bestämmelserna växte fram mot bakgrund av skiftande förhållanden under en lång följd av år. Erfarenheterna från senare tid har inte visat att det skulle finnas ett behov av några grundläggande ändringar när det gäller formerna för prisreglering. Planeringen inom försörjningsberedskapens område har inte heller gett vid handen att det i någon av de krissituationer som man där räknar med skulle ställas nya eller ändrade krav på prisregleringslagstiftningen.

En reglering av priserna bör därför i framtiden kunna ske på motsvarande sätt som enligt PL, dvs. genom högstpriser, prisstopp, förhandsanmälningsskyldighet eller utfästelsepriser.

Även övriga regleringsmöjligheter i PL – förbud mot prissocker, försäljningsförbud etc. – bör i huvudsak oförändrade föras över till den nya lagen.

I de följande avsnitten kommer jag att behandla vissa frågor som rör den närmare utformningen av prisreglerande åtgärder. Det gäller bl. a. den omdiskuterade frågan om prisregleringars verkningar på avtal med prisjusteringsklausul. Vidare kommer jag att föreslå vissa förtydliganden av nuvarande regler vad gäller reglering av marginaler m. m. Jag kommer

2.8.2 Avtal med prisjusteringsklausul och andra avtal som ingåtts före ett beslut om prisreglering

Mitt förslag: En föreskrift om högstpris, prisstopp och förhandsanmälningsskyldighet skall gälla även avtal som ingåtts innan föreskriften trädde i kraft, om varan levereras eller tjänsten utförs efteråt.

Som stoppris skall i första hand gälla det pris som tillämpades på prisstoppsdagen. Vid avtal med prisjusteringsklausul skall stoppriset vara det avtalade grundpriset med det tillägg eller avdrag som enligt avtalet gäller för tiden till och med prisstoppsdagen och som den dagen var allmänt känt.

Vid förhandsanmälningsskyldighet skall utgångspriset definieras på motsvarande sätt.

Även en föreskrift om hyresstopp skall gälla utan hinder av att högre hyra tidigare har bestämts för den tid som omfattas av hyresstoppet.

Utredningens förslag: Överensstämmer med mitt med undantag av att utredningen definierar stoppriset resp. utgångspriset vid avtal med prisjusteringsklausul något annorlunda. Utredningen föreslår inte att tillägget eller avdraget skall vara allmänt känt för att få påverka priset.

Remissinstanserna: En majoritet av de remissinstanser som har kommenterat utredningsförslaget avstyrker det. De menar att föreskrifter som påverkar redan ingångna avtal innebär ett avsteg från allmänt tillämpade rättsgrundsatser. Sveriges försvarsindustriförening framhåller att detta gäller särskilt vid upphandling av försvarsmaterial där staten är avtalspart. Ett avtal med staten kan inte enligt föreningen ensidigt ändras av staten utan att avtalsbrott begås.

Några remissinstanser anser att de civilrättsliga konsekvenserna av förslaget inte är tillräckligt utredda.

SPK, som annars tillstyrker förslaget, sätter i fråga, om stoppriset vid avtal med prisjusteringsklausul är lämpligt utformat, ifall syftet med ett prisstopp skulle vara att hindra prishöjningar till följd av efter prisstoppsdagen avtalade retroaktiva lönehöjningar.

Skälen för mitt förslag

Index- och fastprisavtal

När en prisreglering införs uppkommer bl. a. frågan vilken inverkan prisföreskrifterna får på tidigare ingångna men ännu inte fullgjorda avtal. Detta har varit en omdiskuterad fråga när det gäller avtal med prisjusteringsklausul.

Prisjusteringsklausuler förekommer vanligen i avtal som sträcker sig över en längre tid och där parterna vill gardera sig för osäkerhet om kostnadsutvecklingen under avtalstiden. Säljaren och köparen kommer då överens om ett visst grundpris, som i efterhand skall justeras med förändringen av ett närmare specificerat index e. d. Prisjusteringarna kan ske fortlöpande under avtalstiden eller vid i förväg bestämda tidpunkter. Grundpriset är känt för parterna redan vid avtalstillfället. De tillägg till eller avdrag från detta som enligt prisjusteringsklausulen skall göras när det slutliga priset bestäms blir däremot inte kända förrän vid en senare tidpunkt.

De index som används för prisjustering är i första hand officiella index, som beräknas och publiceras av statistiska centralbyrån (SCB). Andra index, som används på vissa områden, beräknas av olika branschorganisationer. Det förekommer också att vissa officiella råvaruprisnoteringar samt löne- och valutaklausuler o. d. används för prisjusteringar på samma sätt som index.

När köparen väljer ett fast pris utan prisjustering beräknas priset med hänsyn till den förväntade kostnadsutvecklingen under avtalstiden och den ökade riskexponering som ett helt fast pris medför för säljaren. Det avtalade priset kan därvid bli såväl högre som lägre än det pris köparen slutligen hade fått betala om han i stället hade valt ett indexreglerat pris.

Inom verkstadsindustrin och vid byggnads- och anläggningsarbeten förekommer ofta avtal med prisjusteringsklausuler. Sådana klausuler är också vanliga i avtal om leveranser av högspänd elkraft, busslinjetrafik (länsbolagens entreprenadavtal med bussföretagen), städning- och bevakningstjänster, upphandling av försvarsmateriel, försäljning av monteringsfärdiga trähus, byggkonsulttjänster och lastbilstransporter. Det är vidare vanligt att hyrorna för lokaler (främst butiks- och kontorslokaler) är indexreglerade.

Hur avtalen behandlats enligt PL

I PL regleras inte uttryckligen frågan om vilka verkningar föreskrifter om prisreglering får på tidigare ingångna avtal. Förarbetena ger inte heller någon vägledning på denna punkt. Vid den praktiska tillämpningen av PL har emellertid avtal där priset blivit till beloppet bestämt genomgående fått fullföljas utan hinder av en senare beslutad prisreglering.

Avtal med prisjusteringsklausuler har däremot behandlats annorlunda. Olika lösningar har valts vid olika tillfällen. I vissa fall har endast indexförändringar som varit kända, dvs. publicerade, för avtalsparterna på prisstoppsdagen fått höja priset. I andra fall har indexförändringar som avser tiden till och med prisstoppsdagen fått påverka priset, även om de publicerats först efter prisstoppsdagen. Det har också förekommit fall där endast före prisstoppsdagen faktiskt tillämpade indexförändringar fått beaktas.

Effekter om lagen inte omfattar avtal som ingåtts före en prisreglering

Något formellt hinder mot att låta en prisregleringslag tillämpas retroaktivt föreligger inte. Allmänt tillämpade rättsgrundsatser kan dock, som flera remissinstanser framhåller, tala för att alla avtal där prisfrågan har fått en civilrättsligt bindande reglering bör få fullföljas utan hinder av senare meddelade prisföreskrifter. Det gäller både avtal där priset har blivit till beloppet bestämt och avtal där priset har ställts i förhållande till utvecklingen av ett visst index e. d. En sådan brytning med hittillsvarande praxis kan emellertid möta invändningar från prispolitisk och reglerings-teknisk synpunkt.

Ett kortvarigt allmänt prisstopp skulle i sådana fall kunna få mycket begränsade verkningar på områden där stora delar av försäljningen baseras på långvariga avtal med prisjusteringsklausul. Så är fallet på flera stora och för den allmänna prisutvecklingen betydelsefulla områden av näringslivet.

Om priserna i vissa led av produktionen och distributionen under ett prisstopp tillåts att öka enligt avtalade prisjusteringsklausuler, kan detta vidare skapa svårigheter för säljare i senare led, som inte reglerar sina priser på samma sätt. Det måste enligt min mening framstå som otillfredsställande, om vissa säljare kan tillåtas att höja sina priser under ett prisstopp, medan köparna inte har möjlighet att kompensera sig för kostnadsökningarna. Köparna kan då t.ex. ensamma komma att få bära den ackumulerande effekten av lönekostnadsökningar både i den egna rörelsen och i tidigare led.

En ordning där avtalade prisjusteringsklausuler får tillämpas utan hinder av en senare beslutad prisreglering kan dessutom leda till att vissa säljare under ett prisstopp får höja sina priser utan att de själva nödvändigtvis har fått ökade kostnader. Det kan t.ex. inträffa om säljaren i sin verksamhet använder insatsvaror som är prisstoppade samtidigt som han retroaktivt reglerar sina egna priser med förändringar av konsumentprisindex.

Liknande effekter kan i vissa fall uppkomma när avtal till fast pris utan prisjustering får fullföljas utan hinder av en senare prisreglering. En säljare kan t.ex. före ett prisstopp ha träffat avtal om framtida leveranser till ett fast pris som har beräknats med hänsyn till förväntade kostnadsökningar under avtalstiden. Köparen kan samtidigt genom prisstoppet bli hindrad att kompensera sig för ökade inköpskostnader som följer av ett sådant avtal. Prisstoppet kan vidare medföra att vissa av de förväntade kostnadsökningar som har beaktats vid bestämmande av det fasta priset reduceras eller helt uteblir.

En likabehandling av alla avtal

Effekter som de förut angivna kan undvikas om meddelade prisföreskrifter får gälla även tidigare ingångna avtal och om bestämmelserna om prisstopp och förhandsanmälningsskyldighet utformas med utgångspunkt från de priser som tillämpas för leverans eller annan fullgörelse på prisstopps-

dagen (motsvarande). Säljarna skulle då under ett prisstopp som huvudregel – oberoende av tidigare ingångna avtal – låsas vid det pris de tillämpade för leverans av varan eller utförande av tjänsten på prisstoppsdagen.

Det rör sig här inte om civilrättslig utan om offentligrättslig lagstiftning som får verkningar på civilrättsliga avtal. Principen om att lagar inte skall ha tillbakaverkande tillämpning har på detta område inte samma styrka som inom civilrätten (jfr prop. 1988/89:89 s. 20–22). Någon anledning att därvid se annorlunda på situationen därför att staten – genom en statlig myndighet – är avtalspart föreligger inte. Principen har också, som har framgått av det föregående, genombrutits vid den praktiska tillämpningen av PL när det gäller avtal med prisjusteringsklausuler.

Enligt min mening talar tungt vägande skäl för att bestämmelser om högstpris, prisstopp och förhandsanmälningsskyldighet bör gälla även avtal som har ingåtts innan föreskriften trädde i kraft, om varan skall levereras eller tjänsten utföras först efter ikraftträdandet.

Som stoppris bör i första hand gälla det pris som säljaren tillämpade på prisstoppsdagen. För den som då inte levererade varan eller utförde tjänsten bör stoppriset i stället vara det pris som var att anse som gängse pris för leverans av varan eller utförande av tjänsten på prisstoppsdagen. Om något sådant pris inte heller finns, bör som stoppris i sista hand gälla det pris som säljaren senast har tillämpat före prisstoppsdagen.

Stoppriset vid avtal med prisjusteringsklausul bör vara det avtalade grundpriset med det tillägg eller avdrag som enligt avtalet gäller för tiden till och med prisstoppsdagen och som den dagen var allmänt känt. På denna punkt avviker mitt förslag från utredningens genom att jag föreslår att tillägget eller avdraget måste vara känt (publicerat) för att få påverka priset. Jag anser i likhet med SPK att utredningens förslag i denna del är mindre lämpligt utformat, eftersom det får till följd att index som publiceras först efter prisstoppsdagen, men som avser tiden till och med prisstoppsdagen och som beaktar t. ex. retroaktivt avtalade lönehöjningar, kommer att slå igenom på priserna. Det skulle minska effektiviteten av ett prisstopp som har till syfte att begränsa att från samhällssynpunkt för höga löneökningar påverkar priserna.

Utgångspriset vid förhandsanmälningsskyldighet bör bestämmas på motsvarande sätt som stoppriset.

Även föreskrifter om hyresstopp bör gälla oberoende av vilka hyreshöjningar som tidigare kan ha avtalats eller annars bestämts för den tid som omfattas av hyresstoppet.

Mitt förslag kommer i princip att innebära att alla avtal som har ingåtts före ett beslut om prisreglering behandlas lika. Det gäller dock inte vissa avtal om byggnads- och anläggningsarbeten, beställningsarbeten inom verkstadsindustrin och andra prestationer som är individuellt utformade från fall till fall. Ett prisstopp på sådana områden kommer endast att träffa arbeten som pågår på prisstoppsdagen och som utförs enligt avtal med prisjusteringsklausul. Arbeten som utförs till fast pris utan prisjustering och som skall vara färdigställda först efter prisstoppsdagen kommer inte att omfattas av prisstoppet. I sådana fall kan man inte få fram något

tillämpligt stoppris. Samma sak gäller nya avtal, som ingås efter prisstoppsdagen.

Bestämmelser om prisreglering är över huvud taget svåra att tillämpa på områden som de nyss angivna. Detta bör dock inte hindra att lagen även omfattar individuellt utformade prestationer. Principen bör enligt min mening vara att så många prestationer som möjligt skall kunna prisregleras. Starka effektivitetsskäl talar för detta. De problem som här berörts får i stället lösas vid den praktiska tillämpningen av lagen. Regeringen och de tillämpande myndigheterna bör få pröva i vilken utsträckning föreskrifter om prisstopp och andra prisreglerande åtgärder kan och bör tillämpas på t. ex. byggnads- och anläggningsarbeten eller beställningsarbeten inom verkstadsindustrin. Hänsyn får därvid bl. a. tas till att ett prisstopp på sådana områden i princip endast kommer att träffa pågående arbeten som utförs enligt avtal med prisjusteringsklausul.

När det slutligen gäller de civilrättsliga konsekvenserna av att prisregleringsföreskrifter enligt förslaget kommer att träffa redan ingångna avtal, är det en fråga som domstolarna ytterst får avgöra enligt vanliga köprättsliga regler. De bestämmelser i köplagen (1905:38 s. 1, ändrad senast 1987:823) som torde vara aktuella är 28 och 30 §§. Några sakliga ändringar av dessa bestämmelser har inte föreslagits i prop. 1988/89:76 om ny köplag, som nyligen förelagts riksdagen. Beträffande denna fråga kan i övrigt hänvisas till *lagrådets* yttrande över 34 § i det till lagrådet remitterade förslaget.

2.8.3 Reglering av marginaler m. m.

Mitt förslag: En föreskrift om högstpris, prisstopp och förhandsanmälningsskyldighet skall kunna avse även marginaler och andra i priset ingående delar.

Utredningens förslag: Överensstämmer med mitt.

Remissinstanserna: En knapp majoritet av de remissinstanser som har kommenterat utredningsförslaget avstyrker det. De anser att en marginalreglering är alldeles för komplicerad att tillämpa och att det inte föreligger något behov av en sådan regleringsmöjlighet.

Flera remissinstanser menar att det saknas tillräcklig utredning om de praktiska problemen med en marginalreglering.

Skälen för mitt förslag: Den äldre prisregleringslagstiftningen medgav att normalpriser (motsvarande nuvarande högstpris) fastställdes i form av en normalkalkyl, t. ex. genom föreskrifter om högsta procentuella eller absoluta marginaler för importhandeln samt gross- och detaljhandeln. Det var också möjligt att sätta prisstopp för de i ett pris ingående delarna, så att exempelvis en tillverkare vid sin kalkylering av priset på en viss produkt inte fick utgå från högre materialpriser, arbetslöner eller marginaler än dem som han vid tidpunkten för prisstoppets införande hade räknat med för samma eller liknande slags vara.

Däremot har det rått en viss tvekan om möjligheten att med stöd av PL ingripa i företagens marginalsättning och kalkylering. Några sådana in-

grepp har inte heller förekommit i praktiken. Jag menar att det kan finnas ett behov av att kunna reglera företagens marginaler.

Nya varor som tillförs marknaden under ett prisstopp eller en högstprisreglering omfattas inte av den pågående regleringen. På områden med snabbt skiftande varusortiment, t. ex. sko- och textilmarknaden, är därför en sådan prisreglering i praktiken effektiv endast under den rådande säsongen, dvs. till dess ett varusortiment byts inför närmast följande säsong. Genom att prisändringar i allmänhet genomförs i samband med säsongväxlingar skulle ett prisstopp eller en högstprisreglering i stor utsträckning vara utan verkan. Även när det gäller restaurangmåltider eller bageri- och konditorivaror uppstår motsvarande problem. Bara en prisreglering genom högstmarginaler, marginalstopp eller andra kalkyleringsregler skulle på sådana här områden ha möjlighet att stoppa en allvarlig prisstegring.

Det kan tänkas att sådana ingrepp också i andra fall kan vara en teknisk lämplig metod för att genomföra en prisreglering. Vad jag här närmast har i åtanke är sådana områden där en fixering i detalj av t. ex. ett högstpris inte är lämpligt eller möjligt på grund av variationer i sorter och kvaliteter. Även när det gäller prisregleringar avseende vissa individuellt utformade beställningsarbeten inom t. ex. byggnads- och verkstadsindustrin, kan en marginalreglering vara en lämplig väg att välja.

Som flera remissinstanser framhåller kan en marginalreglering i flera fall rent praktiskt vara komplicerad för såväl de tillämpande myndigheterna som de berörda företagen. Även om så är fallet, bör man enligt min mening inte frånhända sig möjligheten att för vissa speciella fall kunna ingripa med marginalreglering.

I en ny prisregleringslag bör det därför framgå att föreskrifter om högstpris eller prisstopp skall kunna avse marginaler och andra i priset på en vara eller tjänst ingående delar i stället för det totala, utåt synliga priset.

Också föreskrifter om förhandsanmälningskyldighet bör, när det bedöms vara ändamålsenligt, kunna avse marginaler och andra i priset ingående delar.

I fråga om utfästelsepriser torde det, med hänsyn till regleringsformens karaktär av frivilligt åtagande, ankomma på den som avger utfästelsen att bestämma om denna skall avse marginaler eller liknande i stället för det totala priset.

Det går inte i fråga om en marginalreglering att fastställa hur denna rent praktiskt skall gå till i alla situationer. De valda lösningarna måste få variera från fall till fall beroende på vad som är mest ändamålsenligt på det berörda området. Hänsyn måste också tas till hur prissättningen faktiskt går till i olika delar av näringslivet. Lösningen av de olika tekniska frågor som kan uppkomma, t. ex. definitionen av marginalbegreppet samt – vid marginalstopp – frågan hur stoppmarginalen skall beräknas, bör därför lämpligen anförtros åt regeringen och de tillämpande myndigheterna. Det är därvid viktigt både för de som berörs av regleringen och från kontrollsynpunkt att sådana frågor definieras klart och entydigt i föreskrifterna.

Vid den praktiska tillämpningen är det också viktigt att se till att regleringarna utformas på ett sådant sätt att de hämmar konkurrensen så

litet som möjligt. Särskilt viktigt i det sammanhanget är att företagen inte styrs över tiden att skapa enhetliga kalkyleringssystem. Stimulansen för enskilda företagare att göra så billiga inköp som möjligt får inte heller gå förlorad vid en marginalreglering. Sådana och andra från konkurrenssynpunkt viktiga frågor måste i möjligaste mån beaktas vid den tekniska utformningen av en marginalreglering. Kan de inte beaktas vid själva utformningen av regleringen får problemen lösas genom dispenser.

2.8.4 Begränsning och differentiering av prisregleringar

Mitt förslag: En föreskrift om högstpris, prisstopp och förhandsanmälningskyldighet skall få avse hela landet eller en viss del av landet och skall också få begränsas till att gälla endast ett visst eller vissa säljled.

Ett högstpris skall få bestämmas olika för skilda delar av landet och för skilda slag av handel.

En ny lag skall i princip inte medge att prisreglerande åtgärder får avse endast ett visst eller vissa företag.

Utredningens förslag: Överensstämmer med mitt.

Remissinstanserna: De flesta remissinstanserna tillstyrker utredningsförslaget eller lämnar det utan erinran.

SPK vill att den nya lagen skall medge att föreskrifter om förhandsanmälningskyldighet får begränsas till företag av minst en viss omfattning.

LRF anser att prisreglerande åtgärder bör gälla lika över hela landet och gälla alla företag inom samma bransch.

Skälen för mitt förslag: Det är uppenbart att ett högstpris på en viss vara eller tjänst ofta måste fastställas olika för skilda delar av landet. Hänsyn måste bl. a. tas till varierande transportkostnader. Ett enhetligt högstpris inom hela landet på en vara med stora lokala kostnadsskillnader skulle dessutom – till besvär för såväl berörda säljare som de tillämpande myndigheterna – kunna föranleda ett stort antal dispensansökningar.

Ett högstpris måste också kunna fastställas olika för skilda slag av handel, t. ex. för partihandel respektive detaljhandel.

Ett ingrepp med stöd av prisregleringslagstiftningen bör kunna begränsas till ett visst eller vissa säljled. Prisreglering bör också kunna ske efter olika metoder för skilda led av produktionen och distributionen.

Det torde också vara klart att PL har medgett en differentiering av högstpriser och en begränsning av prisreglerande åtgärder till ett visst eller vissa säljled. Som exempel på en prisreglering som skett efter olika metoder för skilda led av produktion och distribution kan nämnas prisstoppet den 1 september 1976 på sågade och hyvlade varor från sågverk (SFS 1976:679). Detta prisstopp kompletterades för senare säljled med en föreskrift om förhandsanmälningskyldighet för samma varor.

Däremot är det mera osäkert om PL ger möjlighet att meddela föreskrifter om prisreglering för endast en viss del av landet.

Enligt vissa äldre prisregleringslagar fanns det emellertid möjligheter att regionalt begränsa maximipriser och normalpriser. I senare lagstiftningsärenden har det inte förekommit någonting som tyder på att en ändring i detta hänseende skulle ha varit avsedd.

Möjligheten att fastställa maximipriser eller normalpriser för ett visst område synes visserligen inte ha kommit till användning annat än undantagsvis. Det kan emellertid inte uteslutas att det i ett krisläge med varuknapphet och allvarliga störningar av varudistributionen kan uppkomma starka lokala prisstegringar på vissa orter eller inom en viss region.

Regeringen bör därför ha möjlighet att i undantagsfall meddela föreskrifter om högstpris, prisstopp och förhandsanmälningsskyldighet för endast en viss del av landet. Det bör också vara möjligt för regeringen att under extraordinära förhållanden delegera till lokala kristidsmyndigheter att meddela sådana föreskrifter för t. ex. detaljhandeln inom en viss kommun eller ett visst län. Dessa möjligheter bör för att undvika tveksamhet komma till klart uttryck i en ny prisregleringslag. I det sammanhanget synes det också vara lämpligt att i lagtexten uttryckligen ange att högstpriser får differentieras mellan olika delar av landet och mellan skilda slag av handel samt att föreskrifter om högstpris, prisstopp och förhandsanmälningsskyldighet får begränsas till endast ett visst eller vissa säljled.

Beträffande utfästelsepris torde, med hänsyn till prisformens art, motsvarande regler inte behövas.

SPK har föreslagit att det i en ny lag införs en bestämmelse om att föreskrifter om förhandsanmälningsskyldighet skall kunna begränsas till att gälla företag av minst en viss omfattning. Jag delar uppfattningen att man med en sådan ordning kan uppnå administrativa fördelar. Från prisstabiliseringssynpunkt torde det många gånger inte heller medföra några olägenheter om t. ex. de mindre företagen undantogs från en prisreglering.

PL medger i några fall individuella ingripanden. En föreskrift om skälig sänkning av ett pris kan meddelas beträffande en särskild säljare. Vidare kan helt naturligt utfästelsepris avse endast ett visst företag. Därutöver torde PL vara varu- och tjänsterelaterad, dvs. en föreskrift om prisreglering träffar i princip var och en som tillhandahåller varan eller tjänsten.

Med hänsyn till prisregleringslagstiftningens syfte måste den enligt min mening även i fortsättningen främst vara varu- och tjänsterelaterad. Jag är därför inte beredd att ändra denna sedan länge gällande princip och skapa några ytterligare lagliga förutsättningar för individuella ingrepp än som för närvarande gäller. Om undantag bör göras från en generellt verkande prisföreskrift, bör det i stället ske inom ramen för regeringens dispensmakt enligt 11 kap. 12 § regeringsformen. Det kan därvid beträffande förhandsanmälningsskyldighet finnas synpunkter att beakta som medger att små företag inte belastas i onödan. SPK har också sedan år 1978 – med stöd av regeringens bemyndigande – regelmässigt beslutat om sådana undantag beträffande detaljhandelsföretag med högst fem helårsanställda. Men det är uppenbart att man måste vara mycket restriktiv, när det gäller att göra undantag av detta slag från ett allmänt prisstopp, exempelvis.

Mitt förslag: En ny prisregleringslag skall liksom PL bara omfatta tillhandahållande av varor och tjänster på den inhemska marknaden. Den skall således inte avse import- och exporthandeln.

Utredningens förslag: Överensstämmer med mitt.

Remissinstanserna: Remissinstanserna lämnar utredningsförslaget utan erinran.

Skälen för mitt förslag: PL:s tillämpningsområde är begränsat till att avse tillhandahållande av varor och tjänster på den inhemska marknaden. Lagen är således inte tillämplig på exporthandeln. I praxis har PL inte heller ansetts gälla det pris utländska säljare tar ut av här verksamma importörer. En försäljning av en vara från en tillverkare inom landet till en exportör för vidare försäljning till utlandet har däremot betraktats som en transaktion på den inhemska marknaden som därmed omfattas av PL. Detsamma gäller svenska importörers vidareförsäljning inom landet av utländska varor.

Att föreskrifter om prisreglering har gällt även en underleverantörs försäljning av insatsvaror till exportindustrin har ibland ansetts leda till mindre lämpliga resultat och har fått korrigeras med dispenser. Diskussioner har också uppkommit i sådana fall där färdiga produkter köpts upp av ett parti- eller detaljhandelsföretag här i landet för vidare försäljning till utlandet och produkterna enligt avtalet med säljaren, har levererats direkt till den slutlige köparen i utlandet.

Det skulle naturligtvis vara en fördel om prisregleringslagstiftningens territoriella räckvidd kunde avgränsas så att problem av här angivet slag undviks. Förhållandena i de enskilda fallen kan emellertid vara mycket växlande. Kontrollproblemen skulle dessutom bli betydande, om vissa försäljningar på den svenska marknaden generellt skulle undantas från prisreglering med hänsyn till att den slutlige köparen befinner sig i utlandet. Det är som regel omöjligt att i förväg avgöra hur stor del av de från underleverantören/tillverkaren inköpta produkterna som slutligen kommer att säljas till utlandet. De här berörda problemen torde därför även i framtiden få lösas genom beslut i det enskilda fallet.

Även importhandeln har i vissa fall vållat problem vid den praktiska tillämpningen. Det gäller t. ex. när utländska säljare har varit verksamma här i landet genom representanter vilka endast har uppträtt som agenter, dvs. utan att själva förvärva äganderätten till de försålda varorna. I sådana fall har en tillämpning av PL inte ansetts möjlig, även om säljaren har haft ett omfattande agentnät och en aktiv marknadsföring på den svenska marknaden.

Men en tillämpning av svensk prisregleringslagstiftning torde inte vara principiellt utesluten enbart därför att säljaren befinner sig i utlandet. En utländsk säljares försäljning av varor till en köpare här i landet kan, trots den internationella anknytningen, vara att betrakta som en försäljning på den svenska marknaden.

Effektivitetsskäl talar med en viss styrka för att en utländsk säljares försäljning genom agenter här i landet borde omfattas av prisregleringslagstiftningen. Jag är emellertid inte heller när det gäller importhandeln beredd att föreslå någon ändring i förhållande till vad som gäller i dag. Det föreligger enligt min mening en uppenbar risk att en utvidgning av prisregleringslagstiftningens tillämpningsområde när det gäller importhandeln kan leda till för svensk industri skadliga motåtgärder från länder vars företag drabbas av åtgärderna. Till det kommer att det rent praktiskt kan vara svårt att med stöd av här i landet gällande föreskrifter om prisreglering ingripa mot säljare i utlandet.

2.10 Vissa frågor om straffbestämmelser m. m.

Mitt förslag: Under en prisreglering skall det vara straffbart att träffa avtal om ett högre pris än det tillåtna, även om avtalet skall fullgöras först sedan regleringen upphört.

Retroaktiva krav som framställs efter det att en prisreglering har upphört skall inte föranleda straff.

Vid hyresstopp skall det vara straffbart att ta ut en för hög hyra. Det innebär att det under ett hyresstopp kan träffas avtal om högre hyra än stopphyran avseende tiden efter hyresstoppet. Värdet av en olagligt uppburen hyra skall kunna förverkas.

Utredningens förslag: Överensstämmer med mitt utom på det sättet att utredningen när det gäller hyresstopp föreslår att en hyresvärd som begått brott skall vara skyldig att betala tillbaka för mycket uppburen hyra.

Remissinstanserna: De flesta remissinstanserna tillstyrker utredningsförslaget eller lämnar det utan erinran.

SPK framför att det också bör vara straffbart att begära en för hög hyra i enlighet med vad som gäller priser. Vidare anser SPK att det bör övervägas om inte retroaktiva krav bör straffbeläggas, framför allt med hänsyn till att hyror för bostäder ibland bestäms i efterhand för redan gången tid.

Kammarrätten i Sundsvall sätter i fråga om en hyresgäst som begått brott alltid skall ha rätt att få tillbaka vad han har betalt för mycket.

Skälen för mitt förslag

Avtal som skall fullgöras efter en prisreglering

Enligt PL gäller att en säljare eller köpare kan straffas om han tar emot resp. erlägger betalning efter ett högre pris än vad som är medgivet enligt en föreskrift om högstpris eller prisstopp. Det är också straffbart om säljaren begär eller köparen erbjuder ett för högt pris.

Vidare kan en säljare straffas om han bl. a. bryter mot bestämmelsen om utfästelsepris eller en föreskrift om förhandsanmälningskyldighet. Även i sådana fall torde det vara straffbart om säljaren begär betalning efter ett för högt pris.

Av straffbestämmelserna följer således att det under en prisreglering är förbjudet att träffa avtal till högre pris än gällande högstpris, stoppris etc. Det gäller även om leverans eller annan fullgörelse skall ske först sedan prisregleringen har upphört.

I praktiken är det emellertid ofta svårt att hindra dem som agerar på marknaden att förhandla och träffa avtal om höjda priser för prestationer som skall fullgöras efter det att en rådande prisreglering har upphört att gälla. Problemet har i den praktiska tillämpningen lösts genom att SPK har underlåtit att göra åtalsanmälan beträffande sådana avtal. Avtalen har därmed gått fria från påföljd, eftersom allmänt åtal för överträdelse av gällande prisföreskrifter inte får väckas utan medgivande av SPK (18 § PL, 6 § förordningen 1956:612 med tillämpningsföreskrifter till PL).

Man kan mot den här bakgrunden sätta i fråga, om inte straffbestämmelserna i en ny prisregleringslag i här aktuellt avseende bör konstrueras annorlunda än i PL.

Att parterna på marknaden medan en prisreglering pågår tillåts att träffa långsiktiga avtal till högre pris än gällande högstpris, stoppris etc. kan emellertid i många fall strida mot prisregleringens syfte. Så kan t. ex. vara fallet om ett kortvarigt allmänt prisstopp har införts för att bryta förväntningar om en fortsatt hög inflationstakt. Om en prisreglering skall bli effektiv, torde det också vara nödvändigt att lagen ger möjlighet att ingripa straffrättsligt redan när någon saluhåller en vara eller erbjuder sig att utföra en tjänst till ett högre pris än det medgivna.

Straffbestämmelserna bör därför, liksom i gällande rätt, utformas så, att de träffar även avtal som skall fullgöras först sedan en vid avtalslutet rådande prisreglering har upphört. Detta hindrar givetvis inte att sådana avtal, när det anses förenligt med prisregleringens syfte, tas undan från tillämpningen av gällande prisföreskrifter. Undantagen bör i sådana fall — i motsats till vad som hittills har varit fallet — ske genom generella föreskrifter eller genom uttryckliga beslut om dispens i det enskilda fallet.

Vad jag här har anfört om straffbestämmelsernas utformning bör dock inte gälla vid hysesstopp. Till denna fråga återkommer jag under rubriken "Särskilt om hysesstopp" senare i detta avsnitt.

Krav på retroaktiv betalning sedan en prisreglering upphört

Straffbestämmelserna i PL är bara tillämpliga på en gärning som begås under den tid som prisregleringen gäller, även om straff kan ådömas efter det att prisregleringen har upphört.

Det finns således inte något straffsanktionerat förbud mot att efter en prisreglerings upphörande retroaktivt kräva ytterligare betalning för leveranser som har fullgjorts eller tjänster som har utförts medan prisföreskriften gällde.

En köpare torde emellertid inte vara civilrättsligt skyldig att för prestationer som har fullgjorts under en prisreglering betala mer än det enligt prisföreskrifterna medgivna priset (jfr rättsfallet NJA 1921 s. 373). Detta måste antas gälla även om ett högre pris har överenskommit i ett sådant före prisregleringens ikraftträdande slutet avtal som enligt förslaget skall

omfattas av meddelade prisföreskrifter. Prisföreskrifterna torde då komma att komplettera de civilrättsliga reglerna på så sätt att det föreskrivna priset blir det högsta pris som säljaren har rätt att debitera för prestationer som har fullgjorts medan föreskrifterna gällde.

Ett retroaktivt pristillägg måste följaktligen antas förutsätta ett nytt avtal mellan parterna efter det att prisregleringen har upphört. Motsvarande torde gälla i fråga om retroaktiva hyrestillägg för den tid som har omfattats av en föreskrift om hyresstopp enligt förslaget. Ett sådant avtal kan visserligen tänkas strida mot syftet med den genomförda regleringen. Men det finns knappast utrymme för att med stöd av en beredskapslag av det här aktuella slaget ingripa mot avtal som ingås när föreskrifter med stöd av lagen inte längre gäller och när befogenhetsbestämmelserna kanske till och med har upphört att vara i tillämpning. Köpare eller hyresgäster som intar en underlägsen ställning i förhållande till säljaren eller hyresvärden torde dessutom genom allmänna civilrättsliga regler om avtals ogiltighet samt genom stadgandet om ocker i 9 kap. 5 § brottsbalken ha ett tillräckligt skydd mot sådana retroaktiva pris- eller hyreskrav som innebär ett otillbörligt utnyttjande av deras beroendeställning.

Visserligen förekommer det, som SPK påpekar, att hyror för bostäder bestäms i efterhand för redan gången tid, varför retroaktiva krav inte alltid förutsätter ett nytt avtal. Detta kan utgöra en anledning till att man i lagen bör förbjuda retroaktiva krav.

Min ståndpunkt är dock att man inte bör bryta den ordning som gäller enligt PL och införa straff för retroaktiva krav efter att en reglering har upphört. Men jag avser att noga följa utvecklingen för att kunna pröva, om de problem som jag här har tagit upp i framtiden leder till olägenheter från prisregleringssynpunkt.

Särskilt om hyresstopp

De straffbestämmelser m.m. som rör det föreslagna hyresstoppet bör utformas i så nära överensstämmelse som möjligt med vad som gäller på det övriga prisregleringsområdet. Avvikelser bör enligt min mening göras bara i den mån som det finns starka skäl för det.

En sådan, starkt motiverad avvikelse som jag anser bör göras är att det bara bör vara straffbart att ta ut en högre hyra än stopphyran. När det gäller priser skall det enligt mitt förslag vara straffbart både att ta ut och begära högre ersättning än den tillåtna. Enligt min mening bör det straffbara området göras mer begränsat vid hyresstopp för att ett hyresstopp inte skall påverka förhandlingssystemet på hyresmarknaden för mycket. I och med att det bara skall vara straffbart att ta ut för hög hyra, kan parterna på hyresmarknaden under ett hyresstopp förhandla och träffa avtal i vanlig ordning. Ett hyresstopp kommer således enligt mitt förslag inte att påverka förhandlingssystemet på annat sätt än att höjda hyror, som bestämts medan ett hyresstopp råder och som avser tiden med hyresstopp, inte får tas ut förrän hyresstoppet har upphört.

Utredningen föreslår att det införs en särbestämmelse i lagen om att en hyresvärd som begått brott skall vara skyldig att betala tillbaka en för högt

uppburen hyra. För min del anser jag att det saknas tillräckliga skäl att välja en sådan särlösning. I stället bör det när det gäller brott mot en föreskrift om hyresstopp finnas möjligheter till förverkande i enlighet med vad som enligt mitt förslag skall gälla andra olagligt uppburna ersättningar. En sådan bestämmelse torde inte vara förenad med några olägenheter. Domstolarna har stor frihet att beakta omständigheterna i det enskilda fallet när man avgör en sådan fråga.

2.11 Lagens förhållande till EG:s regler

Riksdagen har lagt fast vissa riktlinjer för Sveriges deltagande i det västeuropeiska samarbetet (prop. 1987/88:66, UU 24, rskr. 245). Av propositionen framgår att enligt dessa riktlinjer bör Sverige medverka i EFTA:s och EG:s arbete på att skapa ökad rörlighet för varor, tjänster, människor och kapital i Västeuropa. I denna del uttalade riksdagen att som ett viktigt led i denna strävan ingår att Sverige i görligaste mån försöker avveckla tekniska handelshinder genom att harmonisera lagar och andra författningar till EG:s regler, direktiv eller förslag till direktiv från EG-kommissionen.

Det förslag till ny prisregleringslag som jag nu lägger fram berör områden där dessa harmoniseringssträvanden skall äga rum.

I Romfördraget, som är ett av de tre fördrag som tillsammans utgör grunden för EG, finns inga uttryckliga stadganden om prisreglering. I princip förutsätts att varje medlemsland för den ekonomiska politik som är förenlig med de egna nationella intressena. Prisregleringar betraktas normalt som sådana ekonomisk-politiska åtgärder.

Reglering av konsumentpriser omfattas av EG:s kompetensområde. EG har hittills inte utnyttjat möjligheten att besluta om prisreglering i detaljhandelsledet. Däremot har EG:s råd (EG:s högsta beslutande organ) exempelvis år 1983 antagit en rekommendation om metoder att fastställa priser och avgifter avseende naturgas. I ett beslut av rådet år 1973 underströks behovet att vidta åtgärder mot de då aktuella inflationstendenserna. Medlemsländerna uppmanades därvid att vidta åtgärder såsom strikt prisövervakning, obligatorisk förhandsanmälan eller prisstopp på offentliga tjänster. Dessa exempel visar att prisregleringar som sådana inte kan anses strida mot reglerna i Romfördraget.

I praktiken förekommer också prisregleringar i någon form i EG:s samtliga medlemsländer, även i de länder där man uttalar en klart avvisande hållning till prisregleringar. I vissa medlemsländer förekommer fortfarande permanenta prisregleringar på en rad produktområden, vilka kan ses som en kvarleva från krigs- och efterkrigsårens omfattande regleringssystem. Denna typ av kristidsreglering avskaffades i Sverige för flertalet produktområden vid utgången av år 1956.

Frågan om nationella prisregleringars förenlighet med EG:s regler berör främst tillämpningen av Romfördragets art. 30. Denna artikel förbjuder kvantitativa importrestriktioner och alla åtgärder som har jämförbar effekt på handeln mellan medlemsländer. EG-domstolen har härvidlag funnit att bestämmelser om prisstopp i medlemsländer är lagliga om de gäller utan

åtskillnad mellan inhemska och importerade produkter. Emellertid kan, enligt domstolen, ett prisstopp få effekter som är jämförbara med kvantitativa importrestriktioner om stoppriserna fastställs på en så låg nivå att försäljningen av importerade produkter antingen omöjliggörs eller försvåras i förhållande till försäljningen av inhemska produkter. EG-domstolens utlåtande rörande högstprisreglering överensstämmer i huvudsak med bedömningen i fråga om prisstopp. Huvudregeln om lika behandling av importerade och inhemska produkter gäller dock inte helt utan undantag. Enligt EG-domstolen är nämligen s.k. omvänd diskriminering tillåten, dvs. bestämmelser om prisreglering får utformas på ett sådant sätt att importerade produkter behandlas förmånligare än inhemska.

Vissa prisreglerande åtgärder som bedöms jämförbara med kvantitativa importrestriktioner har preciserats i EG-direktivet 70/50. Det gäller bland annat bestämmelser som enbart för importerade produkter fastställer högsta pris eller högsta vinstmarginal. Bestämmelser som fastställer ett mindre förmånligt pris för importerade produkter än för inhemska anges också som stridande mot Romfördragets art. 30. Detta gäller även bestämmelser som fastställer ett reglerat pris enbart med utgångspunkt från de inhemska produkternas kostnadsnivå eller kvalitet så att den därigenom bestämda prisnivån utgör ett hinder för import.

EG-direktivet 70/50 avser sådana åtgärder som uttryckligen gör åtskillnad mellan importerade och inhemska produkter. Som ovan nämnts kan emellertid också prisregleringsbestämmelser som formellt gäller lika för produkter av olika ursprung vara oförenliga med art. 30. Det avgörande är därvid om effekten av bestämmelserna blir att import försvåras eller hindras, exempelvis genom att ett stoppris eller högstpris bestäms på en låg nivå i en situation där kostnadsnivån ligger högre för importerade produkter än för inhemska. Sammanfattningsvis innebär sålunda EG:s regler och praxis på detta område att medlemsländerna inte kan hindras att vidta åtgärder mot allvarliga prisstegringar för att skydda konsumenterna så länge dessa åtgärder inte innebär en formell eller faktisk diskriminering av import.

Mina förslag till prisreglering innebär i sig inte någon särbehandling – positiv eller negativ – av importerade produkter i förhållande till inhemska. Förslagen är i huvudsak knutna till begreppen vara och tjänst, vilket talar mot en diskriminerande tillämpning med avseende på produkternas ursprung eller säljarens funktion i produktions- och distributionskedjan.

Det har emellertid inte varit möjligt att utforma förslaget på ett sådant sätt att man helt kan utesluta en tillämpning som strider mot Romfördragets art. 30. Sålunda kan teoretiskt tänkas den situationen att prisreglerande åtgärder begränsas till att avse importörer. Som jag ser det utgör denna teoretiska möjlighet emellertid inte något praktiskt problem.

Sverige tillämpar för närvarande inte Romfördragets bestämmelser. Men som har framgått av det föregående innebär mitt förslag till ny lagstiftning på området i sig ingen konflikt med EG:s regler på området – i första hand Romfördragets art. 30. Vissa prisreglerande åtgärder skulle kunna tillämpas på ett sådant sätt, att effekterna kan jämföras med kvantitativa importrestriktioner. Det får emellertid ankomma på den praktiska

tillämpningen att åstadkomma den harmonisering med EG:s regler som bedöms lämplig. Prop. 1989/90:21

I det här sammanhanget kan jag också nämna att mina förslag i sig inte heller torde innebära någon konflikt med bestämmelserna i Sveriges frihandelsavtal med EG.

3 Upprättade lagförslag

I enlighet med vad jag nu har anfört har inom civildepartementet upprättats förslag till

1. prisregleringslag,
 2. lag om ändring i förfogandelagen (1978:262).
- Lagförslag 2 har upprättats i samråd med försvarsministern.

4 Specialmotivering till lagförslagen

4.1 Prisregleringslagen

Efter mönster från exempelvis förfogandelagen och ransoneringslagen har för den nya lag som skall träda i stället för allmänna prisregleringslagen (PL) valts rubriken prisregleringslag. Det har av praktiska skäl alltså inte ansetts behövligt att låta den nya lagens titel spegla att den också innehåller en del bestämmelser om hyresstopp.

- 1 §** I denna lag finns föreskrifter om
- lagens tillämpningsområde (2 §),
 - definitioner m. m. (3–5 §§),
 - när lagen skall tillämpas m. m. (6–11 §§),
 - hur lagen upphör att tillämpas efter krig eller krigsfara (12 §),
 - högstpris (13 §),
 - prisstopp (14–18 §§),
 - förhandsanmälningskyldighet (19–21 §§),
 - utfästelsepris (22 §),
 - prissocker (23 §),
 - försäljningsförbud (24 §),
 - tvångskartellering (25 §),
 - nyetableringsförbud och auktorisationstvång (26 och 27 §§),
 - anslag med prisuppgifter m. m. (28 §),
 - varustandardisering m. m. (29 §),
 - gemensamma bestämmelser om prisreglering (30–33 §§),
 - hyresstopp (34–38 §§),
 - ansvar m. m. (39–47 §§),
 - överklagande m. m. (48 §).

Som *lagrådet* anfört behöver en förteckning över innehållet i en lag självfallet inte finnas, om lagtexten är kort.

Läsarnas behov av hjälp med att hitta i längre lagar bör i första hand tillgodoses genom en ändamålsenlig disposition, rubriksättning och typografi. I en del fall kan emellertid läsningen underlättas ytterligare, om man dessutom har en inledande bestämmelse som översiktligt presenterar lagens innehåll och uppbyggnad. Detta har ansetts vara ett sådant fall.

Lagens tillämpningsområde

2 § Denna lag gäller för varor och tjänster, om de tillhandahålls mot ersättning. Lagen gäller också för hyra av bostadslägenheter och lokaler.

Lagen gäller dock inte

1. vad som tillhandahålls mot ersättning i form av taxor och avgifter som regeringen beslutar om,
2. försäljning enligt utsökningsbalken eller konkurslagen (1987:672),
3. förfogande enligt förfogandelagen (1978:262) eller ransoneringslagen (1978:268).

Paragrafen anger lagens tillämpningsområde.

Vad som avses med en vara eller en tjänst definieras i 3 resp. 4 §.

Beträffande motiveringen till andra stycket hänvisas till avsnitt 2.7.6 i den allmänna motiveringen.

I andra stycket 1 har beträffande statliga taxor och avgifter undantag från lagens tillämpning gjorts endast för sådana som regeringen själv beslutar om. Därav följer att taxor och avgifter som fastställs av förvaltningsmyndigheter omfattas av lagen.

Definitioner m. m.

3 § Med *vara* avses i denna lag lösa saker, gas, elektrisk kraft och vatten.

Vid tillämpningen av lagen likställs med försäljning av en vara

1. upplåtelse av nyttjanderätt till en vara,
2. upplåtelse och överlåtelse av förmögensrättighet av immateriell art,
3. upplåtelse av sådan särskild nyttjanderätt till fast egendom som avses i 7 kap. 3 § jordabalken.

Paragrafen motsvarar delvis 19 § första och andra styckena PL.

På inrådan av *lagrådet* har dock upplåtelse av nyttjanderätt till en vara i lagen likställts med försäljning av en vara.

Till skillnad mot i PL har i den nya lagen alla upplåtelser av s. k. begränsade nyttjanderätter till fast egendom — dvs. även rätt till jakt och rätt till fiske — förts in under prisregleringslagstiftningen. I vilka fall och i vilken utsträckning föreskrifter om prisreglering bör tillämpas på sådana upplåtelser får, liksom hittills har skett beträffande t. ex. skogsavverkningsrätter, prövas av regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer i samband med en prisreglering.

Paragrafen har *lagrådets* förslag som förebild. För att inte överlåtelser av s. k. begränsade nyttjanderätter till fast egendom skall omfattas av lagen, har dock paragrafen formulerats något annorlunda än vad *lagrådet* föreslagit.

Beträffande den närmare motiveringen till innehållet i paragrafen kan i övrigt hänvisas till avsnitten 2.7.1 och 2.7.5.

4 § Med *tjänst* avses i denna lag verksamhet som någon utför självständigt för annans räkning.

Vid tillämpningen av lagen hänförs till tjänst utövande av sådan hotell- och pensionatsrörelse för vilken det fordras tillstånd av en myndighet.

Paragrafen motsvarar delvis 19 § första stycket PL.

5 § Vad som i denna lag sägs om försäljning av en vara eller utförande av en tjänst skall också tillämpas, när ersättningen skall ges ut i något annat än pengar.

Paragrafen motsvarar 19 § tredje stycket PL.

Paragrafen har ansetts behövlig för att klart markera att lagen också omfattar bytesfallen.

6 § Om Sverige kommer i krig, skall 13, 14, 19, 22 – 26, 28, 29 och 34 §§ tillämpas.

Den nya lagen skall liksom PL automatiskt träda i tillämpning, om landet kommer i krig.

Tolkningen av uttrycket krig behandlas utförligt i förarbetena till regeringsformen. Föredraganden uttalar där (prop. 1973:90 s. 447) att han delar uppfattningen att det inte är möjligt att i vare sig lag- eller motivetext närmare ange vilka slags handlingar eller händelser som skall anses innebära att krigstillstånd råder. Krig skall dock alltid anses föreligga om landet är helt eller delvis ockuperat. Samma uttryck används för övrigt i andra lagar, till exempel i 5 kap. 2 § lagen (1976:600) om offentlig anställning (omtryckt 1987:1000, ändrad senast 1989:665).

Enligt 15 § beredskapskungörelsen (1960:515, 15 § ändrad senast 1978:562) gäller vidare att regeringen, om landet har kommit i krig, skall kungöra att krigstillstånd har inträtt.

När det gäller vilka bestämmelser i lagen som bör vara av beredskapskaraktär har *lagrådets* förslag följts (se *lagrådets* yttrande över 7 § i det till *lagrådet* remitterade förslaget).

7 § Om Sverige är i krigsfara, får regeringen föreskriva att en eller flera av bestämmelserna i 13, 14, 19, 22 – 26, 28, 29 och 34 §§ skall tillämpas.

Såvitt avser 13, 14, 19, 22 – 26, 28 och 29 §§ motsvarar denna paragraf 1 § andra stycket första meningen PL.

Enligt paragrafen skall regeringen, om landet är i krigsfara, i en förordning kunna föreskriva att bestämmelserna i 13, 14, 19, 22 – 26, 28 och 29 §§ och bestämmelsen om hysesstopp i 34 § skall tillämpas.

En föreskrift enligt denna paragraf kan avse en eller flera av 13, 14, 19, 22 – 26, 28, 29 och 34 §§.

8 § Om det av någon annan orsak än krig eller krigsfara finns risk för en allvarlig prisstegring inom landet på en eller flera viktiga varor eller tjänster, får regeringen föreskriva att en eller flera av

1. bestämmelserna i 13, 14, 19, 22–26, 28 och 29 §§ skall tillämpas på varor och tjänster som tillhandahålls i näringsverksamhet,

2. bestämmelserna i 13, 14 och 19 §§ skall tillämpas på avgifter som tas ut i annan verksamhet hos staten än näringsverksamhet,

3. bestämmelserna i 13, 14 och 19 §§ skall tillämpas på avgifter som tas ut i annan verksamhet hos kommunerna än näringsverksamhet enligt föreskrifter i

- lagen (1970:244) om allmänna vatten- och avloppsanläggningar,
- renhållningslagen (1979:596),
- lagen (1981:1354) om allmänna värmesystem,
- räddningstjänstlagen (1986:1102),
- plan- och bygglagen (1987:10).

Denna paragraf motsvarar delvis 1 § tredje stycket första meningen PL.

I paragrafen anges vilka bestämmelser i lagen som regeringen får sätta i tillämpning, om det av någon annan orsak än krig eller krigsfara finns risk för en allvarlig prisstegring inom landet på en eller flera viktiga varor eller tjänster. Vidare anges på vilka områden bestämmelserna får sättas i tillämpning under de angivna förhållandena.

För att bestämmelserna skall kunna sättas i tillämpning är det inte nödvändigt att fara för en allvarlig stegring av det allmänna prisläget kan konstateras. Lagtexten har i likhet med PL avfattats så att prisreglerande åtgärder skall kunna vidtas redan när fara för en allvarlig prisstegring har uppkommit på något eller några viktiga områden. Från stabiliseringspolitisk synpunkt kan det vara viktigt att på ett så tidigt stadium som möjligt ingripa mot prishöjningar inom enskilda branscher eller varuområden. Ett sådant tidigt ingripande kan begränsa risken för spridning av prishöjningar och bryta förväntningar om fortsatt prisstegring.

En föreskrift enligt punkten 1 kan liksom enligt 7 § avse en eller flera av 13, 14, 19, 22–26, 28 och 29 §§. Regeringen måste följaktligen i varje enskilt fall ta ställning till i vilken utsträckning befogenhetsbestämmelserna skall träda i tillämpning.

En prisreglering enligt punkten 1 får endast avse sådana varor och tjänster som tillhandahålls i näringsverksamhet. Detta är en nyhet i förhållande till PL. Beträffande skälen till denna begränsning kan hänvisas till avsnitt 2.7.2.

Med näringsverksamhet avses – liksom i marknadsrätten i övrigt – verksamhet av ekonomisk art som någon driver yrkesmässigt, oavsett om verksamheten är inriktad på ekonomisk vinst eller ej.

Även verksamheter som bedrivs av stat och kommun kan vara att hänföra till näringsverksamhet. Det saknar därvid betydelse om den ersättning som utgår för varan eller tjänsten betecknas som pris eller avgift.

Det gäller till en början den rena affärsverksamheten där statens och kommunernas verksamheter konkurrerar med den fria företagsamheten.

Utöver den rena affärsverksamheten får på det kommunala området också övrig fakultativ verksamhet som innebär att kommunerna tillhandahåller varor och tjänster mot ersättning anses som näringsverksamhet vid tillämpning av lagen. Med fakultativ verksamhet avses sådan verksamhet som kommuner och landsting inte är skyldiga att ombesörja enligt lag eller förordning, utan som bedrivs med stöd av den allmänna kompetensen. Exempel på sådana verksamheter är distribution av elenergi, distribution av gas och fjärrvärme som inte sker genom ett allmänt värmesystem, badhus- och museiverksamhet, uthyrning av idrottsanläggningar samt bad- och campingverksamhet.

Skyldigheten att ombesörja kollektivtrafik är visserligen ålagd kommunerna i lag. Sådan verksamhet drivs emellertid med viss konkurrens från andra och oftast i sådana kommersiella former att den får anses som näringsverksamhet vid tillämpning av lagen.

I paragrafen har inte ställts upp några särskilda förutsättningar för att bestämmelserna om sådana för fredsförhållanden långtgående åtgärder som förbud mot prissocker (23 §), försäljningsförbud (24 §), tvångskartellering (25 §), nyetableringsförbud m. m. (26 §) och varustandardisering m. m. (29 §) skall få sättas i tillämpning. Det ligger dock i sakens natur att dessa bestämmelser inte bör sättas i tillämpning annat än om det är oundgängligen nödvändigt med hänsyn till den föreliggande situationen.

Punkterna 2 och 3 ger under fredsförhållanden möjlighet att prisreglera avgifter i sådana statliga och kommunala verksamheter som inte kan hänföras till näringsverksamhet enligt punkten 1.

Av 2 § andra stycket 1 framgår att lagen inte gäller avgifter som regeringen beslutar om. Punkten 2 avser därför endast avgifter som fastställs av statliga förvaltningsmyndigheter.

Som framgått av den allmänna motiveringen (avsnitt 2.7.6) kan av konstitutionella skäl all avgiftsbelagd kommunal verksamhet inte göras till föremål för prisreglering i fredstid.

För att det klart skall framgå vilka avgifter i obligatorisk kommunal verksamhet som skall kunna prisregleras i fredstid, har dessa angetts i punkten 3. Det har skett genom en uppräkningslista av de lagar i vilka bemyndigandena för kommunerna att ta ut avgifterna finns. Bestämmelsen innebär att regeringen under de förutsättningar som anges i paragrafen får, utan hinder av vad som sägs i dessa lagar, föreskriva att avgifterna skall omfattas av en högstprisreglering, ett prisstopp eller en förhandsanmälningskyldighet.

Den begränsning av tillämpningsområdet som görs i denna paragraf gäller inte om lagen sätts i tillämpning på grund av krig eller krigsfara. I sådana situationer omfattar lagen all verksamhet där varor och tjänster tillhandahålls mot ersättning. Det gäller oavsett om varorna eller tjänsterna tillhandahålls av enskilda, näringsidkare, staten eller kommunerna.

Paragrafen har kommenterats av *lagrådet* (se lagrådets yttrande över 9 § i det till lagrådet remitterade förslaget).

9 § Om det av någon annan orsak än krig eller krigsfara finns risk för en allvarlig stegring av hyrorna inom landet för bostadslägenheter och lokaler, får regeringen föreskriva att 34 § skall tillämpas på hyror för bostadslägenheter och lokaler som tillhandahålls i näringsverksamhet.

Denna paragraf, som anger förutsättningarna för att tillämpa bestämmelserna om hyresstopp i 34 § i fredstid, har utformats i nära anslutning till stadgandet i 8 §. Hyresstopp med stöd av 34 § skall således kunna förekomma om det av någon annan orsak än krig eller krigsfara finns risk för en allvarlig hyresstegring.

Paragrafen har avfattats så att bestämmelserna om hyresstopp kan sättas i tillämpning även när risken för hyresstegring hänför sig endast till bostadslägenheter eller endast till lokaler. Precis som gäller vid prisreglering inom enskilda varuområden kan det från stabiliseringspolitisk synpunkt vara viktigt att snabbt kunna ingripa mot hyreshöjningar för att begränsa spridningseffekter till andra områden. Som har anförts i den allmänna motiveringen (avsnitt 2.7.4) är bestämmelsen inte avsedd att under fredsförhållanden kunna användas som ett instrument för den allmänna bostadspolitik eller för ingrepp på lokalhyresmarknaden av andra än stabiliseringspolitiska skäl.

Ett hyresstopp som beslutas med stöd av denna paragraf får endast avse sådana bostadslägenheter och lokaler som hyrs ut i näringsverksamhet (jfr 8 § 1).

Med att lägenheter tillhandahålls i näringsverksamhet avses en uthyrning av viss omfattning både när det gäller antalet lägenheter och när det gäller tiden. Uthyrning av endast en eller två lägenheter kan inte vara av sådan omfattning att det kan anses falla under begreppet näringsverksamhet. En tillfällig uthyrning torde inte heller omfattas av begreppet. Uthyrningen bör för att anses ingå i en näringsverksamhet alltså omfatta flera lägenheter och vara av mer eller mindre stadigvarande karaktär.

Beträffande den närmare innebörden av uttrycken bostadslägenheter och lokaler hänvisas till 12 kap. 1 § jordabalken.

10 § Av föreskrifter enligt 7, 8 eller 9 § skall framgå från vilken tidpunkt bestämmelserna skall tillämpas.

En föreskrift enligt 8 eller 9 § skall avse en viss tid, högst ett år.

På motsvarande sätt som i de nuvarande lagarna om förfogande och ransonering har regeringen i paragrafens *första stycke* ålagt att i en föreskrift med stöd av 7, 8 eller 9 § precisera från vilken tidpunkt de i föreskriften angivna bestämmelserna skall träda i tillämpning.

Av *andra stycket* framgår att en föreskrift om prisreglering enligt 8 § eller hyresstopp enligt 9 § skall, liksom en föreskrift om prisreglering enligt PL, avse en viss tid, högst ett år varje gång. Vid utgången av denna tid upphör de i föreskriften angivna bestämmelserna automatiskt att vara i tillämp-

ning, om inte regeringen dessförinnan har meddelat en föreskrift om förlängning av tillämpningstiden.

Prop. 1989/90:21

Frågan hur tillämpningen skall upphöra när den grundar sig på en föreskrift enligt 7 § behandlas i 12 §.

11 § En föreskrift med stöd av 7, 8 eller 9 § skall underställas riksdagen för prövning inom en månad från det att den utfärdades. Om riksmöte inte pågår, skall föreskriften underställas riksdagen inom en månad från början av närmast följande riksmöte.

Föreskriften upphör att gälla, om

- den inte underställs riksdagen inom föreskriven tid, eller
- riksdagen inte godkänner föreskriften inom två månader från det att den underställdes.

Paragrafen motsvarar i huvudsak 1 § andra stycket andra och tredje meningen och tredje stycket andra och tredje meningen PL.

Frågan om riksdagens inflytande över tillämpningen har närmare behandlats i den allmänna motiveringen i avsnitt 2.6.

En föreskrift enligt 7, 8 eller 9 § skall, på motsvarande sätt som enligt PL, kunna meddelas av regeringen utan föregående samtycke av riksdagen. Det gäller både i krigsfarefallet och i de andra typerna av situationer som avses i dessa paragrafer.

Den i paragrafen angivna tiden för underställning – en månad – räknas från dagen för det regeringssammanträde då föreskriften beslutas (se prop. 1973:90 s. 328). Om riksmöte inte pågår vid denna tidpunkt skall tiden i stället räknas från den dag då närmast följande riksmöte börjar.

Riksdagens godkännande av den underställda föreskriften är inte bundet till någon viss form (jfr prop. 1973:90 s. 309).

Hur lagen upphör att tillämpas efter krig eller krigsfara

12 § Regeringen skall föreskriva att 13, 14, 19, 22–26, 28, 29 och 34 §§ inte längre skall tillämpas, om Sverige upphör att vara i

- krig, eller
- krigsfara som har föranlett föreskrifter enligt 7 §.

Om det finns förutsättningar för det, kan dock regeringen i stället föreskriva att en eller flera av bestämmelserna skall tillämpas med stöd av 8 eller 9 §.

Enligt PL skall regeringen, när landet har upphört att vara i krig, senast före avslutandet av den riksdagssession som börjar näst efter krigets slut förordna att befogenhetsbestämmelserna i lagen inte längre skall tillämpas. En sådan regel kan, som föredraganden anför i propositionen om ransoneringslag m. m. (prop. 1977/78:75 s. 70), medföra att beslutet om upphörande av lagens tillämpning uppskjuts onödigt länge. Efter förebild från ransoneringslagen har det därför angetts att en föreskrift om upphörande av tillämpningen av 13, 14, 19, 22–26, 28, 29 och 34 §§ skall meddelas så

snart landet upphör att vara i krig. Motsvarande skall gälla när landet upphör att vara i krigsfara. På den punkten stämmer paragrafen överens med PL.

Om det finns förutsättningar för det, får regeringen dock enligt andra stycket i stället föreskriva att en eller flera av 13, 14, 19, 22–26, 28, 29 och 34 §§ skall fortsätta att tillämpas med stöd av 8 eller 9 §. En sådan föreskrift skall enligt 10 § avse en viss tid, högst ett år. Föreskriften skall på samma sätt som annars underställas riksdagen för prövning.

En fortsatt tillämpning enligt 8 § 2 och 3 får bara avse en eller flera av 13, 14 och 19 §§.

Högstpris

13 § Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer får föreskriva att ett visst skäligt pris skall gälla som *högstpris* vid försäljning av en viss vara eller utförande av en viss tjänst.

Högstpriset får inte överskridas utan tillstånd. Den som har fastställt högstpriset bestämmer vilken myndighet som prövar frågor om tillstånd.

Paragrafen stämmer i huvudsak överens med stadgandet om högstpris i 2 § PL. Ingen begränsning av högstprisernas tillämpningsområde till frivillig verksamhet har dock gjorts. Skälen för detta har närmare utvecklats i avsnitt 2.7.6.

Stopppris

14 § Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer får föreskriva att den som säljer en viss vara eller utför en viss tjänst inte utan tillstånd får överskrida det pris (*stoppris*) som han tillämpade för leverans av varan eller utförande av tjänsten den dag som anges i föreskriften (*prisstoppsdagen*).

Den som har meddelat föreskriften bestämmer vilken myndighet som prövar frågor om tillstånd att överskrida stoppriset.

15 § För den som på prisstoppsdagen inte tillämpade något pris för leverans av varan eller utförande av tjänsten skall som stoppris i stället gälla det pris som var att anse som gängse pris på prisstoppsdagen.

Om varan eller tjänsten inte hade något gängse pris på prisstoppsdagen, skall i stället gälla det pris som den som säljer varan eller utför tjänsten senast tillämpade före prisstoppsdagen.

Stopppris vid avtal med prisjusteringsklausul

16 § Om den som säljer varan eller utför tjänsten före prisstoppsdagen har träffat ett avtal med prisjusteringsklausul, skall stoppriset för honom vara det avtalade grundpriset med det tillägg eller avdrag som enligt avtalet gäller för tiden till och med prisstoppsdagen och som den dagen var allmänt känt.

Paragraferna har utformats efter mönster från 3 § 1 mom. PL. Det sakliga innehållet skiljer sig dock på flera punkter.

Begränsningen till frivillig verksamhet har, liksom när det gäller föreskrifter om högstpris, inte fått någon motsvarighet i 14 §.

Stoppriset har definierats på ett annat sätt än i PL. Skälen för detta har redovisats i avsnitt 2.8.2.

Stoppriset skall i första hand vara det pris som resp. säljare tillämpade för leverans av varan eller utförande av tjänsten på prisstoppsdagen. Det torde utan särskilt stadgande vara tydligt att som tillämpat pris skall anses även ett av säljaren i förväg, t. ex. i en prislista, noterat pris för leverans eller utförande på prisstoppsdagen. För den som på prisstoppsdagen inte levererade varan eller utförde tjänsten (och som inte heller hade noterat något pris för detta) skall stoppriset vara det pris som var att anse som gängse pris för leverans eller utförande på prisstoppsdagen eller, om något sådant pris inte fanns, det pris som han har tillämpat för leverans av varan eller utförande av tjänsten senast före prisstoppsdagen.

Med gängse pris avses det pris som säljare i allmänhet tillämpade under motsvarande omständigheter. Gängse pris bör i allmänhet sökas på den ort där den enskilde säljaren har sin försäljning. Med hänsyn till nutida marknadsförhållanden kan det dock ibland bli nödvändigt att söka ett gängse pris inom ett större närliggande område än orten, t. ex. inom den region (kommun, län etc.) där säljaren har sin rörelse. Vid fastställande av gängse pris måste givetvis hänsyn tas till om det är fråga om grosshandel

eller detaljhandel. Vid detaljhandel bör beaktas affärens läge och allmänna karaktär, t. ex. om den är ett varuhus med lågprisnivå och begränsad service eller en specialaffär med speciellt god service. Den kvalitetsgaranti som kan ligga i att det är fråga om ett välrenommerat företag kan också inverka. Kvantitetsrabatter, betalningsvillkor o. d. hör också till de faktorer som stundom kan inverka på vad som är gängse pris.

16 § innehåller en särskild bestämmelse om stoppriset för den som före prisstoppdagen har träffat avtal med prisjusteringsklausul. Stoppriset skall för honom vara det avtalade grundpriset med det tillägg eller avdrag som enligt avtalet gäller för tiden till och med prisstoppdagen och som den dagen var allmänt känt.

Uttrycket "allmänt känt" har införts i lagtexten på inrådan av *lagrådet* för att det klart skall framgå att avtalsparternas privata kunskap om en indexförändring inte skall få påverka priset (se *lagrådets* yttrande över 17 och 22 §§ i det till *lagrådet* remitterade förslaget). För att ett index eller motsvarande skall få betydelse för stoppriset krävs sålunda att det är publicerat senast på prisstoppdagen. Index som publiceras först vid en senare tidpunkt, men som avser tiden till och med prisstoppdagen, påverkar inte stoppriset.

Bestämmelsen tar inte bara sikte på de priser som får tas ut för leveranser eller andra prestationer som har avtalats innan ett prisstopp har trätt i kraft. Det stoppris som följer av 16 § skall i förekommande fall också gälla som stoppris vid nya avtal om samma prestation, som ingås under den tid prisstoppet varar.

Stoppriserna är, liksom enligt PL, individuella för varje säljare. Olika säljare inom samma produktions- eller handelsled och i samma bransch kan följaktligen få olika stoppriser. En prishöjning som syftar till en utjämning av dessa priser får således inte genomföras utan tillstånd.

Stopprisernas individualitet visar sig också när en säljare har tillämpat olika priser på olika försäljningsställen eller vid försäljning till olika köpare. Dessa priser kommer då var för sig att gälla som stoppriser på de olika försäljningsställena resp. i förhållande till de olika köparna.

Enligt PL skall, när en rörelse överläts under ett prisstopp, som stoppris för den nye innehavaren av rörelsen gälla det pris som den föregående innehavaren högst har fått ta ut för samma vara eller tjänst. Denna bestämmelse infördes för att hindra att ett prisstopp otillbörligt kringgicks genom att rörelser överläts. Tidigare hade den nye innehavaren i ett sådant fall varit oförhindrad att tillämpa gängse pris, vilket kan vara inte obetydligt högre än det eljest gällande stoppriset.

PL:s regler vid överlåtelse av en rörelse kan emellertid i vissa fall leda till ett oskäligt resultat. Priserna i en rörelse som överläts efter en konkurs kan t. ex. i många fall ha sänkts kraftigt före konkursen. Det kan då knappast anses rimligt att den som övertar rörelsen skall vara bunden vid de priser som senast har tillämpats i denna. Den nya innehavaren har i fall av detta slag inte sällan fått tillstånd att i stället tillämpa gängse pris. Risken för att ett prisstopp skall kringgås på angivet sätt torde vara tämligen liten. Någon motsvarighet till bestämmelsen i PL om stoppris vid överlåtelse av en rörelse har därför inte tagits med. Det innebär att stoppriset för en nyetablerad företagare, som har övertagit en äldre rörelse, på samma sätt som

vid annan nyetablering blir det pris som var att anse som gängse pris för leverans av varan eller utförande av tjänsten på prisstoppsdagen. Har den nye innehavaren av rörelsen tidigare drivit en rörelse av samma slag, kommer som stoppris för honom att gälla det pris som utgör stoppris i den tidigare bedrivna rörelsen (i förekommande fall på närmast jämförbar ort).

Prisstoppsdagen skall på samma sätt som enligt PL kunna bestämmas till en dag i förfluten tid. En prisstoppsdag som ligger långt tillbaka i tiden kan dock medföra besvärliga tillämpningsproblem. Det kan bl. a. bli svårt både för de tillämpande myndigheterna och för berörda säljare att utreda vilka priser som gäller som stoppriser. Problem kan också uppkomma för säljare som har gjort inköp under tiden mellan prisstoppsdagen och prisstoppets ikraftträdande. Som prisstoppsdag bör därför inte väljas en tidigare dag än nödvändigt.

Sänkning av stoppris

17 § Om stoppris gäller för en viss vara eller tjänst och om priset är högre än vad som kan anses skäligt, får regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer föreskriva att priset skall sänkas.

Under samma förutsättningar får regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer besluta att en viss person som tillhandahåller varan eller tjänsten, skall sänka priset.

Det fastställda priset får inte överskridas utan tillstånd av den myndighet som regeringen bestämmer.

Prisstoppets längd m. m.

18 § En föreskrift om stoppris skall meddelas att gälla för en viss tid, högst sex månader.

En föreskrift eller ett beslut enligt 17 § gäller under samma tid som stoppriset.

17 § och 18 § andra stycket om sänkning av stoppris motsvarar bestämmelserna i 3 § 2 mom. PL.

En sänkning av stoppriset skall kunna ske om det gällande stoppriset är oskäligt högt på grund av förhållanden som inträffat efter det föreskriften meddelades men också om priset redan på prisstoppsdagen av olika orsaker är för högt. Sänkning av stoppriset har t. ex. tillämpats i samband med momssänkningar som trätt i kraft vid tidpunkt då ett allmänt prisstopp har gällt.

Det nya stoppriset gäller sedan så länge föreskriften om prisstopp är i kraft.

18 § första stycket motsvarar 3 § 1 mom. andra stycket första meningen PL.

Utgångspris

19 § Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer får föreskriva att den som säljer en viss vara eller utför en viss tjänst inte utan tillstånd får höja det pris (*utgångspris*) som han tillämpade för leverans av varan eller utförande av tjänsten den dag som anges i föreskriften (*utgångsdagen*) förrän en viss tid efter det att han har gjort anmälan om prishöjningen och skälen för den.

Tiden får bestämmas till högst en månad.

Den som har meddelat en sådan föreskrift bestämmer

- hos vilken myndighet anmälan skall göras, och
- vilken myndighet som prövar frågor om tillstånd att höja priset trots föreskriften.

20 § För den som på utgångsdagen inte tillämpade något pris för leverans av varan eller utförande av tjänsten skall som utgångspris i stället gälla det pris som han senast tillämpade före utgångsdagen.

Utgångspris vid avtal med prisjusteringsklausul

21 § Om den som säljer varan eller utför tjänsten före utgångsdagen har träffat ett avtal med prisjusteringsklausul, skall utgångspriset för honom vara det avtalade grundpriset med det tillägg eller avdrag som enligt avtalet gäller för tiden till och med utgångsdagen och som den dagen var allmänt känt.

Paragraferna motsvarar i huvudsak 3 b § PL.

En föreskrift om förhandsanmälningsskyldighet innebär ett förbud för säljaren eller den som utför tjänsten att utan tillstånd höja ett närmare angivet utgångspris förrän en viss tid efter det att han har gjort anmälan om prishöjningen och skälen för den. Tiden skall liksom hittills kunna bestämmas till högst en månad.

Som utgångspris skall enligt 19 § första stycket i första hand gälla det pris som resp. säljare tillämpade för leverans av varan eller utförande av tjänsten den dag som anges i föreskriften (*utgångsdagen*). För den som inte levererade varan eller utförde tjänsten på utgångsdagen (och inte heller hade noterat något pris för detta) skall utgångspriset enligt 20 § i stället vara det pris som han har tillämpat för leverans eller utförande senast före utgångsdagen. Har säljaren eller den som utför tjänsten före utgångsdagen träffat avtal med prisjusteringsklausul, skall utgångspriset enligt 21 § för honom vara det avtalade grundpriset med det tillägg eller avdrag som enligt avtalet gäller för tiden till och med utgångsdagen och som den dagen var allmänt känt.

I motsats till 3 b § PL har bestämmelsen utformats, så att anmälningsskyldigheten avser endast höjningar av priset som går utöver utgångspriset. Det innebär att om priset av någon anledning gått ned medan en föreskrift om förhandsanmälningsskyldighet är i kraft, föreligger inte anmälningsskyldighet för att på nytt höja priset till den nivå som gällde då

föreskriften meddelades. En sådan utformning av bestämmelsen är naturlig med hänsyn till ändamålet med en förhandsanmälningsskyldighet.

Utgångsdagen skall – liksom prisstoppsdagen vid ett prisstopp – kunna bestämmas till en dag i förfluten tid. Det kan på det sättet undvikas att höjda priser som har börjat tillämpas först efter det att en beslutad förhandsanmälningsskyldighet har blivit känd men innan den har trätt i kraft blir gällande som utgångspriser. Som utgångsdag bör dock inte väljas en tidigare dag än nödvändigt (jämför vad som anförts angående prisstoppsdagen i motiveringen till 14–16 §§).

En förhandsanmälan skall naturligtvis innehålla uppgift om prishöjningen och skälen för den. Närmare bestämmelser om de sakuppgifter som skall lämnas i samband med en förhandsanmälan förutsätts liksom hittills komma att meddelas genom tillämpningsföreskrifter av regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer. Det ligger i sakens natur att en anmälan som inte är fullständig i de avseenden som anges i en sådan tillämpningsföreskrift inte kan bilda utgångspunkt för den bestämda väntetiden för prishöjningen.

I motsats till 3 b § PL har begränsningen till yrkesmässig verksamhet fått utgå. Därigenom är bestämmelserna om förhandsanmälningsskyldighet formellt tillämpliga också beträffande enskild verksamhet liksom beträffande all statlig och kommunal verksamhet. Om bestämmelserna sätts i tillämpning av någon annan orsak än krig eller krigsfara gäller dock enligt 8 § en viss begränsning av tillämpningsområdet.

En föreskrift om förhandsanmälningsskyldighet binder de berörda företagens prissättning endast under en begränsad tid. Något större behov av undantag från föreskriften bör därför inte uppkomma. Det kan dock tänkas att skäl i vissa fall kan föreligga för sådana undantag. Med hänsyn härtill finns i 19 § tredje stycket en möjlighet att ge tillstånd till prishöjning utan hinder av föreskriften. Prövningen av frågor om sådant tillstånd måste naturligtvis ske med beaktande av i första hand syftet med den aktuella föreskriften om förhandsanmälningsskyldighet.

22 § Regeringen får föreskriva att den som gör en viss utfästelse till den myndighet som regeringen bestämmer inte får frångå den utfästelsen utan tillstånd av myndigheten, om utfästelsen avser

- det högsta pris som denne skall tillämpa på en viss vara eller tjänst, eller
- hur försäljningen av en viss vara eller utförandet av en viss tjänst skall ordnas.

Paragrafen motsvarar 3 a § PL, där det föreskrivs att om någon till en myndighet som regeringen bestämmer har gjort en särskild utfästelse om det högsta pris han skall tillämpa på en förnödenhet eller en tjänst eller annars om ordningen för försäljning av en förnödenhet eller utförande av en tjänst får utfästelsen inte frångås utan myndighetens tillstånd.

I den nu aktuella paragrafen har bestämmelsen om utfästelsepris i stället utformats som ett bemyndigande för regeringen att meddela föreskrifter med samma innehåll. Genom denna ändring – och en motsvarande ändring av bestämmelsen om prissocker i 23 § – uppnås en formell överensstämmelse mellan alla de grundläggande bestämmelserna om olika typer av prisreglerande åtgärder (13, 14, 19, 22 – 26, 28, 29 och 34 §§).

För att någon skall vara bunden av en utfästelse som avses i denna paragraf förutsätts att han själv har avgett utfästelsen. En prisöverenskommelse kan också träffas av en branschorganisation som ombud för den enskilde medlemmen.

För att straffansvar skall inträda måste det av utfästelsen framgå att den har avgetts enligt en föreskrift med stöd av denna paragraf och under straffansvar.

Prissocker

23 § Regeringen får föreskriva att den som tillhandahåller en vara eller en tjänst inte får begära eller ta emot en ersättning

- som väsentligt överstiger det gängse priset, eller
- som annars är att anse som oskälig med hänsyn till självkostnaden och de grunder i övrigt som allmänt tillämpas vid prissättningen av liknande varor eller tjänster.

Föreskrifterna i 23 § om förbud mot prissocker har, i likhet med bestämmelserna i 22 § om utfästelsepris, getts formen av ett bemyndigande för regeringen att meddela föreskrifter med ett visst innehåll. I övrigt har 23 § med endast redaktionella justeringar utformats så att en av regeringen utfärdad föreskrift om förbud mot prissocker kommer att få i sak samma innehåll som 5 § PL.

Uttrycket ”i allmänhet tillämpade priset” i 5 § PL har, utan att någon ändring i sak är åsyftad, bytts ut mot det i lagen i övrigt använda uttrycket ”gängse priset”.

En föreskrift om förbud mot prissocker får betydelse på de områden som inte är prisreglerade. Ett generellt förbud mot att ta ut uppenbara överpris

beträffande varor och tjänster, tjäna att hålla företeelsen inom rimliga gränser och minskar därigenom behovet av att tillgripa en utvidgning av den direkta prisregleringen till alla områden där sådana tendenser framträtt eller kan förväntas framträda.

Med uttrycket "tillhandahåller en vara eller en tjänst" åsyftas inte bara det fall då en vara har sålts eller en tjänst har utförts mot en sådan oskäligen ersättning som avses i paragrafen. Straff för prissocker enligt 39 § kan utdömas redan om någon har saluhållit en vara eller erbjudit sig att utföra en tjänst mot en sådan ersättning utan att något avtal har kommit till stånd.

Försäljningsförbud

24 § Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer får föreskriva att en viss vara eller tjänst inte får tillhandahållas, om inte högstpris eller stoppris gäller för varan eller tjänsten.

Ett sådant förbud får också meddelas att gälla endast en viss person som tillhandahåller varan eller tjänsten.

Paragrafen stämmer i sak överens med föreskriften om försäljningsförbud i 4 § PL.

Paragrafen utgör ett komplement till bestämmelserna om högstpris och pristopp och syftar till att kunna göra en sådan reglering så effektiv som möjligt. Genom paragrafen ges möjlighet att hindra ett kringgående av en prisreglering genom att varor och tjänster som är föremål för prisreglering ändras och blir att anse som nya varor och tjänster och således fria från regleringen. Paragrafen ger också möjlighet att fånga in varor och tjänster som utgör nyheter inom ett i övrigt prisreglerat område. Den torde vidare göra det möjligt att utöva en effektiv prisreglering inom områden där sortimentet ofta ändras.

För att inte motverka önskvärda initiativ i produktionsfrämjande syfte bör givetvis paragrafen utnyttjas med återhållsamhet. Den torde redan genom sin existens stävja eventuella tendenser att tillskapa varor och tjänster enbart i syfte att kringgå en prisreglering.

25 § Regeringen får, om det finns synnerliga skäl för det, föreskriva att en viss vara får yrkesmässigt köpas eller säljas eller att en viss tjänst får yrkesmässigt utnyttjas eller utföras endast av den som är medlem i en viss sammanslutning. Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer får därvid föreskriva de villkor som skall gälla för medlemmarna vid köp eller försäljning av varan eller utnyttjande eller utförande av tjänsten.

Om det inte finns särskilda skäl till något annat, får dock regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer även ge någon som inte är medlem i sammanslutningen tillstånd att köpa eller sälja varan eller att utnyttja eller utföra tjänsten, om denne förbinder sig att följa de villkor som gäller för medlemmarna.

Nyetableeringsförbud och auktorisationstvång

26 § Regeringen får, om det finns synnerliga skäl för det, föreskriva att en viss vara får yrkesmässigt köpas eller säljas eller att en viss tjänst får yrkesmässigt utnyttjas eller utföras endast av den som

1. före en viss dag har yrkesmässigt köpt eller sålt varan eller utnyttjat eller utfört tjänsten, eller
2. av regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer har fått tillstånd att driva yrkesmässig verksamhet av visst slag.

27 § Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer får föreskriva de villkor som skall gälla vid köp eller försäljning av varan eller utnyttjande eller utförande av tjänsten enligt 26 §.

Paragraferna (25–27 §§) motsvarar delvis 7 § PL.

Till skillnad mot vad som gäller vid t. ex. en högstprisreglering eller ett prisstopp får föreskrifter med stöd av dessa paragrafer avse enbart yrkesmässig verksamhet. Det gäller oavsett om paragraferna sätts i tillämpning på grund av krig eller krigsfara eller av någon annan orsak. Med yrkesmässig verksamhet avses här detsamma som näringsverksamhet.

Det ligger i sakens natur att sådana långtgående ingrepp i näringsfriheten som ett organiserande av marknaden enligt någon av de i paragraferna angivna metoderna endast bör göras i trängande undantagsfall, när det är nödvändigt för att undanröja allvarliga missförhållanden och när andra utvägar inte står till buds. Som framhölls under förarbetena till PL (SOU 1955:45 s. 117) talar dock den omständigheten att man under andra världskrigets krisförhållanden trots starka betänkligheter ansåg sig nödsakad att införa bestämmelser om tvångskartellering och etableringsspärr för att sådana stadganden kan komma att behövas även i ett framtida krisläge.

För att klart markera att tvångskartellering, nyetableeringsförbud och auktorisationstvång är avsedda att användas bara i undantagsfall, har det på förslag av *lagrådet* i 25 och 26 §§ angetts att dessa regleringsformer endast får tillgripas om det föreligger synnerliga skäl.

På förslag av *lagrådet* har också i 25 och 26 §§ angetts att dessa paragrafer

skall kunna tillämpas beträffande yrkesmässigt utnyttjande av tjänster. Det har gjorts för att uppnå likformighet med köp och försäljning (se lagrådets yttrande över 26–28 §§ i det till lagrådet remitterade förslaget).

En organisering av en viss marknad enligt någon av de i paragraferna angivna metoderna skall kunna förenas med alla de villkor beträffande rätten att köpa eller sälja varan eller utnyttja eller utföra tjänsten som behövs för en ändamålsenlig priskontroll. Sådana villkor kan avse även annat än prissättningen. De kan t. ex. innebära ett förbud att sälja annat än i vissa handelsled eller skyldighet att iaktta ordningsföreskrifter av olika slag.

Till vilken myndighet en förbindelse som avses i 25 § andra stycket skall avges förutsätts komma att bestämmas av regeringen genom en till den nya lagen knuten förordning.

Bestämmelsen om auktorisationstvång har fått en något enklare avfattning än motsvarande bestämmelse i PL. Den bestämmelse i 7 § tredje stycket PL som är avsedd att utgöra grund för ett auktorisationsförfarande har följande lydelse.

I den mån så finns erforderligt för att hindra onödig fördyring av handeln med viss förnödenhet eller eljest för att undanröja missförhållanden inom näringslivet, vilka uppkommit i följd av de i 1 § angivna förhållandena och medföra onödig stegring av priset å viss förnödenhet eller tjänst, äger Konungen meddela föreskrift om begränsning på annat sätt än förut i denna paragraf är sagt av rätten att yrkesmässigt köpa eller sälja förnödenheten eller yrkesmässigt utföra tjänsten.

I 26 § sägs i stället att regeringen – förutom nyetableringsförbud – får föreskriva att en viss vara får yrkesmässigt köpas eller säljas eller att en viss tjänst får yrkesmässigt utnyttjas eller utföras endast av den som har fått tillstånd till detta. Ett sådant tillstånd skall kunna meddelas av regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer.

Behörigheten att meddela föreskrifter av det slag som avses i paragraferna har i överensstämmelse med PL förbehållits regeringen. Utformningen av de villkor som skall gälla för näringsens bedrivande kan däremot, sedan en sådan föreskrift har meddelats, överlåtas till den myndighet som regeringen bestämmer. Detta har med hänsyn till stadgandet om subdelegation av normgivningskompetens i 8 kap. 11 § regeringsformen fått komma till uttryck i lagtexten.

28 § Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer får beträffande yrkesmässig försäljning av en viss vara meddela

1. föreskrifter om skyldighet att på försäljningsstället ha anslag med prisuppgifter av ett visst slag,

2. föreskrifter om skyldighet att sälja varan efter mått eller vikt eller, där varan säljs förpackad, i förpackningar märkta på ett visst sätt, eller

3. andra liknande föreskrifter som behövs för att motverka oskälig prisstegring eller för att ordna tillförsel, saluhållande eller förbrukning av varan.

Denna paragraf skall tillämpas också på yrkesmässigt utförande av en viss tjänst.

Paragrafen motsvarar i huvudsak 8 § PL. Enligt denna paragraf får sådana ordnings- och kontrollföreskrifter som kan behövas t.ex. för att underlätta allmänhetens medverkan vid kontrollen av att gällande prisregleringar efterlevs meddelas av den myndighet som regeringen bestämmer. Föreskrifter av detta slag skall också kunna meddelas av regeringen. I övrigt innebär paragrafen endast redaktionella justeringar av bestämmelsen i 8 § PL. Föreskrifter med stöd av denna paragraf får, liksom enligt 25–27 §§, bara avse yrkesmässig verksamhet.

Varustandardisering m. m.

29 § Om det behövs för att en prisreglering skall kunna genomföras, får regeringen föreskriva att en viss vara får yrkesmässigt tillhandahållas endast i ett visst utförande, till en viss mängd, i en viss förpackning eller liknande.

Paragrafen stämmer i sak överens med stadgandet om varustandardisering m. m. i 9 § PL. Den i PL underförstådda begränsningen till yrkesmässig verksamhet har dock fått komma till direkt uttryck i lagtexten (se vad som anförts om yrkesmässig verksamhet i motiveringen till 25–27 §§).

Föreskrifter om varornas beskaffenhet och hur de får saluhållas m. m. kan vara nödvändiga för att i praktiken kunna genomföra t.ex. ett prisstopp. En bestämmelse om varustandardisering kan därför inte undvaras utan att effektiviteten i lagstiftningen blir eftersatt.

Tvång av denna art kan givetvis medföra allvarliga konsekvenser för de delar av näringslivet som berörs. Liksom enligt PL skall föreskrifter om varustandardisering därför begränsas till fall där åtgärder framstår som en ofrånkomlig nödvändighet för att en prisreglering skall fungera tillfredsställande.

Kombinationsavtal

30 § Om ett visst pris på en vara eller en tjänst inte får överskridas utan tillstånd, får det inte heller utan tillstånd ställas som villkor för försäljning av varan eller utförande av tjänsten att

1. även en annan vara köps eller en annan tjänst utnyttjas, eller
2. avtal ingås eller förbindelse avges om annat än den vara eller den tjänst som är i fråga.

Frågor om tillstånd prövas av regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer.

En bestämmelse om förbud mot s.k. kombinationsavtal återfinns i 6 § PL. I den nya lagen har bestämmelsen fått sin plats bland de permanent tillämpliga stödstadgandena. Enligt 6 § PL får kombinationsavtal inte förekomma ”i vidare mån än som överensstämmer med offentlig myndighets anordning”, dvs. utan samtycke av en offentlig myndighet. Vilken myndighet som får lämna ett sådant samtycke ankommer på regeringen att bestämma.

I paragrafen har de villkor som avses beskrivits på samma sätt som i 6 § PL. Det har vidare, med samma formulering som används i övriga paragrafer i den nya lagen, angetts att sådana villkor inte får ställas upp utan tillstånd av regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer. Befogenheten att ge tillstånd till kombinationsavtal torde även med denna formulering av lagtexten som regel komma att delegeras till den myndighet som svarar för administrationen av priskontrollen på resp. område.

Förbudet mot kombinationsavtal syftar i första hand till att förhindra en säljare eller den som utför en tjänst att kringgå en prisreglering genom att göra pristillägg på en vara eller tjänst som inte är föremål för prisreglering. Det skall också förhindra t. ex. en säljare att, som en förutsättning för en försäljning av en prisreglerad vara, otillbörligt kräva fortsatta köp efter att prisregleringen har upphört.

Begränsning och differentiering av en prisreglering m. m.

31 § En föreskrift om högstpris, prisstopp eller förhandsanmälningskyldighet får avse hela eller en viss del av landet. En sådan föreskrift får också begränsas till att gälla endast ett visst eller vissa säljled.

Ett högstpris får bestämmas olika för skilda delar av landet och för skilda slag av handel.

Angående motiveringen till denna paragraf kan hänvisas till avsnitt 2.8.4 i den allmänna motiveringen.

32 § Föreskrifterna i 13–21 §§ om priset på en vara eller en tjänst tillämpas också på marginaler och andra i priset ingående delar.

Frågan om reglering av marginaler m. m. har närmare behandlats i avsnitt 2.8.3.

Avtal som ingåtts före en prisreglering

33 § En föreskrift om högstpris, prisstopp eller förhandsanmälningskyldighet gäller även sådana avtal om försäljning av varor eller utförande av tjänster som har ingåtts innan föreskriften trädde i kraft, men där varorna levereras eller tjänsterna utförs efter ikraftträdandet.

Detta gäller dock inte, om

1. betalning har skett eller enligt avtalet skulle ha skett innan föreskriften trädde i kraft, eller
2. varan eller tjänsten enligt avtalet skulle ha levererats eller utförts innan föreskriften trädde i kraft och dröjsmålet beror på den som köper varan eller utnyttjar tjänsten.

Beträffande motiven för den i *första stycket* upptagna bestämmelsen om retroaktiv verkan av föreskrifter om högstpris, prisstopp och förhandsanmälningskyldighet kan hänvisas till avsnitt 2.8.2 i den allmänna motiveringen.

I *andra stycket* har gjorts undantag från retroaktiviteten för sådana fall där betalning har erlagts innan föreskriften om högstpris etc. trädde i kraft. Undantag har vidare gjorts dels för det fall att betalningen visserligen har erlagts först efter ikraftträdandet men rätteligen skulle ha erlagts före denna tidpunkt, dels för sådana fall där leverans eller utförande enligt avtalet skulle ha skett före ikraftträdandet och dröjsmålet beror på den som köper varan eller utnyttjar tjänsten.

Stoppphyra

34 § Regeringen får föreskriva att den som hyr ut en bostadslägenhet eller en lokal inte utan tillstånd får ta ut en högre hyra för bostadslägenheten eller lokalen än som tillämpades för denna en viss i föreskriften angiven dag (*stoppphyra*).

35 § En föreskrift om stoppphyra skall avse hyran för en viss tid, högst sex månader.

36 § Frågor om tillstånd att överskrida stoppphyran prövas av den myndighet som regeringen bestämmer.

I 34 § ges regeringen befogenhet att meddela föreskrifter om hyresstopp – en typ av föreskrifter som hittills endast har kunnat meddelas av riksdagen genom lag.

En föreskrift om hyresstopp skall kunna avse endast bostadslägenheter, endast lokaler eller både bostadslägenheter och lokaler. Av 9 § följer att sådana föreskrifter bara får avse bostadslägenheter och lokaler som tillhandahålls i näringsverksamhet, om de beslutas av någon annan orsak än krig eller krigsfara. Den närmare innebörden av uttrycken bostadslägenhet och lokal framgår av 12 kap. 1 § jordabalken.

En föreskrift om hyresstopp enligt 34 § innebär att den som hyr ut en bostadslägenhet eller den som hyr ut en lokal inte utan tillstånd får ta ut en högre hyra för lägenheten än som tillämpades för denna en viss i föreskriften angiven dag (*stoppphyra*). Det betyder att den hyra som tillämpades på den i föreskriften angivna dagen (*stoppdagen*) kommer att gälla som stoppphyra även om den endast var preliminär. Om en högre hyra senare blir slutligt bestämd för lägenheten, får den inte utan tillstånd tas ut.

Den föreslagna bestämmelsen om stoppphyra innebär vidare att ett hyresstopp kommer att omfatta även sådana fall där partsväxling i hyresförhållandet sker genom att en lägenhet blir ledig och hyrs ut till en ny hyresgäst. Den hyra som tillämpades för lägenheten på stoppdagen kommer i ett sådant fall, liksom vid överlåtelse av hyresrätten, att gälla som stoppphyra även i förhållande till den nye hyresgästen.

Vid uthyrning av lokaler är det inte ovanligt att hyran är indexreglerad. Det förekommer också att hyran skall utgå med belopp som står i visst förhållande till hyresgästens rörelseintäkter (s. k. omsättningshyra). Om hyran på detta sätt är rörlig, skall stoppphyran vara det belopp med vilket hyra enligt avtalet utgick på stoppdagen (se *lagrådets* yttrande över 35 § i det till lagrådet remitterade förslaget).

Hyran för bostadslägenheter skall enligt 12 kap. 19 § jordabalken vara till beloppet bestämd. Vissa undantag gäller dock i fråga om ersättning för uppvärmning m. m. Denna typ av ersättning räknas definitionsmässigt in i hyran och kommer följaktligen att omfattas av ett hyresstopp.

En föreskrift om hyresstopp innebär endast ett förbud att "ta ut" en högre hyra än stopphyran. Uttrycket "ta ut" skall, förutom själva mottagandet av betalning, även täcka sådana debiteringsåtgärder (utsändande av hyresavi m. m.) vilka ingår som ett led i uttagandet av hyran (se *lagrådets* yttrande över 35 § i det till lagrådet remitterade förslaget). Det kommer däremot inte att möta något hinder att parterna på hyresmarknaden under den tid som avses i en sådan föreskrift förhandlar och träffar avtal om högre hyror än gällande stopphyror. Ett hyresstopp kommer således inte att påverka förhandlingssystemet på hyresmarknaden på annat sätt än att höjda hyror, som bestäms medan hyresstopp råder, inte får börja tillämpas förrän hyresstoppet har upphört. Det gäller även om den högre hyran har fastställts av hyresnämnden.

Enligt 4 § skall utövande av sådan hotell- eller pensionärsrörelse för vilken fordras myndighets tillstånd vid tillämpning av lagen anses lika med utförande av en tjänst. Upplåtelse av rum i en sådan rörelse kommer följaktligen inte att omfattas av ett hyresstopp. Eftersom det ofta tillämpas ett enhetspris för rum och mat samt bostadsupplåtelsen regelmässigt är kombinerad med utförandet av vissa tjänster åt hyresgästen, har det ansetts lämpligast att priskontrollen av en sådan bostadsupplåtelse sker i samma ordning som tillhandahållandet av tjänsterna.

Även i vissa andra fall kan frågor uppkomma om gränsen mellan tillämpningsområdet för föreskrifter om hyresstopp resp. föreskrifter om prisstopp eller andra åtgärder enligt 13, 14, 19, 22–26, 28 och 29 §§. Som exempel kan nämnas uthyrning av tennishallar, badmintonhallar o. d., där tjänstemomenten i allmänhet utgör ett betydande inslag i upplåtelsen. Sådana upplåtelse har i praxis hänförs till det prisreglerade området. Gränsdragningsfrågor av detta slag torde även i fortsättningen få överlämnas till rättstillämpningen.

Tiden för ett hyresstopp har liksom tiden för ett prisstopp i 35 § begränsats till högst sex månader.

Hyra som har bestämts före ett hyresstopp

37 § En föreskrift om hyresstopp gäller även om högre hyra för den tid föreskriften avser har bestämts innan föreskriften trädde i kraft.

En föreskrift om hyresstopp skall gälla även om en högre hyra för lägenheten eller lokalen tidigare har bestämts (överenskommit eller fastställt av hyresnämnden) för den tid som omfattas av hyresstoppet.

I fråga om avtal med indexklausul överensstämmer förslaget i denna del med vad som gällde enligt den tidigare nämnda (avsnitt 2.7.4) lagen om hyresstopp. I propositionen uttalades då (prop. 1983/84:150 bil. 5 s. 3) att hyresstoppet naturligtvis även gällde automatiska hyreshöjningar enligt index.

Till skillnad mot den tolkning som gjordes vid den praktiska tillämpningen av lagen om hyresstopp kommer ett hyresstopp i princip också att omfatta hyreshöjningar enligt redan ingångna avtal om omsättningshyra. I

vilken utsträckning och på vilket sätt föreskrifter om hyresstopp kan och bör tillämpas på denna typ av avtal blir därmed en fråga som får prövas inom ramen för den i den nya lagen givna fullmakten.

Begränsning av ett hyresstopp

38 § En föreskrift om hyresstopp får avse hela eller en viss del av landet.

Hyresstopp är, som förut har nämnts (se avsnitt 2.7.4), inte avsett som ett instrument för den allmänna bostadspolitiken eller för ingrepp på lokalhyresmarknaden av andra skäl än stabiliseringspolitiska. Hyresstopp skall – förutom vid krig eller krigsfara – endast kunna tillgripas när det finns risk för en allvarlig stegring av hyrorna inom landet. Det är mot den bakgrunden uppenbart att eventuella föreskrifter om hyresstopp som regel bör avse hela landet.

Det är emellertid inte uteslutet att det i en extraordinär krissituation undantagsvis kan vara motiverat att införa hyresstopp på en viss eller vissa orter i avvaktan på en mera definitiv reglering av hyresmarknaden genom lagstiftning av riksdagen.

I denna paragraf har därför tagits upp en bestämmelse som syftar till att klargöra att en föreskrift om hyresstopp, när det är sakligt motiverat, kan avse bara ett visst område av landet.

Ansvar m. m.

Straff

39 § Till böter eller fängelse i högst sex månader skall den dömas som uppsåtligen

1. begär eller tar emot ersättning efter ett högre pris än som är medgivet i en föreskrift, ett tillstånd eller ett beslut som avses i 13–17 §§,

2. betalar eller erbjuder sig att betala ett sådant högre pris som avses i 1 för en vara eller en tjänst som han avser att

– mot ersättning överlåta till någon annan, eller

– utnyttja i yrkesmässig förvärvsverksamhet,

3. bryter mot en föreskrift, en utfästelse, ett villkor eller ett beslut som avses i 19–27 eller 29 §, eller

4. bryter mot bestämmelserna i 30 §.

Denna paragraf gäller inte om gärningen är belagd med straff i brottsbalken

Paragrafen motsvarar straffbestämmelserna i 10 § PL. Den i 11 § PL upptagna bestämmelsen om straff för brott som inte har förövats i yrkesmässig förvärvsverksamhet eller eljest i vinningssyfte och som är att anse som ringa har inte fått någon motsvarighet i den nya lagen. Det torde utan nackdelar kunna överlåtas till domstolarna att inom straffskalan för ”nor-

malbrottet", vilken innefattar såväl böter som fängelse i högst sex månader, ta hänsyn till sådana omständigheter i det särskilda fallet som gör att brottet framstår som mindre straffvärt (jfr 52 § förfogandelagen och 44 § ransoneringslagen).

Det har i lagtexten uttryckligen angetts att straffbestämmelserna är subsidiära till brottsbalken.

40 § Till böter eller fängelse i högst sex månader skall den dömas som uppsåtligen tar ut en högre hyra än som är medgivet i en föreskrift eller ett tillstånd enligt 34 §, om gärningen inte är belagd med straff i brottsbalken eller i 12 kap. 65 § jordabalken.

Paragrafen innehåller en bestämmelse om straff för brott mot föreskrifter om hyresstopp.

Det är bara straffbart att ta ut en för hög hyra, inte att begära en sådan. Skälen för detta har närmare utvecklats i den allmänna motiveringen (avsnitt 2.10). Som anförts i motiveringen till 34 § täcker uttrycket "ta ut", förutom själva mottagandet av betalning, även sådana debiteringsåtgärder (utsändande av hyresavi m. m.) vilka ingår som ett led i uttagandet av hyran.

Den föreslagna straffbestämmelsen är subsidiär till brottsbalken och till straffbestämmelsen i 12 kap. 65 § jordabalken.

41 § Om ett brott som avses i 39 eller 40 § är att anse som grovt, skall dömas till fängelse i högst två år, om gärningen inte är belagd med straff i brottsbalken eller i 12 kap. 65 § jordabalken.

Vid bedömande om brottet är grovt skall särskilt beaktas, om

- gärningsmannen har avsett att bereda sig otillbörlig vinst av betydande storlek,
- gärningsmannen har använt vilseledande bokföring, eller
- gärningen annars är av särskilt farlig art.

Paragrafen motsvarar delvis 12 § PL.

På *lagrådets* inrådan har i första stycket angetts att straffbestämmelsen är subsidiär till brottsbalken och till 12 kap. 65 § jordabalken.

Med otillbörlig vinst menas i andra stycket bara den del av vinsten som uppkommer genom att det tillåtna priset på en vara eller tjänst eller den tillåtna hyran överskrids. En sådan vinst kan bli betydande inte bara genom att t. ex. en eller några få varor säljs till ett pris som kraftigt överstiger det tillåtna, utan även om priset på en vara bara obetydligt överstiger det tillåtna, men där det i stället är fråga om en större mängd som säljs. För att det inte skall råda någon tvekan om att det endast är sådana vinster som kan göra att ett brott skall anses som grovt har, i motsats till vad *lagrådet* föreslagit, ordet "otillbörlig" behållits i lagtexten (se *lagrådets* yttrande över 40 – 43 §§ i det till *lagrådet* remitterade förslaget).

42 § Den som av oaktsamhet begår en gärning som avses i 39 eller 40 § skall dömas till böter eller fängelse i högst sex månader. I ringa fall skall inte dömas till ansvar.

Paragrafen motsvarar delvis 13 § PL.

I förhållande till 13 § PL finns i den nya paragrafen inte någon särskild straffskala för grova brott. Straffmaximum har anpassats till motsvarande bestämmelser i förfogandelagen och ransoneringslagen.

Oaktsamhetsbrott skall emellertid liksom enligt PL i normalfallet bestraffas med böter. Bara om omständigheterna är försvårande bör annan påföljd än böter kunna komma i fråga. Det torde utan olägenheter kunna överlåtas till domstolarna att inom straffskalan för normalbrottet ta hänsyn till sådana omständigheter i det särskilda fallet som gör att brottet framstår som särskilt straffvärt.

Straff skall även kunna dömas ut om brott enligt 40 § begås av oaktsamhet.

Enligt andra stycket i 42 § skall ringa fall vara straffria.

43 § Den som uppsåtligen eller av oaktsamhet bryter mot en föreskrift som avses i 28 § skall dömas till böter.

Paragrafen motsvarar 14 § PL.

44 § En näringsidkare ansvarar för en gärning som avses i 39–43 §§, om den har begåtts i hans rörelse och han har haft eller borde ha haft vetskap om gärningen.

Paragrafen motsvarar delvis 15 § PL. Den har utformats efter förebild av motsvarande bestämmelser i förfogandelagen och ransoneringslagen. Paragrafen har därigenom, såvitt gäller den omfattade personkretsen, fått en något mindre räckvidd än stadgandet i 15 § PL. Den har samtidigt med avseende på det subjektiva rekvisitet utvidgats till att omfatta även oaktsamhetsfall.

Paragrafen har närmare kommenterats av *lagrådet* (se *lagrådets* yttrande över 45 § i det till *lagrådet* remitterade förslaget).

45 § En köpare eller någon åt vilken en tjänst har utförts som i annat fall än som anges i 39 § första stycket 2 uppsåtligen har förlett en säljare eller den som har tillhandahållit tjänsten att begå en gärning som avses i 39 § första stycket 1, 3 eller 4 skall dömas till böter eller fängelse i högst sex månader.

Motsvarande skall gälla

- en hyresgäst som på samma sätt har medverkat till en gärning som avses i 40 §, eller
- en säljare eller den som har tillhandahållit tjänsten som på samma sätt har medverkat till att en köpare eller den som har utnyttjat tjänsten överträtt en föreskrift eller ett villkor som avses i 25 – 27 §§.

Paragrafen motsvarar delvis 16 § PL.

Enligt paragrafens *första stycke* straffas en köpare eller den åt vilken en tjänst utförts endast om han har förlett, dvs. anstiftat, säljaren eller den som utfört tjänsten till gärningen. Bestämmelsen straffbelägger inte bara medverkan av detta slag till brott som avses i 39 § första stycket 1, 3 eller 4, utan även till motsvarande grova brott enligt 41 § och motsvarande oakt-samhetsbrott enligt 42 §.

Straffbestämmelsen skall inte tillämpas om gärningen är sådan som anges i 39 § första stycket 2. Har köparen eller den åt vilken en tjänst utförts begått en sådan gärning skall straff utdömas enligt 39, 41 eller 42 §.

Av *andra stycket* följer att en hyresgäst endast kan straffas för brott mot lagen om han uppsåtligen förlett hyresvärden att ta ut en otillåten hyra. På motsvarande sätt som enligt första stycket straffbelägger bestämmelsen inte bara medverkan av detta slag till ett brott som avses i 40 §, utan sådant medverkansansvar kan utdömas även om hyresvärden begått brott som avses i 41 eller 42 §.

Vidare följer av *andra stycket* att en säljare eller den som har tillhandahållit tjänsten, vid en reglering av köparensida eller av de som utnyttjar tjänster enligt någon av de regleringsformer som anges i 25 – 27 §§ (tvångskartellering, nyetableringsförbud och auktorisationstvång), endast kan straffas om han uppsåtligen förlett sin avtalspart till brottet. Skulle det i stället vara säljarna eller de som tillhandahåller tjänsterna som regleras straffas en köpare eller den som utnyttjat tjänsten för sin medverkan enligt paragrafens första stycke.

Förverkande

46 § Värdet av ersättning eller hyra som avtalats eller tagits emot vid brott mot 39 § första stycket 1, 3 eller 4 eller 40–42 §§ skall förklaras förverkat, om det inte är uppenbart oskäligt.

Paragrafen motsvarar – med ett tillägg beträffande förverkande vid brott mot föreskrifter om hyresstopp – i sak förverkandebestämmelsen i 17 § PL.

Bestämmelsen om förverkande vid brott mot föreskrifter om hyresstopp avviker från vad som föreskrevs i lagen om hyresstopp. Denna bestämmelse har närmare behandlats i den allmänna motiveringen (avsnitt 2.10).

Paragrafen har utformats i överensstämmelse med *lagrådets* förslag (se lagrådets yttrande över 47 § i det till lagrådet remitterade förslaget).

Presumtionen är att förverkande skall ske, om förutsättningarna för förverkande är uppfyllda. Åtgärden får dock underlätas, om det föreligger starka skäl som talar mot förverkande.

Paragrafen innebär vidare att förverkande kan ske partiellt. En domstol har alltså möjlighet att av billighetsskäl förklara endast en del av ersättningen förverkad.

Att förverkandebestämmelsen är fakultativ är naturligt mot bakgrund av att överträdelse av prisregleringsbestämmelserna kan vara av mycket varierande svårhetsgrad. Domstolarna skall bedöma förverkandefrågan med hänsyn till samtliga omständigheter i det enskilda fallet.

Allmänt åtal

47 § Allmänt åtal för brott som avses i 39 – 42 eller 45 § får väckas endast efter medgivande av den myndighet som regeringen bestämmer.

Paragrafen har sin förebild i 18 § PL och 4 § lagen om hyresstopp.

Överklagande m. m.

48 § Ett beslut enligt denna lag av annan myndighet än domstol får överklagas hos regeringen, om något annat inte följer av särskilda föreskrifter.

Ett sådant beslut gäller omedelbart, om myndigheten inte bestämmer något annat.

I denna paragraf regleras rätten att överklaga beslut som meddelas av en myndighet i särskilda fall.

Termen besvär har i enlighet med förvaltningslagen utmönstrats.

Myndighetens beslut skall gälla omedelbart, om inte myndigheten bestämmer något annat.

4.2. Lagen om ändring i förfogandelagen (1978:262)

Ändringen är av formell karaktär.

5 Hemställan

Prop. 1989/90:21

Med hänvisning till vad jag nu har anfört hemställer jag att regeringen föreslår riksdagen att anta förslagen till

1. prisregleringslag,
2. lag om ändring i förfogandelagen (1978:262).

6 Beslut

Regeringen ansluter sig till föredragandens överväganden och beslutar att genom proposition föreslå riksdagen att anta de förslag som föredraganden har lagt fram.

Sammanfattning av betänkandet (DsFi 1987:5) Ny prisregleringslag

Prop. 1989/90:21
Bilaga 1

Bakgrund

Under de båda världskrigen och under åren närmast därefter var prisregleringar ett permanent inslag i den ekonomiska politik som fördes för att bemästra de rådande krisförhållandena. Prisregleringarna genomfördes med stöd av tidsbegränsade fullmaktslagar i vilka riksdagen, vanligen för ett år i taget, bemyndigade regeringen att meddela föreskrifter om olika typer av prisreglerande åtgärder.

Den nuvarande allmänna prisregleringslagen (1956:236) kom till när den priskontroll som hade införts i samband med det andra världskrigets utbrott avskaffades i mitten av 1950-talet.

Allmänna prisregleringslagen (PL) är en beredskapslag, som bara kan träda i tillämpning under vissa förutsättningar. Det sker automatiskt om riket kommer i krig. Regeringen kan vidare förordna att PL skall träda i tillämpning dels om riket är i krigsfara, dels om det av någon annan orsak har uppkommit en fara för allvarlig prisstegring inom riket på viktigare varu- eller tjänsteområde. Ett förordnande om tillämpning av PL skall inom en viss tid underställas riksdagen för prövning. Har förordnandet meddelats på grund av krigsfara skall det gälla så länge krigsfaran består. I andra fall skall ett förordnande om tillämpning av PL gälla för en viss tid, högst ett år.

Med stöd av PL kan prisreglering genomföras i fyra olika former. Regeringen eller den myndighet regeringen bestämmer får föreskriva att den som säljer en viss förnödenhet eller utför en viss tjänst inte utan tillstånd får överskrida ett visst skäligt pris (högstpris) eller det pris som tillämpades en viss dag (stoppris). Om någon gentemot en myndighet, vilken regeringen bestämmer, har utfäst sig att inte överskrida ett visst pris på en förnödenhet eller en tjänst får den utfästelsen inte frångås utan tillstånd (utfästelsepris). Regeringen eller den myndighet regeringen bestämmer får vidare föreskriva att den som säljer en viss förnödenhet eller utför en viss tjänst inte utan tillstånd får höja priset på denna förrän en viss tid, högst en månad, efter anmälan till den myndighet som anges i föreskriften (förhandsanmälningsskyldighet).

PL innehåller dessutom bestämmelser bl. a. om försäljningsförbud, prisocker, kombinationsavtal, tvångskartellering, auktorisationstvång och nyetableringsspärr. Överträdelse av lagen eller av föreskrifter som har meddelats med stöd av denna kan föranleda straff och förverkande.

PL:s bestämmelser om olika typer av prisreglerande åtgärder har i stort sett oförändrade övertagits från den lagstiftning som genom ett fortlöpande arbete växte fram under krigs- och krisåren på 1940-talet. Bestämmelserna kan i vissa fall t. o. m. ledas tillbaka till den lagstiftning om maximipriser m. m. som gällde under och närmast efter det första världskriget.

I förarbetena till PL redovisades inte några mera ingående överväganden i tillämpningsfrågor. I sådana frågor hänvisades i huvudsak till gällande rätt. Ledning för den praktiska tillämpningen får därför ofta sökas i

äldre förarbetsuttalanden, som i många fall är splittrade på ett flertal olika lagstiftningsärenden.

PL var första gången i tillämpning under tiden den 28 augusti 1970 – den 31 december 1971. Lagen sattes på nytt i tillämpning den 21 december 1972 och har sedan dess genom årliga beslut av regeringen med godkännande av riksdagen varit i tillämpning utan avbrott. För närvarande är lagen i tillämpning t. o. m. den 20 december 1987.

I betänkandet (SOU 1981:40–42) Prisreglering mot inflation? redovisade den år 1977 tillkallade prisregleringskommittén en utvärdering av prispolitiken under 1970-talet. Kommittén hade inte till uppgift att göra en rättslig översyn av prisregleringslagstiftningen. Kommittén fann ändå anledning att ta upp vissa rättsliga frågor och förordade att en sådan översyn borde göras. Även i andra sammanhang har myndigheter och organisationer pekat på behovet av en utredning angående de rättsliga grunderna för prispolitiken.

Utredningsuppdraget

Min uppgift har varit att göra en juridisk-teknisk översyn av prisregleringslagstiftningen. En första utgångspunkt för arbetet har varit att vi också i fortsättningen behöver en lagstiftning för prisregleringar i extraordinära krissituationer såsom krig, krigsfara och avspärrning. En andra utgångspunkt har varit att det under fredsförhållanden, när den ekonomiska balansen är rubbad eller hotad, skall kunna förekomma allmänna prisstopp i kombination med andra ekonomisk-politiska åtgärder i stabiliseringspolitiskt syfte liksom andra typer av prisreglerande ingrepp under extraordinära förhållanden.

Med dessa utgångspunkter har jag enligt direktiven haft att göra en fullständig teknisk genomgång av nuvarande regler och av hur systemet bör vara utformat i stort och i sina enskilda delar. Jag har därvid bl. a. haft att söka åstadkomma förenklingar och en allmän modernisering av lagstiftningen. Det har däremot inte ingått i mitt uppdrag att lämna några anvisningar om valet av åtgärder i olika typer av situationer.

Med hänsyn till uppdragets omfattning och inriktning har jag inte funnit det möjligt att endast föreslå vissa ändringar inom ramen för gällande lag. Jag har i stället valt att utarbета ett förslag till en helt ny prisregleringslag.

Förslaget

Bestämmelser om prisreglering skall enligt förslaget även i framtiden meddelas i en gemensam lag för olika typer av situationer. Lagen skall liksom PL vara en beredskapslag, som bara kan träda i tillämpning under vissa förutsättningar. Det skall ske automatiskt om riket kommer i krig. Regeringen skall vidare kunna föreskriva att lagen skall träda i tillämpning om riket är i krigsfara eller om det av någon annan orsak har uppkommit en fara för allvarlig prisstegring inom riket på en eller flera viktiga förmödenheter eller tjänster. Fredstidsförutsättningen för tillämpning av lagen överensstämmer, fränsett en mindre justering av redaktionell art, med gällande

rätt. Prisregleringar skall således liksom hittills — förutom vid krig eller krigsfara — endast kunna förekomma i vissa undantagssituationer när den samhällsekonomiska balansen är rubbad eller hotad.

De bestämmelser om underställningsförfarandet m. m. som skall tillgodose riksdagens inflytande över tillämpningen har också utformats i nära överensstämmelse med gällande rätt. En föreskrift om tillämpning av lagen skall inom en viss tid underställas riksdagen för prövning. Har föreskriften meddelats på grund av krigsfara skall den gälla så länge krigsfaran består. I andra fall skall föreskriften gälla för en viss tid, högst ett år.

De materiella bestämmelserna i förslaget bygger i sina huvuddrag på gällande rätt. Prisreglering skall även i framtiden kunna ske genom högstpriser, prisstopp, utfästelsepriser eller förhandsanmälningsskyldighet. Förslaget innehåller vidare, liksom PL, bestämmelser om bl. a. försäljningsförbud, prissocker, kombinationsavtal, tvångskartellering och andra begränsningar av rätten att driva yrkesmässig verksamhet av ett visst slag.

Föreskrifter om prisreglering kan enligt PL meddelas beträffande försäljning av förnödenheter och utförande av tjänster samt beträffande vissa överlåtelser och upplåtelser m. m., som vid tillämpning av lagen skall anses lika med försäljning av en förnödenhet eller utförande av en tjänst (bl. a. vissa upplåtelser av begränsade nyttjanderätter till fast egendom). I förslaget har som en nyhet även tagits upp vissa bestämmelser om hyresstopp. Dessa bestämmelser skall — förutom vid krig eller krigsfara — endast kunna tillämpas om det av någon annan orsak har uppkommit en fara för allvarlig stegring av hyrorna för bostadslägenheter eller andra lägenheter (lokaler) inom riket. Avfattningen av lagtexten på denna punkt är avsedd att ge uttryck för samma begränsning av tillämpningsområdet som beträffande andra former av prisreglering. Bestämmelserna om hyresstopp är således inte avsedda som ett medel för den allmänna bostadspolitiken eller för ingrepp på lokalhyresmarknaden av andra skäl än stabiliseringspolitiska. Hyresstopp skall i fredstid endast kunna tillgripas om allvarliga hyresstegringar — ensamma eller i förening med allvarliga prisstegringar på andra områden — hotar att rubba den samhällsekonomiska balansen.

PL anses enligt stadgad praxis inte vara tillämplig på verksamheter för vilka taxa eller avgift fastställs av regeringen eller av en statlig myndighet. En smidig samordning med priskontrollen på andra områden under exempelvis ett allmänt prisstopp har emellertid kunnat åstadkommas genom föreskrifter om s. k. samrådsskyldighet, vilka utfärdas av regeringen. I detta avseende föreslås ingen ändring.

Beträffande taxor och avgifter i kommunal verksamhet är läget ett annat. De nuvarande bestämmelserna om högstpris och prisstopp gäller endast frivillig verksamhet. Detta har bl. a. medfört att verksamheter som kommunerna enligt lag eller förordning är skyldiga att ombesörja — t. ex. renhållning, sotning, vatten- och avloppsförsörjning och kollektivtrafik — har varit så gott som helt undandragna priskontroll med stöd av PL.

I förslaget har den nuvarande begränsningen av högstpriser och stoppriser till frivillig verksamhet fått utgå. I en särskild bestämmelse har i stället de försäljningar enligt den exekutionsrättsliga lagstiftningen som var den omedelbara anledningen till att frivilligrekvisitet infördes i prisreglerings-

lagstiftningen undantagits från lagens tillämpningsområde. I samma bestämmelse erinras vidare om att särskilda regler gäller beträffande ersättningen vid förfogande enligt förfogandelagen (1978:262) och ransoneringslagen (1978:268). Den föreslagna ändringen medför att taxor och avgifter i samtliga former av kommunal verksamhet – frivillig eller obligatorisk – i princip kommer att omfattas av ett allmänt prisstopp. Vilka undantag från denna huvudregel som eventuellt bör göras blir en fråga som får prövas av regeringen från fall till fall.

I övrigt föreslås beträffande lagens räckvidd endast en mindre justering i fråga om upplåtelser av rätt till jakt och rätt till fiske.

Det har vid tillämpningen av PL inte rått någon tvekan om att föreskrifter om högstpris, prisstopp och förhandsanmälningsskyldighet får begränsas till att gälla endast ett visst eller vissa säljled. Det har inte heller rått någon tvekan om att högstpriser får fastställas olika för skilda områden av riket samt för skilda slag av handel (t. ex. partihandel resp. detaljhandel). Före PL fanns också stöd i lagtexten eller i klara förarbetsuttalanden för att maximipriser och normalpriser (i princip motsvarande nuvarande högstpris) fick fastställas för hela riket eller för ett visst område av riket. Det har däremot ansetts vara en öppen fråga om även PL medger prisreglering inom endast en viss del av landet. I förslaget har, till undanröjande av denna oklarhet, tagits upp ett stadgande, som uttryckligen anger att en föreskrift om högstpris, prisstopp eller förhandsanmälningsskyldighet får avse hela riket eller ett visst område av riket. I samma stadgande har också getts ett uttryckligt stöd för hittillsvarande praxis i fråga om begränsning av prisregleringar till ett visst eller vissa säljled samt i fråga om differentiering av högstpris mellan skilda delar av landet och mellan skilda slag av handel.

Osäkerhet har vidare rått om möjligheterna att med stöd av PL ingripa i företagens marginalsättning och kalkylering. Till undanröjande av tvekan på denna punkt har i förslaget uttryckligen angetts att det som i bestämmelserna om högstpris, prisstopp och förhandsanmälningsskyldighet sägs om priset på en förnödenhet eller en tjänst även gäller marginaler och andra i priset ingående delar.

Föreskrifter om prisstopp e. d. har i praxis inte ansetts gälla tidigare ingångna men ännu inte fullgjorda avtal. En förutsättning för detta har dock varit att det avtalade priset har blivit till beloppet bestämt.

Har parterna vid avtalslutet kommit överens om ett fast pris utan prisjustering har det priset fått tas ut utan hinder av en senare beslutad prisreglering. Har avtalet däremot innehållit en indexklausul eller liknande prisjusteringsklausul, har som stoppris under ett prisstopp ansetts gälla det överenskomna grundpriset jämte sådana prisjusteringstillägg som före prisstoppsdagen kan ha blivit faktiskt tillämpade genom debitering, betalning e. d. Ytterligare prisjusteringstillägg, som säljaren enligt avtalet har varit berättigad till, har inte fått tas ut utan särskilt tillstånd. Under perioder med förhandsanmälningsskyldighet har prishöjningar som har följt av en prisjusteringsklausul inte fått genomföras utan förhandsanmälan. En prisjusteringsklausul har inte heller fått tillämpas utan tillstånd, om ett fastställt högstpris då hade kommit att överskridas.

Enligt förslaget skall en föreskrift om högstpris, prisstopp eller förhandsanmälningsskyldighet gälla även tidigare ingångna avtal, om förnödenheten levereras eller tjänsten utförs efter ikraftträdandet. Som stoppris vid ett prisstopp skall därvid i första hand gälla det pris som tillämpades för leverans av förnödenheten eller utförande av tjänsten på prisstoppsdagen. Har säljaren eller den som utför tjänsten före prisstoppsdagen träffat avtal med prisjusteringsklausul, skall stoppriset vara det avtalade grundpriset med det tillägg eller avdrag som enligt avtalet gäller för tiden t. o. m. prisstoppsdagen. I bestämmelsen om förhandsanmälningsskyldighet har det pris som inte får höjas förrän en viss tid efter anmälan (utgångspriset) definierats på motsvarande sätt.

Även föreskrifter om hyresstopp skall enligt förslaget gälla utan hinder av om en högre hyra tidigare har bestämts för den tid som omfattas av hyresstoppet.

I den allmänna delen av betänkandet behandlas dessutom vissa frågor som inte har föranlett några ändringsförslag. Det gäller dels straffbestämmelsernas utformning i två avseenden (bl. a. frågan om straff bör föreskrivas för retroaktiva priskrav, som framställs efter det att en prisreglering har upphört). Det gäller vidare gränsdragningen mellan prisregleringslagstiftningen och konkurrenslagen samt tillämpningen av föreskrifter om prisreglering på försäljning till och från utlandet.

Vid utformningen av den föreslagna lagtexten har jag strävat efter att göra bestämmelserna mera överskådliga än för närvarande. I fråga om de inledande bestämmelserna – förutsättningarna för tillämpningen av lagen, underställningsförfarandet m. m. – har dessutom en större formell överensstämmelse med den näraliggande lagstiftningen om förfogande och ransonering eftersträvats.

1 Förslag till
prisregleringslag

Härigenom föreskrivs följande.

Inledande bestämmelser

1 § Kommer riket i krig, träder 6–14 och 20 §§ i tillämpning.

2 § Regeringen får föreskriva att en eller flera av bestämmelserna i 6–14 §§ skall tillämpas från den tidpunkt regeringen bestämmer

1. om riket är i krigsfara eller
2. om det av någon annan orsak har uppkommit en fara för allvarlig prisstegring inom riket på en eller flera viktiga förnödenheter eller tjänster.

En föreskrift enligt första stycket 2 skall avse en viss tid, högst ett år varje gång.

3 § Regeringen får föreskriva att 20 § skall tillämpas från den tidpunkt regeringen bestämmer

1. om riket är i krigsfara eller
2. om det av någon annan orsak har uppkommit en fara för allvarlig stegring av hyrorna för bostadslägenheter eller andra lägenheter (lokaler) inom riket.

En föreskrift enligt första stycket 2 skall avse en viss tid, högst ett år varje gång.

4 § En föreskrift enligt 2 eller 3 § skall underställas riksdagens prövning inom en månad från det den utfärdades eller, om riksmöte inte pågår, från början av närmast följande riksmöte. Sker inte underställning inom föreskriven tid eller godkänner riksdagen inte föreskriften inom två månader från det underställningen skedde, upphör föreskriften att gälla.

5 § Upphör riket att vara i krig eller i krigsfara som har föranlett en föreskrift enligt 2 § första stycket 1 eller 3 § första stycket 1, skall regeringen föreskriva att 6–14 och 20 §§ inte längre skall tillämpas. Dock får regeringen, om det finns förutsättningar för det, i stället föreskriva att de skall tillämpas med stöd av 2 § första stycket 2 eller 3 § första stycket 2.

Om prisreglering

6 § Regeringen eller den myndighet regeringen bestämmer får föreskriva att ett visst skälighet pris skall gälla som högstpris vid försäljning av en viss förnödenhet eller utförande av en viss tjänst.

Högstpriset får inte överskridas utan tillstånd. Den som har fastställt högstpriset bestämmer vilken myndighet som får bevilja ett sådant tillstånd.

7 § Regeringen eller den myndighet regeringen bestämmer får föreskriva att den som säljer en viss förnödenhet eller utför en viss tjänst inte utan tillstånd får överskrida det pris (stoppris) som han tillämpade för leverans

av förnödenheten eller utförande av tjänsten den dag som anges i föreskriften (prisstoppsdagen).

För den som på prisstoppsdagen inte levererade förnödenheten eller utförde tjänsten skall som stoppris i stället gälla

1. det pris som var att anse som gängse pris för leverans eller utförande på prisstoppsdagen eller,

2. om något sådant pris inte fanns, det pris som han har tillämpat för leverans av förnödenheten eller utförande av tjänsten senast före prisstoppsdagen.

Har säljaren eller den som utför tjänsten före prisstoppsdagen träffat avtal med prisjusteringsklausul, skall stoppriset för honom vara det avtalade grundpriset med det tillägg eller avdrag som enligt avtalet gäller för tiden till och med prisstoppsdagen.

En föreskrift enligt första stycket skall meddelas att gälla för en viss tid, högst sex månader. Tiden får förlängas med högst sex månader varje gång. Den som har meddelat föreskriften bestämmer vilken myndighet som får ge tillstånd till överskridande av stoppriset.

8 § Regeringen eller den myndighet regeringen bestämmer får föreskriva att den som yrkesmässigt säljer en viss förnödenhet eller yrkesmässigt utför en viss tjänst inte utan tillstånd får höja det pris (utgångspris) som han tillämpade för leverans av förnödenheten eller utförande av tjänsten den dag som anges i föreskriften (utgångsdagen) förrän en viss tid efter det att han har gjort anmälan om prishöjningen och skälen för den. Tiden får bestämmas till högst en månad.

För den som på utgångsdagen inte levererade förnödenheten eller utförde tjänsten skall som utgångspris i stället gälla det pris som han har tillämpat för leverans eller utförande senast före utgångsdagen.

Har säljaren eller den som utför tjänsten före utgångsdagen träffat avtal med prisjusteringsklausul, skall utgångspriset för honom vara det avtalade grundpriset med det tillägg eller avdrag som enligt avtalet gäller för tiden till och med utgångsdagen.

Den som har meddelat en föreskrift enligt första stycket bestämmer hos vilken myndighet anmälan skall göras och vilken myndighet som får ge tillstånd att genomföra en prishöjning utan hinder av föreskriften.

9 § Regeringen får föreskriva att den som till en myndighet, vilken regeringen bestämmer, har gjort en utfästelse om det högsta pris han skall tillämpa på en viss förnödenhet eller tjänst eller eljest om ordningen för försäljning av en viss förnödenhet eller utförande av en viss tjänst inte får frånga den utfästelsen utan tillstånd av myndigheten.

10 § Regeringen får föreskriva att den som tillhandahåller en förnödenhet eller en tjänst inte får begära eller ta emot ett vederlag som väsentligt överstiger det i allmänhet tillämpade priset eller som eljest är att anse som oskäligt med hänsyn till självkostnaden och de grunder i övrigt som allmänt tillämpas vid prissättningen av liknande förnödenheter eller tjänster.

11 § Regeringen eller den myndighet regeringen bestämmer får föreskriva att en viss förnödenhet inte får saluhållas eller att en viss tjänst inte får erbjudas om inte högstpris eller stoppris gäller för förnödenheten eller tjänsten. Regeringen eller myndigheten får också meddela ett motsvarande beslut beträffande endast en viss person, som tillhandahåller en förnödenhet eller en tjänst.

12 § Regeringen får föreskriva att en viss förnödenhet får yrkesmässigt köpas eller säljas eller att en viss tjänst får yrkesmässigt utföras endast av den som

1. är medlem av en viss sammanslutning,
2. före en viss dag har yrkesmässigt köpt eller sålt förnödenheten eller utfört tjänsten eller
3. av regeringen eller den myndighet regeringen bestämmer har fått tillstånd att driva yrkesmässig verksamhet av det slag som anges i föreskriften.

Meddelas en föreskrift enligt första stycket 1 skall, om inte särskilda skäl föranleder annat, tillstånd att yrkesmässigt köpa eller sälja förnödenheten eller utföra tjänsten beviljas även den som inte är medlem av sammanslutningen men som förbinder sig att följa de villkor beträffande rätten att köpa eller sälja förnödenheten eller utföra tjänsten som regeringen eller den myndighet regeringen bestämmer har föreskrivit för medlemmar av sammanslutningen.

En föreskrift enligt första stycket 2 eller 3 får meddelas endast om det finns särskilda skäl för det.

13 § Regeringen eller den myndighet regeringen bestämmer får beträffande yrkesmässig försäljning av en viss förnödenhet

1. meddela föreskrifter om skyldighet att på försäljningsstället ha anslag med prisuppgifter av en viss beskaffenhet,
2. meddela föreskrifter om skyldighet att sälja förnödenheten efter mått eller vikt eller, där förnödenheten säljs förpackad, i förpackningar märkta på ett visst sätt eller
3. meddela andra liknande föreskrifter, som behövs för att motverka oskäligen prisstegring eller för att ordna tillförsel, saluhållande eller förbrukning av förnödenheten.

Första stycket gäller i tillämpliga delar även i fråga om yrkesmässigt utförande av en viss tjänst.

14 § Om det behövs för att en prisreglering skall kunna genomföras får regeringen, utöver vad som sägs i 13 §, föreskriva att en viss förnödenhet får yrkesmässigt tillhandahållas endast i ett visst utförande, till en viss mängd, i en viss förpackning eller dylikt.

15 § Får enligt denna lag ett visst pris på en förnödenhet eller en tjänst inte överskridas utan tillstånd, får det inte heller utan tillstånd av regeringen eller den myndighet regeringen bestämmer som villkor för försäljning av förnödenheten eller utförande av tjänsten fordras att

1. även en annan förnödenhet köps eller en annan tjänst tas i anspråk eller
2. avtal ingås eller förbindelse avges rörande annat än det parti av förnödenheten eller den tjänst som är i fråga.

16 § Gäller stoppris enligt 7 § för en viss förnödenhet eller tjänst och är priset högre än som kan anses skäligt, får regeringen eller den myndighet regeringen bestämmer föreskriva att priset skall sänkas. Regeringen eller myndigheten får också meddela ett motsvarande beslut beträffande endast en viss person, som tillhandahåller en förnödenhet eller en tjänst.

En föreskrift eller ett beslut enligt första stycket gäller under samma tid som stoppriset. Det fastställda priset får inte överskridas utan tillstånd av den myndighet regeringen bestämmer.

17 § En föreskrift enligt 6, 7 eller 8 § får avse hela riket eller ett visst område av riket. En sådan föreskrift får vidare begränsas till att gälla endast ett visst eller vissa säljled.

Ett högstpris enligt 6 § får bestämmas olika för skilda delar av riket samt för skilda slag av handel.

18 § Vad som i 6–8 §§ sägs om priset på en förnödenhet eller en tjänst gäller även marginaler och andra i priset ingående delar.

19 § En föreskrift enligt 6, 7 eller 8 § gäller även där avtal om försäljning av förnödenheten eller utförande av tjänsten har ingåtts innan föreskriften trädde i kraft men där förnödenheten levereras eller tjänsten utförs först efter ikraftträdandet.

Första stycket gäller inte

1. om betalning har erlagts eller enligt avtalet skulle ha erlagts innan föreskriften trädde i kraft eller

2. om enligt avtalet förnödenheten skulle ha levererats eller tjänsten skulle ha utförts innan föreskriften trädde i kraft och dröjsmålet beror av köparen.

Om hyresstopp

20 § Regeringen får föreskriva

1. att den som hyr ut en bostadslägenhet eller

2. att den som hyr ut en annan lägenhet (lokal) inte utan tillstånd får ta ut en högre hyra för lägenheten än som tillämpades för denna en viss i föreskriften angiven dag (stopphyra).

Om hyran för en lokal enligt hyresavtalet är rörlig skall stopphyran vara det belopp med vilket hyra enligt avtalet utgick den dag som anges i föreskriften.

En föreskrift enligt första stycket skall avse hyran för en viss tid, högst sex månader. Tiden får förlängas med högst sex månader varje gång. Frågor om tillstånd att överskrida stopphyran prövas av den myndighet regeringen bestämmer.

21 § En föreskrift enligt 20 § gäller även om en högre hyra för den tid föreskriften avser har bestämts innan föreskriften trädde i kraft.

22 § En föreskrift enligt 20 § får avse hela riket eller ett visst område av riket.

Om straff m. m.

23 § Till böter eller fängelse i högst sex månader skall, om gärningen inte är belagd med straff i brottsbalken, den dömas som uppsåtligen

1. begär eller tar emot vederlag efter ett högre pris än som är medgivet i en föreskrift, ett tillstånd eller ett beslut som avses i 6, 7 eller 16 §,

2. betalar eller erbjuder sig att betala ett sådant högre pris som avses under 1 för en förnödenhet eller en tjänst som han avser att utnyttja i yrkesmässig förvärvsverksamhet eller som han avser att, yrkesmässigt eller eljest, mot vederlag överlåta till annan,

3. bryter mot en föreskrift, en utfästelse, ett villkor eller ett beslut som avses i 8–12 eller 14 §,

4. bryter mot 15 § eller

5. tar ut en högre hyra än som är medgivet i en föreskrift eller ett tillstånd enligt 20 §.

Är ett brott som avses i första stycket att anse som grovt skall dömas till fängelse i högst två år. Vid bedömning av om brottet är grovt skall särskilt beaktas om gärningsmannen har avsett att bereda sig otillbörlig vinst av betydande storlek, om gärningsmannen har använt vilseledande bokföring eller om gärningen eljest har varit av särskilt farlig art.

Begår någon av oaktsamhet en gärning som avses i första stycket skall han dömas till böter eller, om brottet är grovt, till fängelse i högst sex månader. I ringa fall skall inte dömas till ansvar.

24 § Den som uppsåtligen eller av oaktsamhet bryter mot en föreskrift som avses i 13 § skall dömas till böter.

25 § En näringsidkare ansvarar för en gärning som avses i 23 eller 24 §, om den har begåtts i hans rörelse och han har haft eller borde ha haft vetskaper om gärningen.

26 § Har köparen eller den åt vilken en tjänst har utförts medverkat till ett brott som avses i 23 § första stycket 1, 3 eller 4, vilket har begåtts av säljaren eller den som har tillhandahållit tjänsten, och är gärningen inte belagd med straff i 23 § första stycket 2, får han straffas för sin medverkan endast om han uppsåtligen har förlett säljaren eller den som har tillhandahållit tjänsten till brottet.

Motsvarande gäller om en hyresgäst har medverkat till ett brott som avses i 23 § första stycket 5 eller om en säljare har medverkat till en köpares brott mot en föreskrift eller ett villkor som avses i 12 §.

27 § Har någon begått ett brott som avses i 23 § första stycket 1, 3 eller 4 skall värdet av avtalat eller uppbyggt vederlag förklaras förverkat, om inte särskilda förhållanden föranleder annat. Det värde som förklaras förverkat får nedsättas, om det finns skäl för det.

Har en hyresvärd begått ett brott som avses i 23 § första stycket 5 är han skyldig att betala tillbaka vad han har uppburit för mycket jämte ränta enligt 6 § räntelagen (1975:635) från dagen för beloppets mottagande.

28 § Allmänt åtal för brott som avses i 23 § får väckas endast efter medgivande av den myndighet regeringen bestämmer.

Särskilda bestämmelser

29 § Med tjänst avses i denna lag verksamhet som någon, yrkesmässigt eller eljest, självständigt utför för annans räkning.

Lika med utförande av en tjänst anses

1. utövande av sådan hotell- eller pensionärsvård, för vilken fordras myndighets tillstånd, samt

2. upplåtelse av rätt att nyttja en förnödenhet.

Lika med försäljning av en förnödenhet anses

1. överlåtelse eller upplåtelse av en förmögenhetsrättighet av immateriell art samt

2. upplåtelse av en sådan nyttjanderätt till fast egendom som avses i 7 kap. 3 § jordabalken.

30 § Vad som i denna lag sägs om försäljning av en förnödenhet eller

utförande av en tjänst gäller även där vederlaget skall utgå i annat än pengar.

Prop. 1989/90: 21
Bilaga 2.

31 § Denna lag gäller inte vid försäljning enligt utsökningsbalken eller enligt konkurslagen (1921:225). I fråga om ersättning vid förfogande enligt förfogandelagen (1978:262) eller ransoneringslagen (1978:268) gäller särskilda bestämmelser.

32 § En myndighets beslut i särskilda fall enligt 6–9, 11, 12, 15, 16 eller 20 § får överklagas hos regeringen. Myndighetens beslut skall gälla omedelbart, om inte myndigheten bestämmer något annat.

Föreskrifter om överklagande av en myndighets beslut om föreskrifter med stöd av ett bemyndigande enligt denna lag meddelas av regeringen.

Denna lag träder i kraft den — — —, då allmänna prisregleringslagen (1956:236) skall upphöra att gälla.

2 Förslag till lag om ändring i regeringsformen

Prop. 1989/90:21
Bilaga 2.

Härigenom föreskrivs att 8 kap. 7 § regeringsformen skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

8 kap.

7 §

Utan hinder av 3 eller 5 § kan regeringen efter bemyndigande i lag genom förordning meddela föreskrifter om annat än skatt, om föreskrifterna avser något av följande ämnen:

3. in- eller utförsel av varor, av pengar eller andra tillgångar, tillverkning, kommunikationer, kreditgivning, näringsverksamhet, ransonering eller utformning av byggnader, anläggningar och bebyggelsemiljö,

3. in- eller utförsel varor, av pengar eller av andra tillgångar, tillverkning, kommunikationer, kreditgivning, näringsverksamhet, ransonering, *reglering av priser eller hyror* eller utformning av byggnader, anläggningar och bebyggelsemiljö,

Bemyndigande som avses i första stycket medför ej rätt att meddela föreskrifter om annan rättsverkan av brott än böter. Riksdagen kan i lag, som innefattar bemyndigande med stöd av första stycket, föreskriva även annan rättsverkan än böter för överträdelse av föreskrift som regeringen meddelar med stöd av bemyndigandet.

Denna lag träder i kraft den -- -- --.

3 Förslag till

Prop. 1989/90: 21

lag om ändring i förfogandelagen (1978:262)

Bilaga 2.

Härigenom föreskrivs att 34 § förfogandelagen (1978:262) skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

34

Pris som har föreskrivits med stöd av *allmänna prisregleringslagen (1956:236)* gäller vid tillämpning av förfogandelagen som taxepris.

Pris som har föreskrivits med stöd av *prisregleringslagen (0000:000)* gäller vid tillämpning av förfogandelagen som taxepris.

Om riksvärderingsnämnden på grund av särskilda omständigheter finner en tillämpning av taxepris vara i visst fall obillig för den ersättningsberättigade, får nämnden bestämma ersättningen till högre belopp.

Denna lag träder i kraft den – – –.

Förteckning över remissinstanser som har yttrat sig över betänkandet (DsFi 1987:5) Ny prisregleringslag

Prop. 1989/90:21
Bilaga 3

Efter remiss har yttranden över utredningen avgetts av
Svea hovrätt,
kammarrätten i Sundsvall,
hyresnämnden i Stockholm,
kommerskollegium,
bankinspektionen,
försäkringsinspektionen,
konjunkturinstitutet,
statens jordbruksnämnd,
marknadsdomstolen,
näringsfrihetsombudsmannen (NO),
statens pris- och konkurrensverk (SPK),
konsumentverket,
lokalhyreskommittén (Bo 1984:02),
Svenska kommunförbundet,
Landstingsförbundet,
Sveriges grossistförbund,
Sveriges köpmannaförbund,
Sveriges industriförbund och Svenska arbetsgivarföreningen (SAF) i ge-
mensamt yttrande,
Småföretagens riksorganisation,
Kooperativa förbundet (KF),
Lantbrukarnas riksförbund (LRF),
Svenska försäkringsbolags riksförbund,
Tjänstemännens centralorganisation (TCO),
Landsorganisationen i Sverige (LO),
Sveriges livsmedelshandlareförbund,
Dagligvaruleverantörers förbund,
Entreprenörföreningen,
Sveriges försvarsindustriförening,
Sveriges fastighetsägareförbund,
Hyresgästernas riksförbund,
Svenska lokaltrafikföreningen,
Stockholms handelskammare,
Skånes handelskammare,
Sveriges skorstensfejaremästares riksförbund samt
Sveriges allmännyttiga bostadsföretag (SABO).

1 Förslag till

Prisregleringslag

Härigenom föreskrivs följande.

Lagens innehåll

1 § I denna lag finns föreskrifter om

1. lagens tillämpningsområde (2 §),
2. definitioner m. m. (3–6 §§),
3. när lagen skall tillämpas m. m. (7–12 §§),
4. hur lagen upphör att tillämpas efter krig eller krigsfara (13 §),
5. högstpris (14 §),
6. prisstopp (15–19 §§),
7. förhandsanmälningsskyldighet (20–22 §§),
8. utfästelsepris (23 §),
9. prisocker (24 §),
10. försäljningsförbud (25 §),
11. tvångskartellering (26 §),
12. nyetableringsförbud och auktorisationstvång (27 och 28 §§),
13. anslag med prisuppgifter m. m. (29 §),
14. varustandardisering m. m. (30 §),
15. gemensamma bestämmelser om prisreglering (31–34 §§),
16. hyresstopp (35–39 §§),
17. ansvar m. m. (40–48 §§),
18. överklagande m. m. (49 §).

Lagens tillämpningsområde

2 § Denna lag gäller för varor och tjänster som tillhandahålls mot ersättning samt för hyror för bostadslägenheter eller andra lägenheter.

Lagen gäller dock inte

1. varor och tjänster som tillhandahålls mot sådan ersättning som regeringen beslutar om i form av taxor och avgifter, och inte heller
2. vid försäljning enligt utsökningsbalken eller konkurslagen (1987:672).

I fråga om ersättning vid förfogande enligt förfogandelagen (1978:262) eller ransoneringslagen (1978:268) finns särskilda bestämmelser.

Definitioner m. m.

3 § I denna lag avses med

vara: lösa saker, gas, elektrisk kraft eller vatten,

tjänst: verksamhet som någon utför självständigt för annans räkning.

4 § Med *försäljning av en vara* avses i denna lag också

1. överlåtelse eller upplåtelse av en förmögenhetsrättighet av immateriell art, samt
2. upplåtelse av sådan nyttjanderätt till fast egendom som avses i 7 kap. 3 § jordabalken.

5 § Med utförande av en tjänst avses i denna lag också

1. utövande av sådan hotell- och pensionatsrörelse för vilken det fordras tillstånd av en myndighet, samt
2. upplåtelse av rätt att nyttja en vara.

6 § Vad som i denna lag sägs om försäljning av en vara eller utförande av en tjänst skall också tillämpas, när ersättningen skall ges ut i annat än pengar.

När lagen skall tillämpas m. m.

7 § Om Sverige kommer i krig, skall 14–30 och 35 §§ tillämpas.

8 § Om Sverige är i krigsfara, får regeringen föreskriva att en eller flera av bestämmelserna i 14–30 och 35 §§ skall tillämpas.

9 § Om det av någon annan orsak än krigsfara finns risk för en allvarlig prisstegring inom landet på en eller flera viktiga varor eller tjänster, får regeringen föreskriva att en eller flera av

1. bestämmelserna i 14–30 §§ skall tillämpas på varor och tjänster som tillhandahålls i näringsverksamhet,
2. bestämmelserna i 14–22 §§ skall tillämpas på avgifter som tas ut i annan verksamhet hos staten än näringsverksamhet,
3. bestämmelserna i 14–22 §§ skall tillämpas på avgifter i annan verksamhet hos kommunerna än näringsverksamhet som tas ut enligt föreskrifter i
 - lagen (1970:244) om allmänna vatten- och avloppsanläggningar,
 - renhållningslagen (1979:596),
 - lagen (1981:1354) om allmänna värmesystem,
 - räddningstjänstlagen (1986:1102),
 - plan- och bygglagen (1987:10).

10 § Om det av någon annan orsak än krigsfara finns risk för en allvarlig stegring av hyrorna inom landet för bostadslägenheter och andra lägenheter, får regeringen föreskriva att 35 § skall tillämpas på hyror för bostadslägenheter och andra lägenheter som tillhandahålls i näringsverksamhet.

11 § Av föreskrifter enligt 8, 9 eller 10 § skall framgå från vilken tidpunkt bestämmelserna skall tillämpas.

En föreskrift enligt 9 eller 10 § skall avse en viss tid, högst ett år.

12 § En föreskrift med stöd av 8, 9 eller 10 § skall underställas riksdagen för prövning inom en månad från det att den utfärdades. Om riksmöte inte pågår, skall föreskriften underställas riksdagen inom en månad från början av närmast följande riksmöte.

Föreskriften upphör att gälla, om

- den inte underställs riksdagen inom föreskriven tid, eller
- riksdagen inte godkänner föreskriften inom två månader från det att den underställdes.

Hur lagen upphör att tillämpas efter krig eller krigsfara

13 § Regeringen skall föreskriva att 14–30 och 35 §§ inte längre skall tillämpas, om Sverige upphör att vara i

- krig, eller
- krigsfara som har föranlett föreskrifter enligt 8 §.

Regeringen kan dock i stället föreskriva att en eller flera av bestämmelserna skall tillämpas med stöd av 9 eller 10 §.

Högstpris

14 § Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer får föreskriva att ett visst skäligt pris skall gälla som *högstpris* vid försäljning av en viss vara eller utförande av en viss tjänst.

Högstpriset får inte överskridas utan tillstånd. Den som har fastställt högstpriset bestämmer vilken myndighet som prövar frågor om tillstånd.

Prisstopp

Stoppris

15 § Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer får föreskriva att den som säljer en viss vara eller utför en viss tjänst inte utan tillstånd får överskrida det pris (*stoppris*) som säljaren tillämpade för leverans av varan eller utförande av tjänsten den dag som anges i föreskriften (*prisstoppsdagen*).

Den som har meddelat föreskriften skall bestämma vilken myndighet som prövar frågor om tillstånd att överskrida stoppriset.

16 § För den som på prisstoppsdagen inte levererade varan eller utförde tjänsten skall som stoppris i stället gälla det pris som var att anse som gängse pris på prisstoppsdagen.

Om varan eller tjänsten inte hade något gängse pris på prisstoppsdagen, skall i stället gälla det pris som den som levererar varan eller utför tjänsten senast tillämpade före prisstoppsdagen.

Stoppris vid avtal med prisjusteringsklausul

17 § Om säljaren eller den som utför tjänsten före prisstoppsdagen har träffat ett avtal med prisjusteringsklausul, skall stoppriset för denne vara det avtalade grundpriset med det tillägg eller avdrag som enligt avtalet gäller för tiden till och med prisstoppsdagen och som den dagen var känt för avtalsparterna.

Sänkning av stoppris

18 § Om stoppris gäller för en viss vara eller tjänst och om priset är högre än vad som kan anses skäligt, får regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer föreskriva att priset skall sänkas.

Under samma förutsättningar får regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer besluta att en viss person som tillhandahåller varan eller tjänsten, skall sänka priset.

Det fastställda priset får inte överskridas utan tillstånd av den myndighet som regeringen bestämmer.

19 § En föreskrift om stoppris skall meddelas att gälla för en viss tid, högst sex månader.

En föreskrift eller ett beslut enligt 18 § gäller under samma tid som stoppriset.

Förhandsanmälningsskyldighet

Utgångspris

20 § Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer får föreskriva att den som säljer en viss vara eller utför en viss tjänst inte utan tillstånd får höja det pris (*utgångspris*) som säljaren tillämpade för leverans av varan eller utförande av tjänsten den dag som anges i föreskriften (*utgångsdagen*) förrän en viss tid efter det att säljaren har gjort anmälan om prishöjningen och skälen för den.

Tiden får bestämmas till högst en månad.

Den som har meddelat en sådan föreskrift bestämmer

- hos vilken myndighet anmälan skall göras, och
- vilken myndighet som får ge tillstånd att höja priset trots föreskriften.

21 § För den som inte levererade varan eller utförde tjänsten på utgångsdagen skall som utgångspris i stället gälla det pris som denne har tillämpat för leverans eller utförande senast före utgångsdagen.

Utgångspris vid avtal med prisjusteringsklausul

22 § Om säljaren eller den som utför tjänsten före utgångsdagen har träffat ett avtal med prisjusteringsklausul, skall utgångspriset för denne vara det avtalade grundpriset med det tillägg eller avdrag som enligt avtalet gäller för tiden till och med utgångsdagen och som den dagen var känt för avtalsparterna.

Utfästelsepris

23 § Regeringen får föreskriva att den som har gjort en viss utfästelse till en myndighet som regeringen bestämmer inte får frångå den utfästelsen utan tillstånd av myndigheten, om utfästelsen gäller

- det högsta pris som denne skall tillämpa på en viss vara eller tjänst, eller
- hur försäljningen av en viss vara eller utförandet av en viss tjänst skall ordnas.

Prissocker

24 § Regeringen får föreskriva att den som tillhandahåller en vara eller en tjänst inte får begära eller ta emot en ersättning

- som väsentligt överstiger det i allmänhet tillämpade priset, eller
- som annars är att anse som oskäligen med hänsyn till självkostnaden och de grunder i övrigt som allmänt tillämpas vid prissättningen av liknande varor och tjänster.

25 § Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer får föreskriva att en viss vara inte får saluhållas eller att en viss tjänst inte får erbjudas, om inte högstpris eller stoppris gäller för varan eller tjänsten.

Ett sådant förbud får också meddelas att gälla endast en viss person som tillhandahåller en vara eller en tjänst.

Tvångskartellering

26 § Regeringen får föreskriva att en viss vara får yrkesmässigt köpas eller säljas eller att en viss tjänst får yrkesmässigt utföras endast av den som är medlem i en viss sammanslutning. Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer får därvid föreskriva de villkor som skall gälla för medlemmarna vid köp eller försäljning av varan eller utförande av tjänsten.

Om det inte finns särskilda skäl till något annat, får dock regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer även ge någon som inte är medlem i sammanslutningen tillstånd att köpa eller sälja varan eller att utföra tjänsten, om denne förbinder sig att följa de villkor som gäller för medlemmarna.

Nyetableeringsförbud och auktorisationstvång

27 § Regeringen får föreskriva att en viss vara får yrkesmässigt köpas eller säljas eller att en viss tjänst får yrkesmässigt utföras endast av den som

1. före en viss dag har yrkesmässigt köpt eller sålt varan eller utfört tjänsten, eller

2. av regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer har fått tillstånd att driva yrkesmässig verksamhet av visst slag.

Sådana föreskrifter får bara meddelas om det finns särskilda skäl för det.

28 § Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer får föreskriva de villkor som skall gälla vid köp eller försäljning av varan eller utförande av tjänsten enligt 27 §.

Anslag med prisuppgifter m. m.

29 § Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer får bekräftande yrkesmässig försäljning av en viss vara meddela

1. föreskrifter om skyldighet att på försäljningsstället ha anslag med prisuppgifter av ett visst slag,

2. föreskrifter om skyldighet att sälja varan efter mått eller vikt eller, där varan säljs förpackad, i förpackningar märkta på ett visst sätt, eller

3. andra liknande föreskrifter som behövs för att motverka oskäligen prisstegring eller för att ordna tillförsel, saluhållande eller förbrukning av varan.

Denna paragraf skall tillämpas också på yrkesmässigt utförande av en viss tjänst.

30 § Om det behövs för att en prisreglering skall kunna genomföras, får regeringen föreskriva att en viss vara får yrkesmässigt tillhandahållas endast i ett visst utförande, till en viss mängd, i en viss förpackning eller liknande.

Gemensamma bestämmelser om prisreglering

Kombinationsavtal

31 § Om ett visst pris på en vara eller en tjänst inte får överskridas utan tillstånd, får det inte heller utan tillstånd ställas som villkor för försäljning av varan eller utförande av tjänsten att

1. även en annan vara köps eller en annan tjänst tas i anspråk, eller
2. avtal ingås eller förbindelse avges om annat än det parti av varan eller den tjänst som är i fråga.

Frågor om tillstånd prövas av regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer.

Begränsning och differentiering av en prisreglering m. m.

32 § En föreskrift om högstpris, prisstopp eller förhandsanmälningsskyldighet får avse hela eller en viss del av landet. En sådan föreskrift får också begränsas till att gälla endast ett visst eller vissa säljled.

Ett högstpris får bestämmas olika för skilda delar av landet och för skilda slag av handel.

33 § Föreskrifterna i 14–22 §§ om priset på en vara eller en tjänst tillämpas också på marginaler och andra i priset ingående delar.

Avtal som ingåtts före en prisreglering

34 § En föreskrift om högstpris, prisstopp och förhandsanmälningsskyldighet gäller även sådana avtal om försäljning av varor eller utförande av tjänster som har ingåtts innan föreskriften trädde i kraft, men där varorna levereras eller tjänsterna utförs efter ikraftträdandet.

Detta gäller dock inte, om

1. betalning har skett eller enligt avtalet skulle ha skett innan föreskriften trädde i kraft, eller
2. varan eller tjänsten enligt avtalet skulle ha levererats eller utförts innan föreskriften trädde i kraft och dröjsmålet beror på köparen.

Hysesstopp

Stopphyra

35 § Regeringen får föreskriva att den som hyr ut en bostadslägenhet eller en annan lägenhet inte utan tillstånd får ta ut en högre hyra för lägenheten än som tillämpades för denna en viss i föreskriften angiven dag (*stopphyra*).

Om hyran för en annan lägenhet än en bostadslägenhet enligt hyresavtalet är rörlig, skall stopphyran vara det hyresbelopp som enligt avtalet togs ut den dag som anges i föreskriften.

36 § En föreskrift om stopphyra skall avse hyran för en viss tid, högst sex månader.

Prop. 1989/90: 21
Bilaga 4

37 § Frågor om tillstånd att överskrida stopphyran prövas av den myndighet som regeringen bestämmer.

Hyra som har bestämts före ett hyresstopp

38 § En föreskrift om stopphyra gäller även om högre hyra för den tid föreskriften avser har bestämts innan föreskriften trädde i kraft.

Begränsning av ett hyresstopp

39 § En föreskrift om stopphyra får avse hela eller en viss del av landet.

Ansvar m. m.

Straff

40 § Till böter eller fängelse i högst sex månader skall den dömas som uppsåtligen

1. begär eller tar emot ersättning efter ett högre pris än som är medgivet i en föreskrift, ett tillstånd eller ett beslut som avses i 14–18 §§,
2. betalar eller erbjuder sig att betala ett sådant högre pris som avses i 1 för en vara eller en tjänst som han avser att
– mot ersättning överlåta till någon annan, eller
– utnyttja i yrkesmässig förvärvsverksamhet,
3. bryter mot en föreskrift, en utfästelse, ett villkor eller ett beslut som avses i 20–28 eller 30 §, eller
4. bryter mot bestämmelserna i 31 §.

Denna paragraf gäller inte om gärningen är belagd med straff i brottsbalken.

41 § Till böter eller fängelse i högst sex månader skall den dömas som uppsåtligen tar ut en högre hyra än som är medgivet i en föreskrift eller ett tillstånd enligt 35 §, om gärningen inte är belagd med straff i brottsbalken eller i 12 kap. 65 § jordabalken.

42 § Om ett brott som avses i 40 eller 41 § är att anse som grovt, skall dömas till fängelse i högst två år.

- Vid bedömning om brottet är grovt skall särskilt beaktas, om
- gärningsmannen har avsett att bereda sig otillbörlig vinst av betydande storlek,
 - gärningsmannen har använt vilseledande bokföring, eller
 - gärningen annars är av särskilt farlig art.

43 § Den som av oaktsamhet begår en gärning som avses i 40 eller 41 § skall dömas till böter eller fängelse i högst sex månader.

I ringa fall skall inte dömas till ansvar.

44 § Den som uppsåtligen eller av oaktsamhet bryter mot en föreskrift som avses i 29 § skall dömas till böter.

45 § En näringsidkare ansvarar för en gärning som avses i 40–44 §§, om

den har begåtts i hans rörelse och han har haft eller borde ha haft vetskap om gärningen.

Prop. 1989/90:21
Bilaga 4

46 § En köpare eller någon åt vilken en tjänst har utförts som uppsåtligen har förlett en säljare eller den som har tillhandahållit tjänsten att begå en gärning som avses i 40 § första stycket 1, 3 eller 4 skall dömas till böter eller fängelse i högst sex månader. Detta gäller dock inte om gärningen är sådan som anges i 40 § första stycket 2.

Motsvarande skall gälla

- en hyresgäst som på samma sätt har medverkat till en gärning som avses i 41 §, eller
- en säljare som på samma sätt har medverkat till en köpares överträdelse av en föreskrift eller ett villkor som avses i 26–28 §§.

Förverkande

47 § Värdet av avtalad ersättning som har varit föremål för brott enligt 40 § första stycket 1, 3 eller 4 eller 41–43 § skall förklaras förverkat, om det inte är uppenbart oskäligt.

Vid förverkande får värdet minskas, om det finns skäl för det.

Allmänt åtal

48 § Allmänt åtal för brott som avses i 40–43 eller 46 § får väckas endast efter medgivande av den myndighet som regeringen bestämmer.

Överklagande m. m.

49 § En myndighets beslut enligt denna lag får överklagas hos regeringen, om något annat inte följer av särskilda föreskrifter.

En myndighets beslut enligt denna lag gäller omedelbart, om myndigheten inte bestämmer något annat.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1990, då allmänna prisregleringslagen (1956:236) skall upphöra att gälla.

2 Förslag till
Lag om ändring i förfogandelagen (1978:262)

Prop. 1989/90:21
Bilaga 4

Härigenom föreskrivs att 34 § förfogandelagen (1978:262) skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

34

Pris som har föreskrivits med stöd av *allmänna prisregleringslagen* (1956:236) gäller vid tillämpning av förfogandelagen som taxepreis.

Ett pris som har föreskrivits med stöd av *prisregleringslagen* (0000:000) gäller vid tillämpning av förfogandelagen som taxepreis.

Om riksvärderingsnämnden på grund av särskilda omständigheter finner en tillämpning av taxepreis vara i visst fall obillig för den ersättningsberättigade, får nämnden bestämma ersättningen till högre belopp.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1990.

Utdrag ur protokoll vid sammanträde 1989-10-13

Närvarande: justitierådet Staffan Vängby, regeringsrådet Sigvard Berglöf, justitierådet Lars K Beckman.

Enligt protokoll vid regeringssammanträde den 21 september 1989 har regeringen på hemställan av statsrådet Bengt K.Å. Johansson beslutat inhämta lagrådets yttrande över förslag till

- 1) prisregleringslag
- 2) lag om ändring i förfogandelagen (1978:262).

Förslagen har inför lagrådet föredragits av hovrättsassessorn Kenny Carlsson.

Förslagen föranleder följande yttrande av *lagrådet*:

Förslaget till prisregleringslag

1 – 5 §§

Lagen inleds med en paragraf som endast utgör en innehållsförteckning. Värdet av den information som sålunda ges förefaller högst tvivelaktigt. En hastig överblick över lagens rubriker ger samma upplysning. Det är bara en mycket begränsad del av det totala lagmaterialet som skulle kunna få sådana innehållsförteckningar. Att införa dem i gällande lagar kan självfallet inte komma i fråga. I korta lagar ger de närmast ett löjligt intryck. I lagar med kapitelindelning förefaller det också otänkbart att införa innehållsförteckningar i lagtexten, åtminstone hänförliga till enskilda paragrafer, eftersom de skulle bli långa och otillgängliga. Med beaktande av önskemålet att få en någotsånär likartad utformning av lagmaterialet hemställer lagrådet att 1 § får utgå.

De följande paragraferna innehåller olika definitioner som huvudsakligen synes föranledda av att författaren inte velat använda sig av det ålderdomliga ordet "förnödenhet" i allmänna prisregleringslagen (1956:236), i det följande benämnd PL. För detta har lagrådet förståelse. En förnyelse av lagtexten bör dock drivas så långt att användningen av all dagliga och allmänt accepterade ord inte blir missvisande. Att beteckna vatten som vara må vara hänt – särskilt med hänsyn till terminologin i förslaget till ny köplag – men att som sker i 4 § kalla förmögenhetsrättighet av immateriell art för vara synes inte välfunnet i förevarande sammanhang. Det torde vara naturligare att likställa upplåtelse av rätt att nyttja vara med överlåtelse av vara än att beteckna den som utförande av tjänst. Av 12 kap. jordabalken framgår att andra lägenheter än bostadslägenheter betecknas lokaler. Mot bakgrund av det anförda och med vissa redaktionella ändringar även i övrigt torde lagens inledande bestämmelser kunna ges följande rubrik och innehåll:

"Allmänna bestämmelser

1 § Denna lag gäller för varor och tjänster, om de tillhandahålls mot ersättning. Lagen gäller också för hyra av bostadslägenheter och lokaler.

Lagen gäller dock inte

1. vad som tillhandahålls mot ersättning i form av taxor och avgifter som regeringen beslutar om,
2. försäljning enligt utsökningsbalken eller konkurslagen (1987:672),
3. förfogande enligt förfogandelagen (1978:262) eller ransoneringslagen (1978:268).

2 § Med vara avses i denna lag lösa saker, gas, elektrisk kraft och vatten.

Vid tillämpningen av lagen likställs med vara

1. förmögenhetsrättighet av immateriell art,
2. sådan särskild nyttjanderätt till fast egendom som avses i 7 kap. 3 § jordabalken.

Med försäljning likställs upplåtelse av nyttjanderätt till en vara eller en sådan nyttighet som anges i andra stycket 1 eller 2.

3 § Med tjänst avses i denna lag verksamhet som någon utför självständigt för annans räkning.

Vid tillämpningen av lagen hänförs till tjänst utövande av sådan hotell- och pensionatsrörelse för vilken det fordras tillstånd av en myndighet.”

Godtas vad lagrådet nu föreslagit föranleder det omnumrering av följande paragrafer samt vissa redaktionella ändringar i dessa.

6 §

Enligt paragrafen skall vad som i lagen sägs om försäljning av en vara eller utförande av en tjänst också tillämpas, när ersättningen skall ges ut i annat än pengar.

Bestämmelsen kan synas självklar och därför onödig. Emellertid får avsikten antas vara att lagen skall tillämpas även vid byte och bestämmelsen är därför motiverad (jfr 19 § tredje stycket PL).

7 §

Enligt det remitterade förslaget skall, om Sverige kommer i krig, 14–30 och 35 §§ tillämpas. Flera av de angivna paragraferna är inte s. k. befogenhetsbestämmelser utan av sådan karaktär att de kan vara i permanent tillämpning (se avsnitt 2.4 i remissprotokollet). Lagrådet förordar att i förevarande paragraf endast anges 14, 15, 20, 23–27, 29, 30 och 35 §§.

Motsvarande ändringar bör göras i 8, 9 och 13 §§.

9 §

I den föreslagna paragrafen anges vilka bestämmelser i lagen som får sättas i tillämpning om det finns risk för en allvarlig prisstegring inom landet på en eller flera viktiga varor eller tjänster av någon annan orsak än krig eller krigsfara. Regeringen får härvid föreskriva om erforderliga prisreglerande åtgärder. Enligt punkt 1 kan dessa åtgärder avse varor och tjänster som tillhandahålls i näringsverksamhet, varmed enligt remissprotokollet avses verksamhet av ekonomisk art som drivs yrkesmässigt oavsett om verksamheten är inriktad på ekonomisk vinst eller ej. Den föreslagna lagtexten innehåller inte någon definition av begreppet näringsverksamhet. Begreppet näringsverksamhet finns emellertid även i marknadsrätten i övrigt och

har där helt samma innebörd. Lagrådet anser det därför inte erforderligt med någon sådan definition i en prisregleringslagstiftning.

Näringsverksamhet kan bedrivas såväl inom den fria företagsamheten som av stat och kommuner. Av punkt 2 i förslaget följer att prisreglerande åtgärder såvitt avser staten skall kunna vidtas även beträffande avgifter för varor och tjänster i annan verksamhet än näringsverksamhet. När det gäller kommunerna kan åtgärderna vidtas dels i näringsverksamhet och dels enligt punkt 3 beträffande avgifter i viss annan verksamhet.

Vissa kommunala prestationer avgiftsfinansieras. De kommunala avgifterna avser dels vissa tvångsmässiga offentligrättsliga avgifter, s. k. belastande avgifter, dels frivilliga offentligrättsliga avgifter, dels övriga frivilliga avgifter eller privaträttsliga avgifter. De offentligrättsliga avgifterna flyter in som avgifter i kommunernas obligatoriska verksamhet och de frivilliga avgifterna som en följd av kommunernas fakultativa verksamhet. Endast den senare verksamheten är att se som näringsverksamhet i den föreslagna lagens mening.

Riksdagen ålägger kommunerna vissa obligatoriska verksamheter med stöd av 8 kap. 3 och 5 §§ regeringsformen. Enligt 8 kap. 3 § regeringsformen skall föreskrifter om förhållandet mellan enskilda och det allmänna som gäller åligganden för enskilda meddelas genom lag. Innebörden härav är att en kommun kan tvinga den enskilde att ta i anspråk en prestation inom en verksamhet som kommunen ålagts med stöd av 3 §. Den enskilde är vidare tvungen att erlægga en avgift för prestationen. Avgiften är alltså tvångsmässig eftersom den enskilde helt saknar möjlighet att undgå avgiftsskyldigheten. Rätt att ta ut avgift för sådan verksamhet kan kommunen erhålla genom ett bemyndigande av riksdagen med stöd av 9 § andra stycket eller genom subdelegation av regeringen enligt 11 §.

Av 8 kap. 5 § regeringsformen framgår att föreskrifter om kommunernas befogenheter och åligganden regleras i lag. Fråga är härvid om en prestation som den enskilde frivilligt tar i anspråk men som kommunen rättsligt är förpliktad att tillhandahålla. Riksdagen kan i lag tillägga kommunerna befogenheten att fastställa offentligrättsliga avgifter för prestationen (jfr prop. 1973:90 s. 305). Det finns inte någon möjlighet för riksdagen att generellt delegera sin normgivningskompetens till regeringen när det gäller dessa avgifter.

Enligt den föreslagna lagtexten skall såvitt avser obligatorisk kommunal verksamhet de prisreglerande åtgärderna kunna vidtas endast beträffande vissa tvångsmässiga offentligrättsliga avgifter. Enligt remissprotokollet skall detta gälla beträffande avgifter som är viktiga från prisstabiliseringsynpunkt. De frivilliga offentligrättsliga avgifterna kan av konstitutionella skäl inte omfattas av den föreslagna paragrafen (jfr den av utredningen föreslagna ändringen i 8 kap. 7 § regeringsformen). Lagrådet delar därför den i protokollet framförda uppfattningen att det i lagtexten bör anges vilka tvångsmässiga offentligrättsliga avgifter som lagrummet skall kunna tillämpas på. Enligt lagrådets mening har härvid en lämplig avvägning gjorts och lagrådet har inte någon invändning att rikta mot de i förslaget upptagna avgifterna.

17 och 22 §§

Av motiveringen framgår att ett index eller motsvarande anses böra vara publicerat för att det skall få betydelse för stoppriset respektive utgångspriset vid tillämpningen av förevarande paragrafer. I lagtexten anges detta med orden "känt för avtalsparterna". Orden ger emellertid intryck av att det skall vara fråga om deras privata kunskap, något som inte är avsett och med hänsyn till bevisvärigheten inte heller torde vara lämpligt. För att ange att index eller motsvarande skall vara publicerat synes det bättre att använda uttrycket "allmänt känt".

26 – 28 §§

Av motiveringen framgår att sådana långtgående ingrepp i näringsfriheten som tvångskartellering, nyetableringsförbud och auktorisationstvång är avsedda att göras bara i trängande undantagsfall. Mot bakgrund härav framstår det närmast som ett antiklimax när det endast – och bara beträffande en av paragraferna, 27 § – anges att det skall krävas "särskilda skäl". Med de prognoser som föredragande statsrådet gör beträffande lagens tillämpning synes särskilda skäl motsvara ungefär vad som skall behövas för att över huvud taget sätta lagen i kraft i fredstid. Den särskilda försiktighet som enligt statsrådet bör iakttas i fråga om tvångskartellering, nyetableringsförbud och auktorisationstvång synes komma till bättre uttryck om 27 § andra stycket får utgå och såväl 26 som 27 § inleds med orden "Regeringen får, om det finns synnerliga skäl för det, föreskriva".

I 26 – 28 §§ anges vissa förutsättningar för att en vara skall få yrkesmässigt köpas eller säljas. När det gäller yrkesmässigt utförande av tjänst omnämns däremot inte motsvarigheten till köp, nämligen utnyttjande av tjänsten. Detta överensstämmer med motsvarande regler i PL. Om såsom i det remitterade förslaget upplåtelse av rätt att nyttja en vara likställs med utförande av tjänst, synes det med det nutida bruket av leasing vara nödvändigt att låta förevarande bestämmelser inbegripa även utnyttjande av tjänst. Men även om, som lagrådet föreslår under 1 – 5 §§, upplåtelse av nyttjanderätt likställs med försäljning av en vara, talar önskemålet om likformighet med reglerna om köp och försäljning för att förevarande bestämmelser får omfatta även utnyttjande av tjänst.

34 §

Paragrafen innehåller bestämmelser om avtal som har ingåtts före en prisreglering. Bestämmelserna saknar motsvarighet i gällande lag. Enligt huvudregeln i första stycket skall en föreskrift om högstpris, prisstopp eller förhandsanmälningsskyldighet gälla även sådana avtal som har ingåtts innan föreskriften trädde i kraft, om varan levereras eller tjänsten utförs efter ikraftträdandet.

I remissprotokollet berörs de civilrättsliga konsekvenserna av den retroaktiva tillämpning som förslaget innebär (se avsnitt 2.8.2 under rubriken En likabehandling av alla avtal). Härvid hänvisas till de köprättsliga regler som ger säljaren rätt till hävning och skadestånd om köparen är i dröjsmål med betalningen. Denna hänvisning går tillbaka på ett av utredningen

återgivet uttalande av priskontrollnämnden år 1942 av följande lydelse (se prop. 1942: 337 s. 29 och Ds Fi 1987: 5 s. 148):

”De civilrättsliga konsekvenserna av en lagstiftning efter ovannämnda riktlinjer torde här böra något beröras. Har leveransen ännu ej utförts, och påfordrar köparen efter prisbestämmelsernas ikraftträdande fullgörande av avtalet men mot normalpris (maximipris) i stället för det överenskomna högre priset, lärer säljaren äga rätt att häva avtalet i likhet med vid annan köparemora (28 § köpelagen). Någon skadeståndsskyldighet torde för sådant fall ej åvila köparen (30 § köpelagen). Enahanda bör förhållandet vara med avseende å tjänst.”

Priskontrollnämndens förslag om retroaktiv verkan av meddelade prisföreskrifter genomfördes inte år 1942 och det nu återgivna uttalandet berördes alltså inte i det fortsatta lagstiftningsärendet (se prop. 1942: 337 s. 33).

Det framstår som tveksamt om säljaren eller den som skall utföra en tjänst i den angivna situationen har rätt att häva avtalet. Frågan får, som anförs i remissprotokollet, överlämnas åt rättstillämpningen. Det kan även sägas vara en öppen fråga om säljaren eller den som skall utföra en tjänst med framgång kan åberopa 36 § avtalslagen (jfr Ds Fi 1987: 5 s. 149) eller de rättsgrundsatser som brukar betecknas som förutsättningsläran.

Det kan anmärkas att det i annat sammanhang i remissprotokollet åberopade rättsfallet NJA 1921 s. 373 avser ett avtal som träffades efter det att prisreglerande föreskrifter trätt i kraft (se avsnitt 2.10 under rubriken Krav på retroaktiv betalning sedan en prisreglering upphört).

35 §

I paragrafen, som innehåller den grundläggande bestämmelsen om hyresstopp, används uttrycket ”ta ut” hyra. Samma uttryck används i straffbestämmelsen i 41 § (jfr däremot uttrycket ”tar emot” i 40 § första stycket 1). Enligt utredningen (se Ds Fi 1987: 5 s. 187) torde uttrycket ”ta ut”, förutom själva mottagandet av betalning, även täcka sådana debiteringsåtgärder (utsändande av hyresavi m. m.) vilka ingår som ett led i uttagandet av hyran. Om avsikten är att utredningens uttalande skall vara vägledande bör detta komma till tydligt uttryck i lagstiftningsärendet.

Enligt andra stycket i paragrafen skall, om hyran för en annan lägenhet än en bostadslägenhet enligt hyresavtalet är rörlig, stopphyran vara det hyresbelopp som enligt avtalet togs ut den dag som anges i föreskriften. Undantagsvis kan även hyran för en bostadslägenhet sägas vara rörlig, nämligen i fråga om kostnader för uppvärmning etc. under förutsättningar som anges i 12 kap. 19 § första stycket jordabalken och när hyran enligt andra stycket i samma paragraf anknyter till vad upplåtaren betalar. Avsikten torde ej vara annan än att även sådan del av hyran högst får uppgå till vad som togs ut på den angivna dagen. Orden ”för en annan lägenhet än en bostadslägenhet” bör därför i vart fall utgå ur andra stycket till förebyggande av missförstånd.

Anledningen till att andra stycket tagits med kan möjligen vara vissa svårigheter som uppkommit vid tillämpningen av lagen (1984:486) om hyresstopp. Emellertid kan enligt lagrådets mening tvekan ej råda om att med den utformning som getts åt 35 § första stycket i förslaget en omsätt-

ningshyra låses till det hyresbelopp som faktiskt tillämpades på den föreskrivna dagen. Andra stycket bör därför kunna helt utgå.

Prop. 1989/90:21
Bilaga 5

40–43 §§

I 40 § anges att vid konkurrens med brottsbalkens ansvarsbestämmelser endast de senare skall tillämpas. Detsamma sker i 41 § med tillägg av ansvarsbestämmelsen i 12 kap. 65 § jordabalken. Motsvarande begränsning av tillämpningsområdet för ansvarsbestämmelserna i den föreskrivna lagen anges inte i fråga om grovt brott (42 §) eller oaktsamhetsbrott (43 §). I fråga om oaktsamhetsbrott torde någon konkurrerande brottstyp inte finnas i brottsbalken eller jordabalken. Beträffande grovt brott kan däremot konkurrens uppkomma med olika grader av ocker- eller bedrägeribrotten enligt brottsbalken eller med brott mot 12 kap. 65 § jordabalken (som i fråga om grovt brott har samma straffskala som den nu föreslagna). Avsikten synes vara att vid sådan konkurrens regeln om grovt brott i den föreslagna lagen inte skall tillämpas. Eftersom varje grad av brott är att betrakta som en särskild brottstyp bör den avsedda begränsningen komma till uttryck också i 42 §. Detta kan ske genom tillägg till första stycket av orden ”, om gärningen inte är belagd med straff i brottsbalken eller i 12 kap. 65 § jordabalken”.

Som exempel på omständighet som skall beaktas vid bedömning av om brottet är grovt anges i 42 § att gärningsmannen avsett att bereda sig ”otillbörlig” vinst av betydande storlek. Ordet har influtit i äldre prisregleringslagstiftning på föranledande av lagrådet (prop. 1942:337 s. 47 f). Eftersom det dock alltid torde få anses otillbörligt att bereda sig vinst genom brottslig verksamhet hemställs att bestämmningen får utgå.

45 §

Paragrafen föreskriver att en näringsidkare skall ansvara för en gärning som avses i 40–44 §§, om den har begåtts i hans rörelse och han har haft eller borde ha haft vetskap om gärningen. Näringsidkaren – som här inte kan vara annat än en fysisk person – åläggs därmed en form av s.k. accessoriskt företagansvar eller husbondeansvar, som tidigare var vanlig i kristidsförfattningar. Den får emellertid anses utgöra en ålderdomlig ansvarsform som är stadd på avskrivning och ersätts med moderna regler om självständigt företagansvar (jfr Thornstedt i Festskrift til Johs. Andenaes s. 363) och så borde ske även här. Den förleder i det sammanhang den här förekommer särskilda problem, eftersom den, i jämförelse med motsvarande regel i PL, utvidgats till att omfatta även culpa, medan den underordnades brott kan vara såväl uppsåtligt som culpöst. Motsvarande utvidgning skedde också – med lagrådets medverkan – vid tillkomsten av de nya förfogande- och ransoneringslagarna. En utvidgning av husbondeansvaret från s.k. presumtionsansvar till culpaansvar skedde – utan lagrådets hörande – vid tillkomsten av lagen (1981:2) om handel med skrot och begagnade varor. Enligt lagrådets mening kan den utformning som 45 § erhållit i förslaget – i överensstämmelse med motsvarande bestämmelser i förfogandelagen och ransoneringslagen – inte innebära, att näringsidkare som väl bort ha men faktiskt ej haft vetskap om sin

underordnades brott kan straffas för annat än oaktsamhetsbrott, även om den underordnade handlat uppsåtligt (i fråga om skrothandelslagen uppkommer inte problemet, eftersom man där har en enhetlig brottstyp för uppsåtlig och oaktsam gärning). Formuleringen av 45 § kan emellertid föranleda till tvekan på denna punkt. Eftersom en omformulering skulle kunna leda till motsatslut vid tillämpningen av förfogandelagen och ransoneringslagen vill lagrådet inte föreslå att en sådan görs nu. Inte heller anser sig lagrådet böra hemställa att bestämmelsen får utgå, eftersom medverkandeansvaret genom 46 § uppenbarligen är avsett att vara begränsat till vissa bestämda situationer och de allmänna medverkansreglerna i 23 kap. brottsbalken inte synes vara avsedda att tillämpas. Det anförda visar emellertid att frågor om accessoriskt företagaransvar är mogna för en generell översyn i lämpligt sammanhang. Till dess så sker torde här behandlade spörsmål få överlämnas åt rättstillämpningen.

47 §

Enligt första stycket i paragrafen skall värdet av avtalad ersättning som varit föremål för brott enligt vissa angivna ansvarsbestämmelser förklarats förverkat, "om det inte är uppenbart oskäligt". I andra stycket anges att vid förverkande värdet får minskas, om det finns skäl till det.

Det är angeläget att förverkanderegler i specialstraffrätten i så stor utsträckning som möjligt utformas i överensstämmelse med reglerna i 36 kap. brottsbalken, som ju för övrigt till viss del är direkt tillämpliga också på förverkande enligt specialstraffrätten. Bestämmelsen om förverkande av utbyte av brott enligt brottsbalken anger att förverkande skall ske om det ej är uppenbart obilligt. Bestämmelsen innebär att domstolen såväl helt kan underlåta förverkandeförklaring som av billighetsskäl förklara endast en del av utbytet förverkat (se Berg m. fl., Kommentarer till Brottsbalken III, 3 uppl. 1985, s. 403). Bestämmelsen i andra stycket av förevarande paragraf behövs inte och det hemställs i enhetlighetens intresse att den får utgå. Om avsikten skulle vara att förverkande vid brott mot prisregleringsföreskrifter skall tillämpas med särskild försiktighet – vilket möjligen förarbetena till 1973 års ändringar i PL kan tyda på – kan i stället i första stycket anges att förverkande skall ske, om det inte är oskäligt, utan användande av bestämmelsen "uppenbart". Lagrådet anser dock inte en sådan inskränkning av vad som vanligen gäller vara behövlig.

Det synes inte vara helt träffande, i vissa situationer rent av missvisande, att som sker ange att avtalad ersättning "varit föremål för brott". När det gäller prisstopp m. fl. prisreglerande åtgärder begås ju brottet just genom att ersättningen tas emot. I fråga om försäljningsförbud, tvångskartellering, nyetableringsförbud eller auktorisationstvång kan knappast sägas att det är ersättningen som varit föremål för brott. Om avsikten är att vid olika typer av brott mot prisreglerande föreskrifter förverkande skall kunna ske under förutsättning att åtminstone avtal träffats om ersättning, innebärande bl. a. att det inte är tillräckligt att ersättning begärts, kan första stycket ges följande lydelse:

"Värdet av ersättning eller hyra som avtalats eller tagits emot vid brott

mot 40 § första stycket 1, 3 eller 4 eller 41 – 43 § skall förklaras förverkat, om det inte är uppenbart oskäligt.”

Prop. 1989/90: 21
Bilaga 5

Förslaget till lag om ändring i förfogandelagen (1978: 262)

Förslaget lämnas utan erinran.

Innehåll

Proposition	1
Propositionens huvudsakliga innehåll	1
Propositionens lagförslag	3
Utdrag ur protokoll vid regeringssammanträde den 19 oktober 1989 ..	12
1 Inledning	12
2 Allmän motivering	13
2.1 Nuvarande förhållanden	13
2.2 Allmänna utgångspunkter	14
2.3 En gemensam lag för krissituationer och fredsförhållanden ...	16
2.4 En lagstiftning av beredskapskaraktär	17
2.5 Förutsättningarna för lagens tillämpning	17
2.6 Riksdagens inflytande över tillämpningen	19
2.7 Områden för prisreglering	21
2.7.1 Varor och tjänster	21
2.7.2 Näringsverksamhet och offentlig verksamhet	22
2.7.3 Fast egendom m. m.	23
2.7.4 Hyror	23
2.7.5 Nyttjanderätt till varor m. m.	26
2.7.6 Kommunal och statliga taxor och avgifter m. m.	27
2.8 Former för prisreglering	30
2.8.1 Prisreglerande åtgärder	30
2.8.2 Avtal med prisjusteringsklausul och andra avtal som ingåtts för ett beslut om prisreglering	31
2.8.3 Reglering av marginaler m. m.	35
2.8.4 Begränsning och differentiering av prisregleringar	37
2.9 Försäljning till och från utlandet	39
2.10 Vissa frågor om straffbestämmelser m. m.	40
2.11 Lagens förhållande till EG:s regler	43
3 Upprättade lagförslag	45
4 Specialmotivering till lagförslagen	45
4.1 Prisregleringslagen	45
4.2 Lagen om ändring i förfogandelagen (1972:262)	72
5 Hemställan	73
6 Beslut	73
<i>Bilaga 1</i> Sammanfattning av betänkandet (DsFi 1987:5) Ny prisregleringslag	74
<i>Bilaga 2</i> Lagförslag i betänkandet (DsFi 1987:5) Ny prisregleringslag.	79
<i>Bilaga 3</i> Förteckning över remissinstanser som har yttrat sig över betänkandet (DsFi 1987:5) Ny prisregleringslag.....	87
<i>Bilaga 4</i> Lagrådsremissens lagförslag	88
<i>Bilaga 5</i> Lagrådets yttrande	97

